

**CENTRUM
ARCHEOLOGII
ŚRÓDZIEMNOMORSKIEJ
UNIwersytetu Warszawskiego**

RAPORT ROCZNY 2015

UNIwersytet
Warszawski | Centrum Archeologii
Śródziemnomorskiej

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego
Polish Centre of Mediterranean Archaeology University of Warsaw

00-497 Warszawa, Polska
ul. Nowy Świat 4 (pokój 213)
Sekretariat *tel.* (+48) 22 826 52 16, (+48) 22 553 13 28
tel./fax (+48) 22 628 45 23
e-mail pcma@uw.edu.pl

Gabinet Dyrektora *tel.* (+48) 22 553 13 29
e-mail director.pcma@uw.edu.pl

Pracownia dokumentacji *tel.* (+48) 22 553 13 31
Redakcja wydawnictw *tel.* (+48) 22 553 13 10
e-mail pam.pcma@uw.edu.pl
e-mail studiapalmyrenskie@uw.edu.pl

Dział upowszechniania *tel.* (+48) 22 553 13 11

Stacja Badawcza w Kairze

Kair-Heliopolis, Egipt
11, Mahalla St. *tel.* (+20 2) 2415 62 78
(tamże czytelnia) *fax* (+20 2) 2290 44 59
14, Nazih Khalifa St.
(dawniej Baron Empain) *tel./fax* (+20 2) 2415 98 98
e-mail cairo.pcma@uw.edu.pl

www.pcma.uw.edu.pl

www.facebook.com/pcma.uw

www.facebook.com/pcma.uw.cairo

Spis treści

NASZE CELE I WARTOŚCI	4
PO CO CENTRUM RAPORT ROCZNY?	5
O CENTRUM	
Słowo o historii	8
Rada Naukowa	9
Badania w 2015 r.	9
Zadania Centrum	10
Źródła finansowania	10
Fundacja im. Kazimierza Michałowskiego	11
Pracownicy i dyrekcja	13
Stacja Badawcza w Kairze	14
Granty naukowe	16
Stypendia	17
Organizacja i współorganizacja konferencji naukowych	22
Wykład gościnny na zaproszenie Centrum	25
Wizyty zagraniczne	26
Wyróżnienia	28
In Memoriam	30
PROJEKTY WYKOPALISKOWE I KONSERWATORSKIE	
Najważniejsza odkrycia	32
Organizacja badań terenowych	32
Rok 2015 w liczbach	33
Projekty i partnerzy regionalni	34
Wadi Khashab 40, Qumayrah 42, Bahra 44, Sakkara 46, Sheikh Abd el-Gurna 48, Tell el-Retaba 50, Deir el-Bahari 52,	

Metsamor 54, Berenike 56, Marina el-Alamein 58, Nea Pafos 60, Chhîm i Jiyeh 62, Gonio/Apsaros 64, Aynuna 65, Aleksandria 66, Marea 68, Beit Ras 70, El-Zuma i El-Detti 72, Naklun 74, Banganarti i Selib 76, Dongola 78
Instytucje naukowe polskie i zagraniczne współpracujące z Centrum 82

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Działalność naukowa pracowników, współpracowników i afiliowanych badaczy	86
Członkostwo pracowników w polskich i międzynarodowych instytucjach badawczych oraz komitetach redakcyjnych	96
Seminaria pracowników i stypendystów Centrum	91
Udział w konferencjach	92
Publikacje pracowników Centrum i afiliowanych badaczy	97

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA

Komitet redakcyjny i Międzynarodowa Rada Redakcyjna	100
Redakcja	100
Wydawnictwa Centrum	100
Publikacje wydane w 2015 r.	101
Wersje on-line publikacji i czasopism	103

DYDAKTYKA I UPOWSZECHNIANIE

Dydaktyka	106
Upowszechnianie	107
Wydarzenia	109
Wystawy	110
Działalność w mediach i na portalach społecznościowych	112
O Centrum w mediach	113

Nasze cele i wartości

Prowadzimy **badania podstawowe z zakresu archeologii cywilizacji starożytnych** w basenie Morza Śródziemnego i na Bliskim Wschodzie, od prehistorii po średniowiecze, jednocześnie promując i umacniając dobre imię Polski oraz pozycję polskiej archeologii śródziemnomorskiej za granicą.

badania wykopaliskowe na najwyższym poziomie

umiędzynarodowienie wyników

nowoczesna dokumentacja

konserwacja i restauracja

interdyscyplinarność badań

współpraca naukowa

Po co Centrum Raport roczny?

Przygotowaliśmy raport roczny, ponieważ mamy wiele do opowiedzenia. Chcemy pokazać zasięg aktywności naszej instytucji, zwłaszcza chronologiczny, obejmujący czasy od prehistorii aż po średniowiecze, ale też geograficzny. Ekspedycje Centrum obecne są nad Nilem, Morzem Czerwonym i Morzem Śródziemnym, ale też na pustyniach Półwyspu Arabskiego czy w górach Zakaukazia. Pragniemy zwrócić uwagę na złożoność podejmowanych działań i rozległość problemów badawczych. Dzisiejsza archeologia jest bowiem przedsięwzięciem implikującym udział wielu specjalistów z dziedzin odległych, wydawałoby się, od nauk historycznych. Współczesny archeolog używa narzędzi i metod rozwijanych przez nauki przyrodnicze i społeczne, by skuteczniej rekonstruować życie człowieka w przeszłości, ale też lepiej zabezpieczać odkrywane relikty.

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego jest instytucją badającą przeszłość człowieka we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego, Afryce północno-wschodniej oraz w regionach sąsiednich, w oparciu o materialne ślady pozostawione przez minione cywilizacje. Jest bez wątpienia największą polską instytucją archeologiczną prowadzącą badania terenowe poza granicami Polski. Nasza aktywność obejmuje obecnie 33 projekty realizowane na 21 stanowiskach archeologicznych oraz ponad 500 badaczy angażujących się rokrocznie w projekty badawcze w 11 krajach. Nasza aktywność obejmuje również konserwację dziedzictwa kulturowego krajów goszczących nasze ekspedycje. Warto zatem przypomnieć, że działalność

polskich archeologów i konserwatorów wpisuje się w szersze ramy polityki naukowej i kulturalnej naszego kraju, a każdy projekt rodzi dziesiątki relacji na poziomie lokalnych społeczności, ale też administracji samorządowej i rządowej.

Mamy nadzieję, że zebrane informacje umocnią w Państwie satysfakcję z przynależności do tego szerokiego środowiska, a wszystkim sympatykom przyniesie argumenty pozwalające dalej wspierać nasze działania.

*dr hab. Tomasz Waliszewski
Dyrektor CAŚ UW*

Na zdjęciach:

strona 4: Świątynia królowej Hatszepsut w Deir el-Bahari w Zachodnich Tebach, widok fasady od wschodu

naprzeciwko: Aleksandria, Kom el-Dikka: odeon i zespół audytoriów – starożytny uniwersytet Aleksandryjski – odkopane i badane przez archeologów z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej

O CENTRUM

Słowo o historii

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej jest spadkobiercą przedwojennej działalności archeologicznej wybitnego polskiego archeologa i egiptologa prof. Kazimierza Michałowskiego, który w 1959 roku założył Stację Archeologii Śródziemnomorskiej w Kairze. Profesor powtarzał, że Polski nie stać na to, aby nie kopać w Egipcie. Przez bez mała ćwierć wieku instytucja funkcjonowała z Kairu, otrzymując finansowanie z budżetu państwa. Zmieniające się uwarunkowania w Polsce na początku lat 80. ubiegłego wieku doprowadziły do utworzenia w Warszawie Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej jako jednostki umocowanej na Uniwersytecie Warszawskim, zarządzającej polską strategią prowadzenia badań archeologicznych na terenie wschodniego basenu Morza Śródziemnego i północno-wschodniej Afryki. Od początku istnienia otrzymuje dofinansowanie na podtrzymanie potencjału badawczego w Egipcie i Sudanie, a od 1998 r. na utrzymanie specjalnego urządzenia badawczego. Reforma nauki z 2010 r. przyspieszyła zainicjowany już wcześniej proces przekształcania się Centrum wraz ze Stacją Badawczą w Kairze w instytut naukowy. Nastąpiły zmiany w strukturze zatrudnienia, zdefiniowano też na nowo kierunki rozwoju i programy badawcze. To otworzyło drogę do znacznie większego udziału kadry specjalistów z Centrum w szeroko zakrojonych pracach archeologicznych, dokumentacyjnych i konserwatorskich w krajach, w których rozwijały się cywilizacje starożytne – w Egipcie, Sudanie, Syrii, Iraku, Libanie, na Cyprze oraz, w miarę rozwoju instytucji, w innych krajach regionu, takich jak Iran, Jordania, Gruzja, Armenia oraz kraje nad Zatoką Perską, czyli Kuwejt, a ostatnio również Oman i Arabia Saudyjska.

Na zdjęciu: Prof. Kazimierz Michałowski na wykopaliskach w Palmyrze, 1960 r.

Rada Naukowa

prof. dr hab. Piotr Bieliński – Przewodniczący Rady
Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

prof. dr hab. Krzysztof M. Ciałowicz
Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński

dr hab. Tomasz Derda, prof. UW
Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

prof. dr hab. Michał Gawlikowski – Honorowy Członek Rady
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

prof. dr hab. Włodzimierz Godlewski
Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

dr hab. Rafał Koliński, prof. UAM
Instytut Prehistorii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

prof. dr hab. Karol Myśliwiec
Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych,
Polska Akademia Nauk

prof. dr hab. Wojciech Nowakowski
Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

dr hab. Tomasz Waliszewski
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

dr Zuzanna Wygnańska – przedstawiciel kadry naukowej
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Badania Centrum

Podstawowa jednostka naukowa, jaką jest Centrum, w 2015 r. prowadziła szeroko zakrojony program prac archeologicznych (wykopaliskowych, studyjnych i badawczych) oraz konserwatorsko-restauracyjnych w rejonie wschodniego basenu Morza Śródziemnego, północno-wschodniej Afryki, Zatoki Perskiej oraz na Zakaukaziu. Za organizację badań w terenie – w najszerszym zakresie – odpowiedzialny jest zespół pracowników administracyjnych w biurach w Warszawie i w Kairze.

Wszystkie badania prowadzone są w ramach kierunków badawczych odzwierciedlających zainteresowania kadry naukowej Centrum, jak również historyczne kierunki badań realizowanych od 1959 roku przez Stację Archeologii Śródziemnomorskiej w Kairze. Prace nad rozwojem nowych kierunków badań, zaowocowały w tym roku rozpoczęciem działalności w Omanie i Arabii Saudyjskiej. Otwiera to drogę do wykorzystania potencjału badawczego naukowców o uznanej pozycji międzynarodowej, profesorów Uniwersytetu Warszawskiego, na równi z studentami i doktorantami rozpoczynającymi dopiero ścieżkę kariery naukowej.

W ramach swoich obowiązków pracownicy Centrum wykonują kompleksową dokumentację znalezisk, archiwizują materiały oraz troszczą się o należyłą publikację wyników badań w formie, która udostępni je międzynarodowemu środowisku naukowemu. Zadania te realizują w Warszawie pracownie dokumentacji naukowej z działem zasobów archiwalnych, działu informatyczny oraz wydawniczy.

Równolegle z badaniami terenowymi zespół pracowników naukowych i naukowo-technicznych pracuje nad upowszechnianiem bieżących wyników badań Centrum poprzez m.in. ogólnodostępne wykłady popularyzatorskie, działalność w mediach i na portalach społecznościowych oraz okazjonalnie wystawy.

Zadania Centrum

- Badania archeologiczne oraz studia z zakresu dziedzin pokrewnych, prowadzone na najwyższym poziomie, zgodnie z nowoczesnymi standardami obowiązującymi w dyscyplinie naukowej.
- Kompleksowa dokumentacja znalezisk.
- Archiwizacja dokumentacji.
- Realizacja programów grantowych.
- Stwarzanie warunków do rozwoju młodej kadry naukowej poprzez stypendia naukowe w specjalizacji archeologii śródziemnomorskiej, od prehistorii po średniowiecze islamskie, kładąc nacisk na okresy największego rozwoju cywilizacji i kultury egipskiej, mezopotamskiej, greckiej, rzymskiej oraz bizantyjskiej.
- Rzetelna publikacji wyników badań w formie dostępnej międzynarodowemu środowisku naukowemu.
- Upowszechnienie wyników badań w Polsce i za granicą.

Źródła finansowania

Dotacja budżetowa z Uniwersytetu Warszawskiego

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP

- Środki z dotacji na działalność statutową:
  - utrzymanie potencjału badawczego (BST),
  - utrzymanie specjalnego urzędnika badawczego (SPUB);
- Granty NCN – granty indywidualne umożliwiające naukowcom na różnych szczeblach kariery rozwijanie kierunków i zainteresowań badawczych (HARMONIA, SONATA, FUGA, PRELUDIUM);
- Działalność Upowszechniająca Naukę (DUN) – realizacja zadań wspierających rozwój polskiej nauki przez upowszechnianie, promocję i popularyzację wyników działalności badawczej w skali międzynarodowej;
- Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (NPRH) – w zakresie umiędzynarodowienia wyników badań.

Wkład instytucji współpracujących z Centrum

(w tym innych jednostek UW)

W Polsce: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie; Instytut Archeologii UW; Instytut Archeologii i Etnologii PAN; Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN; Państwowe Muzeum Archeologiczne w Krakowie; Muzeum Archeologiczne w Poznaniu; Muzeum Archeologiczne w Warszawie; Muzeum Narodowe w Warszawie; PKZ SA; Politechnika Wrocławska; Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu; Uniwersytet im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Uniwersytet Jagielloński; Uniwersytet Szczeciński; Zakład Papirologii Instytutu Archeologii UW.

Za granicą: Agencja Ochrony Dziedzictwa Kulturowego ADZARI w Gruzji (Gonio Apsaros); Departament Starożytności i Muzeów Syrii; Departament Starożytności Cypru; Generalna Dyrekcja Starożytności Libanu, Muzeum Brytyjskie, Wielka Brytania (Berenike, Tell Balamun); Departament Starożytności Sułtanatu Omanu (Qumayrah); Ministerstwo Starożytności Egiptu, Narodowa Rada Kultury, Sztuki i Piśmiennictwa Kuwejtu (Bahra 1, projekty na wyspie Fajlaka); Organizacja Rozwoju Archeologii Nubijskiej (Katar–Sudan) z Państwa Kataru (Dongola, Banganarti i Selib, Ghazali, El-Zuma/El-Detti); Saudyjska Komisja Turystyki i Starożytności, Sekcja Starożytności i Muzeów (Aynuna); Służba Ochrony Środowiska Historycznego i Historyczno-Kulturowych Muzeów-Rezerwatów Ministerstwa Kultury Republiki Armenii (Metsamor); Uniwersytet w Delaware w Stanach Zjednoczonych (Berenike).

Fundacje

Prace badawcze w ramach projektów afiliowanych w Centrum, jak również działalność naukowa pracowników Centrum oraz działania popularyzatorskie wspierane są przez Fundację im. Kazimierza Michałowskiego, Fundację Nauki Polskiej, Fundację Uniwersytetu Warszawskiego oraz Fundacją Aigytos na Słowacji (Tell el-Retaba) i Seeger Family Foundation ze Stanów Zjednoczonych (Berenike).

Prywatni darczyńcy

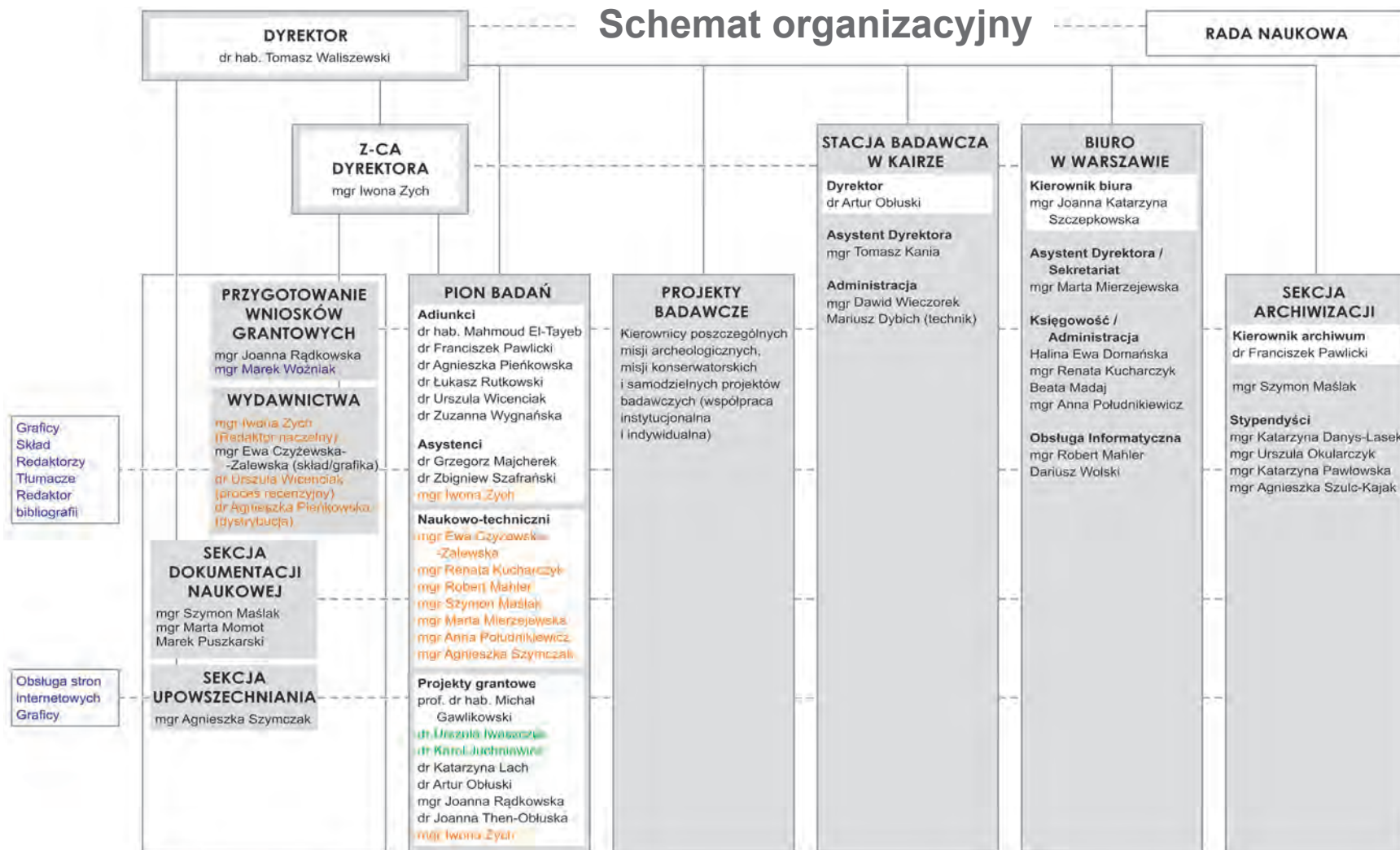
Dla wielu projektów dar serca, jakim jest wsparcie finansowe ze strony prywatnego darczyńcy, stanowi cenny zastrzyk pieniędzy niezbędnych do realizacji badań. Serdecznie dziękujemy wszystkim, którzy wsparli w ten sposób działania misji Centrum.

Fundacja im. Kazimierza Michałowskiego

Od 1992 roku aktywnie wspiera działalność wykopaliskową i konserwatorsko-rekonstrukcyjną Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW. Środki finansowe pozyskiwane od mecenasów oraz sponsorów prywatnych i instytucjonalnych przeznaczane są na realizację projektów badawczych przyczyniających się do odkrywania nieznanej historii świata i konserwowania zabytków, m.in. wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Dzięki darczyńcom, od niemal trzydziestu lat udaje się wspierać wykopaliska w Aleksandrii, w świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari oraz prace na blisko dwudziestu innych stanowiskach w kręgu kultury śródziemnomorskiej.

Schemat organizacyjny

Opracowanie: Tomasz Waliszewski, Iwona Zych
Opracowanie graficzne: Marta Momot

Pracownicy i dyrekcja

Dyrektor Centrum

dr hab. Tomasz Waliszewski, powołany 1 listopada 2014 r. Archeolog. Wykładowca w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i kierownik, od 1996 roku, misji Centrum w Libanie (Chhîm, Jiyeh), a w latach 1998–2001 i 2004–2005 również w Syrii (Tell Amarna).

Zastępca Dyrektora Centrum

mgr Iwona Zych, powołana 1 lipca 2015 r. Redaktor naczelny czasopisma *Polish Archaeology in the Mediterranean* oraz wydawnictw Centrum. Archeolog. Współkierownik polsko-amerykańskich badań wykopaliskowych w Berenike w Egipcie. Realizuje grant NCN z konkursu Preludium 7.

Dyrektor Stacji Badawczej w Kairze

dr Artur Obłuski, powołany 1 lipca 2015 r. Archeolog i nubiolog, adiunkt w Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW. Kierownik wykopalisk w klasztorze w Ghazali w Sudanie. Realizuje grant NCN w ramach konkursu Sonata 7.

Kierownik Biura w Warszawie

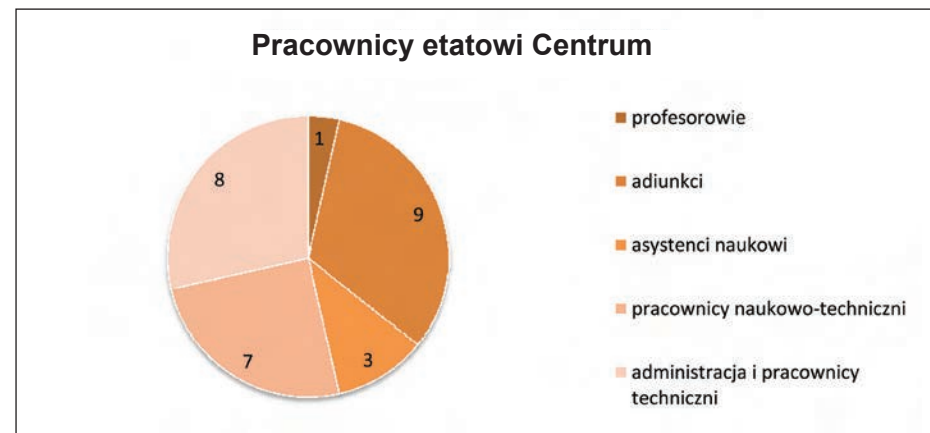
mgr Katarzyna Szczepkowska, pełni funkcję od 2009 r. (po odejściu na emeryturę wieloletniej kierowniczkii mgr Krystyny Polaczek). Archeolog z wykształcenia, zarządza procesami administracyjnymi w zakresie finansów oraz spraw związanych z organizacją misji archeologicznych i badań naukowych na styku z administracją uniwersytecką.

Struktura zatrudnienia w Centrum

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW zatrudnia 28 etatowych pracowników, w tym 23 osoby w pełnym wymiarze oraz pięć w niepełnym wymiarze godzin; w tym zespole są dwie osoby na stałe oddelegowane do pracy w Stacji Badawczej w Kairze. Ponadto w Kairze pracuje dwóch asystentów na podstawie umów cywilno-prawnych.

Spośród pracowników etatowych pracę naukową prowadzi 13 osób, łącząc ją z obowiązkami administracyjnymi na rzecz instytucji. Na stanowiskach naukowo-technicznych zatrudnionych jest 7 pracowników. Obsługą administracyjną i techniczną zajmuje się 8 pracowników.

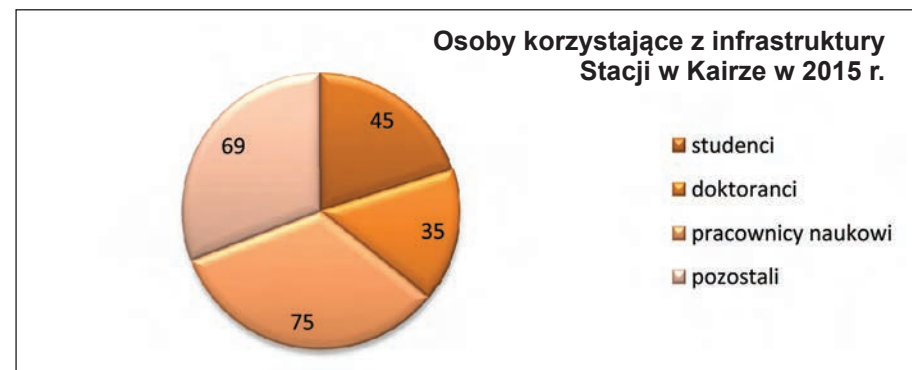
Pełny wykaz pracowników i ich funkcji znajduje się na stronie Centrum: <http://www.pcma.uw.edu.pl/pl/o-centrum/pracownicy/>

Stacja Badawcza w Kairze

Stacja Badawcza Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze jest jedyną polską placówką naukową na terenie Afryki i Bliskiego Wschodu funkcjonującą nieprzerwanie od 1959 roku. Służy ona polskim naukowcom i studentom z różnych jednostek naukowych w Polsce, prowadzącym badania w dolinie Nilu i na wybrzeżu Morza Czerwonego (Egipt, Sudan), jako zaplecze mieszkalne i logistyczno-administracyjne (m.in. uzyskiwanie pozwoleń na badania, reprezentowanie naukowców wobec władz krajowych, zabezpieczenie merytoryczne i logistyczne badań studyjnych naukowców związanych z misjami, jak również stypendystów Centrum). Stanowi także wsparcie logistyczne dla misji pracujących z ramienia Centrum na Bliskim Wschodzie (Irak, Syria, Jordania, Arabia Saudyjska).

Dzięki swej lokalizacji w pobliżu głównych ośrodków naukowych Kairu (uniwersytety, biblioteki zagranicznych instytutów naukowych, np. Francuski Instytut Archeologii Orientalnej, Holenderski Instytut Archeologiczny, Niemiecki Instytut Archeologiczny, ARCE), Stacja Badawcza w Kairze umożliwia również polskim badaczom opracowywanie danych naukowych

bezpośrednio w Kairze. Natomiast pomieszczenia udostępniane naukowcom do pracy indywidualnej ułatwiają im przygotowanie się do prowadzenia badań terenowych.

Na potrzeby przyjeżdżających do Stacji naukowców i stypendystów stale powiększany jest i udostępniany w czytelni podręczny księgozbiór naukowo-dydaktyczny.

W 2015 roku z infrastruktury Stacji Badawczej CAŚ UW w Kairze skorzystały 253 osoby, generując w sumie 2695 osobodni na 28 miejsc noclegowych, którymi dysponuje Stacja. Osoby te reprezentowały 31 instytucji naukowych z całej Polski i z zagranicy. Niewielką ich część stanowiły osoby nieafiliowane. Wśród nocujących w Stacji Badawczej w Kairze było 45 studentów, 35 doktorantów, 75 pracowników naukowych afiliowanych przy różnych instytucjach naukowych.

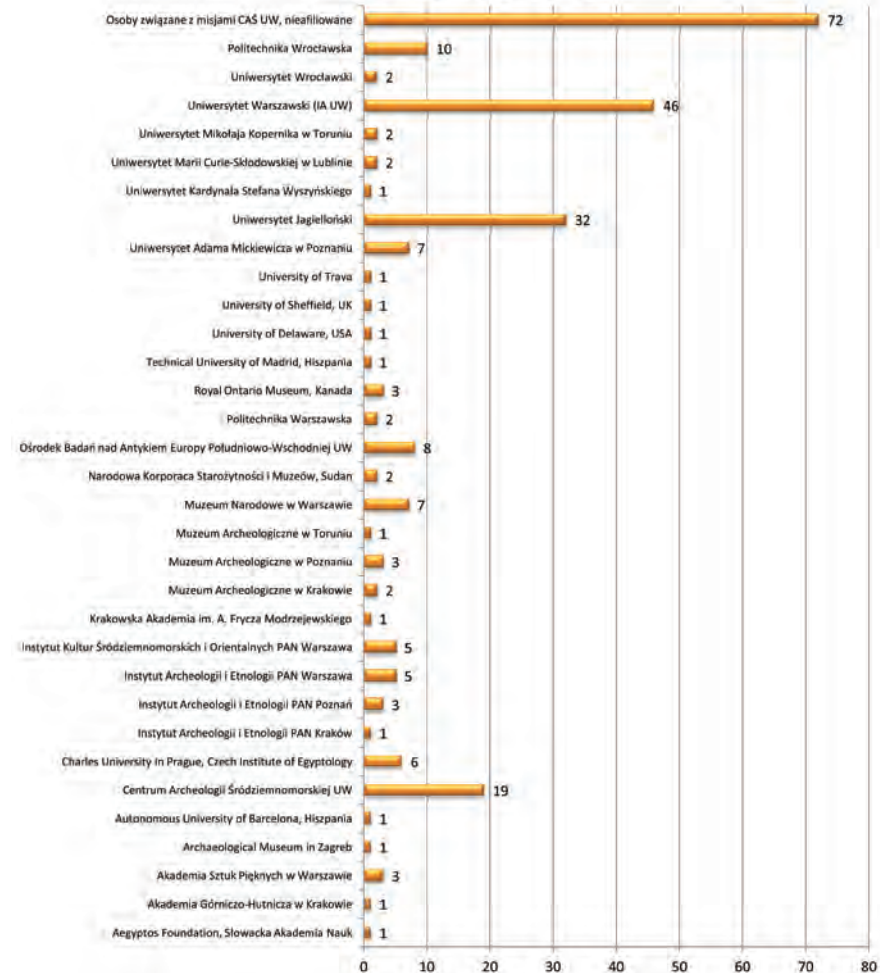
Siedzibą Stacji Badawczej w Kairze jest dom przy ulicy Mahalla 11 w zabytkowej dzielnicy Kairu Heliopolis, zakupiony ze specjalnej dotacji Fundacji Nauki Polskiej w 1992 roku. Stacja w Kairze dysponuje ponadto wynajmowanym lokum przy ulicy Nazih Khalifa 14 (tzw. Dom na Barona). W trosce o właściwy rozwój i użytkowanie zasobów Centrum złożyło w 2015 r. wniosek o przyznanie środków na inwestycję budowlaną na lata 2016–2018, rozpoczynając tym samym starania o pozyskanie odpowiednich funduszy na rozbudowę posiadanej infrastruktury.

Od lewej:

Dom „na Barona”, czyli stara siedziba Stacji w Kairze; biuro „na Barona”; tablica na bramie; okno tzw. „pokoju profesorskiego”, w którym mieszkał prof. Kazimierz Michałowski; siedziba Stacji w Kairze przy ulicy Mahalla; czytelnia w domu na Mahalla

Goście Stacji Badawczej CAŚ UW w Kairze w okresie 1.01.–31.12.2015

GRANTY NAUKOWE

Przy Centrum realizowanych jest obecnie siedem grantów NCN. Dwa projekty badawcze uzyskały finansowanie w 2015 r. w ramach konkursów Harmonia 6 i Preludium 9:

- prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI
Infrastruktura handlu międzynarodowego w basenie Morza Czerwonego w okresie rzymskim.
grant Harmonia 6, UMO-2014/14/M/HS3/00795
Wykonawca dr Karol JUCHNIEWICZ
  - mgr Marek WOŹNIAK
Charakter i funkcjonowanie hellenistycznego Berenike, ośrodka portowego nad Morzem Czerwonym, oraz jego ewolucja od bazy wojskowej do międzynarodowego emporium.
grant Preludium 9, UMO-2015/17/N/HS3/00163
- Pozostałe projekty kontynuowane w 2015 r. przy Centrum, a finansowane przez NCN, to:
- dr Joanna THEN-OBŁUSKA
Rekonstrukcja kontaktów handlowych w Afryce Północno-wschodniej na podstawie analizy interdyscyplinarnej nubijskich ozdób osobistych.
grant Sonata 5, UMO-2013/09/D/HS3/04508

- dr Artur OBŁUSKI
Monastycyzm nubijski. Rola instytucji religijnych na peryferiach świata bizantyjskiego.
grant Sonata 7, UMO-2014/13/D/HS3/03829
Współpraca dr Grzegorz OCHAŁA
- dr Urszula IWASZCZUK
Możliwości badania gospodarki mikroregionów El-Zuma/El-Detti i Tanqasi na podstawie szczątków zwierzęcych znalezionych w kontekście sepulkralnym.
grant Preludium 7, UMO-2014/13/N/HS3/04620
Wykonawca mgr Justyna NIDERLA-BIELIŃSKA
- mgr Iwona ZYCH
Wierzenia i praktyki religijne w „Ziemi Czerwonej”: zespoły budowli sakralnych i obiekty kultowe z miasta portowego Berenike jako odzwierciedlenie religijności mieszkańców egipskiego wybrzeża Morza Czerwonego i Pustyni Wschodniej w okresie od III w. p.n.e. po wczesny VI w n.e.
grant Preludium 7, UMO-2014/13/N/HS3/04400
Wykonawca mgr Joanna K. RĄDKOWSKA
- dr Katarzyna LACH
Studia nad charakterem kontaktów społecznych rzymskiej Aleksandrii w oparciu o badania numizmatyczne. Analiza znalezisk monetarnych z terenu Kom el-Dikka w kontekście archeologicznym.
grant Fuga 3, UMO-2014/12/S/HS3/00088
Koordynator z ramienia Centrum dr Grzegorz MAJCHEREK

Współczynnik sukcesu Centrum według tabeli NCN za rok 2015 wynosi 33% (za lata 2013–2014, 31%). Świadczy to o wysokiej skuteczności i potencjale naukowym naszych pracowników. Warto podkreślić, że w opiniach recenzentów NCN powtarzało się stwierdzenie, że wybór Centrum jako jednostki wnioskującej o grant gwarantuje realizację postawionych zadań. Zagraniczni partnerzy nowych projektów również wskazują Centrum jako wiarygodnego partnera badań.

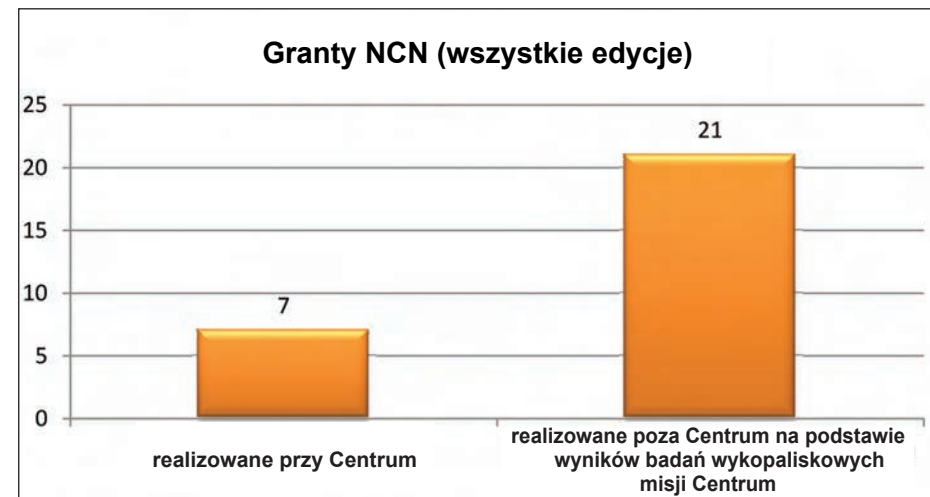
Listy rankingowe według danych NCN

Osoba	Grant	Pozycja rankingowa
prof. Michał GAWLIKOWSKI	Harmonia 6 UMO-2014/14/M/HS3/00795	8/16
dr Urszula IWASZCZUK	Preludium 7 UMO-2014/13/N/HS3/04620	15/15
dr Katarzyna LACH	Fuga 3 UMO-2014/12/S/HS3/00088	20/25
dr Artur OBŁUSKI	Sonata 7 UMO-2014/13/D/HS3/03829	6/7
dr Joanna THEN-OBŁUSKA	Sonata 5 UMO-2013/09/D/HS3/04508	3/9
mgr Marek WOŹNIAK	Preludium 9 UMO-2015/17/N/HS3/00163	1/14
mgr Iwona ZYCH	Preludium 7 2014/13/N/HS3/04400	4/15

Szereg grantów badawczych realizowanych poza Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW (dotyczy to ponad 20 projektów badawczych we wszystkich edycjach konkursów NCN), na które przyznano środki z puli na naukę polską, prowadzonych jest w oparciu o badania terenowe Centrum oraz wsparcie naukowe i logistyczne naszej Stacji Badawczej w Kairze. Bez materiałów pochodzących z naszych badań podstawowych, granty te nie miałyby żadnych podstaw.

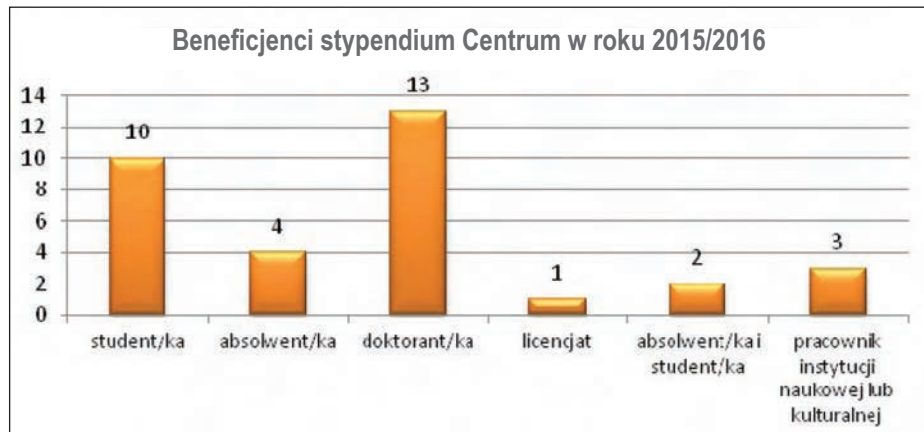
Granty na działalność upowszechniającą naukę (DUN)

Za pośrednictwem Fundacji im. Kazimierza Michałowskiego Centrum uzyskało środki finansowe na opublikowanie pracy doktorskiej pracownika, dr Urszuli Wicenciak, pt. „Hellenistic and Roman Pottery from Jiyeh/Porphyreon in Liban” (1302/P-DUN/2015).

Stypendia

Komisja Stypendialna powołana przy Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW przydzieliła stypendia dla 33 młodych archeologów do prac badawczych w Egipcie (udział w wykopaliskach, kwerendy biblioteczne, projekty badawcze etc.). Celem tych stypendiów jest pomoc młodym naukowcom w przygotowaniu publikacji naukowych oraz zdobywaniu niezbędnego doświadczenia badawczego. Fundusze na stypendia (80 osobomiesięcy) pochodzą ze specjalnej dotacji z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP, natomiast nadzór merytoryczny oraz zaplecze logistyczne zapewnia Stacja Badawcza w Kairze.

Stypendyści MNiSW w Kairze w roku akademickim 2014/2015 i 2015/2016:

I. Okres prehistoryczny/predynastyczny

Rok akademicki 2014/2015 (2 osoby)

mgr Cezary BAKA (nieafiliowany), mgr Magdalena KAZIMIERCZAK, doktorantka (Instytut Archeologii UJ)

Rok akademicki 2015/2016 (5 osób)

Daria BIAŁOBRZECKA, studentka (Instytut Archeologii UJ), mgr Marcin CZARNOWICZ (nieafiliowany), mgr Magdalena KAZIMIERCZAK, doktorantka (Instytut Archeologii UJ), mgr inż. Karolina ROŚIŃSKA-BALIK, doktorantka (Instytut Archeologii UJ), mgr Jakub SKŁUCKI, doktorant (Instytut Archeologii UJ)

Komisja stypendialna przy CAŚ UW

prof. dr hab. Włodzimierz Godlewski
 prof. dr hab. Karol Myśliwiec
 dr hab. Kamil Kuraszkiewicz
 dr hab. Tomasz Scholl
 dr hab. Tomasz Waliszewski

II. Okres faraonński*Rok akademicki 2014/2015 (5 osób)*

mgr Sylwia BUŁAWKA, doktorantka (Instytut Archeologii i Etnologii PAN), mgr Wojciech EJSMOND, doktorant (Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej UW), Anastasija GOLIJEWSKAJA, studentka (Instytut Archeologii UW), Agnieszka PONIEWIERSKA, studentka (Instytut Archeologii UW), mgr Filip TATERKA, student (Międzykierunkowe Indywidualne Studia Humanistyczne UAM w Poznaniu)

Rok akademicki 2015/2016 (13 osób)

Malwina BRACHMAŃSKA, studentka (Wydział Historyczny UAM), mgr Kamila BRAULIŃSKA, doktorantka (Wydział Historyczny UW), mgr Sylwia BUŁAWKA, doktorantka (Instytut Archeologii i Etnologii PAN), mgr Piotr CZERKWIŃSKI, doktorant (Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej UW), mgr Wojciech EJSMOND, doktorant (Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej UW), Anastasija GOLIJEWSKAJA (Instytut Archeologii UW), Marta KACZANOWICZ, studentka (Instytut Prahistorii UAM), Oskar KUBRAK, student (Instytut Archeologii UW), Adrianna MADEJ, studentka (Instytut Archeologii UW), mgr Natalia MAŁECKA-DROZD, doktorantka (Wydział Historyczny UW), Daniel Victor TAKACS, student (Wydział Orientalistyczny UW), mgr Filip TATERKA, doktorant (UAM/Université Paris-Sorbonne), mgr Dawid WIECZOREK (doktorant)

III. Okres hellenistyczno-rzymski*Rok akademicki 2014/2015 (3 osoby)*

mgr Agnieszka DZWONEK (nieafiliowana), mgr Joanna RĄDKOWSKA (nieafiliowana), mgr Marek WOŹNIAK, doktorant (Instytut Archeologii i Etnologii PAN)

Rok akademicki 2015/2016 (5 osób)

mgr Marta BAJTLER, doktorantka (Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej UW), mgr Agnieszka DZWONEK (nieafiliowana), mgr inż. Maria KASIŃSKA, doktorantka (Politechnika Wrocławska), dr Joanna THEN-OBLUSKA (CAŚ UW), mgr Alicja WIECZOREK (nieafiliowana)

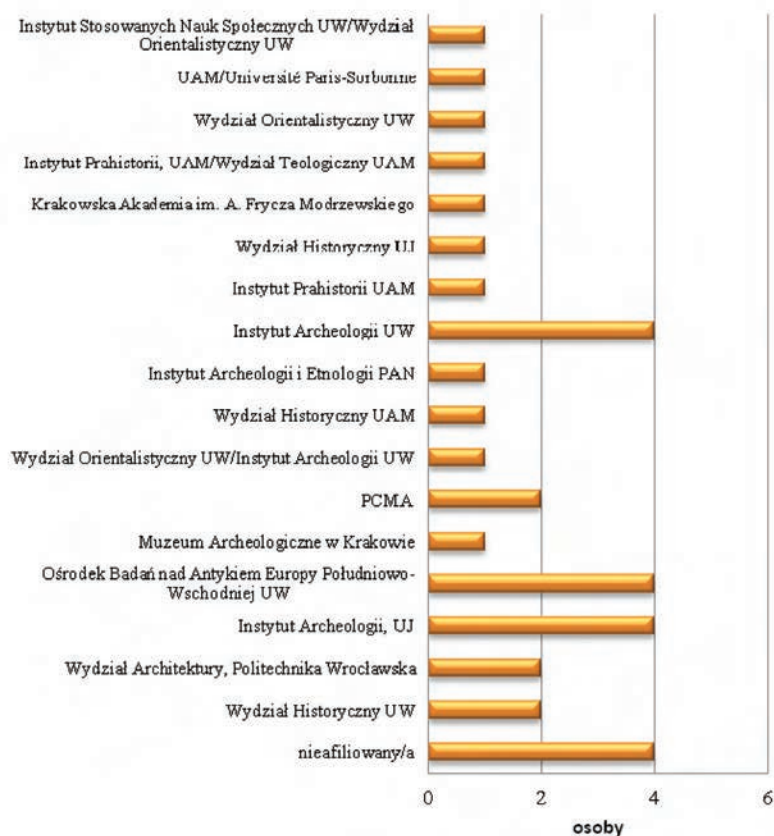
IV. Okres bizantyjski i średniowiecze islamskie*Rok akademicki 2014/2015 (2 osoby)*

mgr Anna DRZYMUCHOWSKA (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), mgr Joanna WEGNER, doktorantka (Wydział Historyczny UW)

Rok akademicki 2015/2016 (5 osób)

mgr Anna DRZYMUCHOWSKA (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Dominika MAJCHRZAK, studentka (Instytut Archeologii UW), mgr Piotr MAKOWSKI, doktorant (Wydział Historyczny UW), Anna MĘDRALA, studentka (Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego), mgr Katarzyna MICH, absolwentka (Instytut Prahistorii UAM) i studentka (Wydział Teologiczny UAM)

Afiliacje beneficjentów stypendium Centrum
w roku akademickim 2015/2016

V. Nauki przyrodnicze

Rok akademicki 2014/2015 (3 osoby)

mgr Agata BEBEL, absolwentka (Wydział Orientalistyczny UW) i studentka (Institut Archeologii UW), Alicja JURGIELEWICZ, studentka (Institut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), mgr Urszula OKULARCZYK (nieafiliowana)

Rok akademicki 2015/2016 (1 osoba)

mgr Agata BEBEL, absolwentka (Wydział Orientalistyczny UW) i studentka (Institut Archeologii UW)

VI. Techniki dokumentacji archeologicznej

Rok akademicki 2014/2015 (8 osób)

mgr Julia CHYLA, studia podyplomowe (UniGIS, Institut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, UJ/Uniwersytet w Salzburgu), inż. arch. Marta FARANIEC, studentka (Wydział Architektury i Urbanistyki, Politechnika Wroclawska), inż. arch. Justyna JAŃSKA, studentka (Wydział Architektury i Urbanistyki, Politechnika Wroclawska), Vitalij KAZLOUSKI, student (Wydział Architektury, Politechnika Wroclawska), Inesa PRAKAPCHUK, studentka (Wydział Architektury, Politechnika Wroclawska), mgr inż. arch. Karolina ROSIŃSKA-BALIK, doktorantka (Institut Archeologii UJ), mgr inż. arch. Katarzyna ROZMUS (nieafiliowana), mgr Teresa WITKOWSKA (nieafiliowana)

Rok akademicki 2015/2016 (2 osoby)

mgr Julia CHYLA, doktorantka (Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej UW), Piotr WITKOWSKI (nieafiliowany)

VII. Teoria i praktyka upowszechniania wyników badań

Rok akademicki 2015/2016 (2 osoby)

inż. Sara Miriam ARBTER, studentka (Wydział Architektury, Politechnika Wrocławska), Julianna CHRZANOWSKA, studentka (Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW/Wydział Orientalistyczny UW)

Stypendia dokumentacyjne (roczne)

im. Kazimierza Michałowskiego,

rok akademicki 2014/2015(*) i 2015/2016:

*mgr Piotr CZERKWIŃSKI

Temat: Digitalizacja archiwalnej oraz bieżącej dokumentacji misji Totmesa III w Deir el-Bahari
(kierownik misji: dr Monika Dolińska, Muzeum Narodowe w Warszawie)

mgr Katarzyna DANYS-LASEK

Temat: Dokumentacja, digitalizacja i opracowanie ceramiki z wykopalisk Centrum w Starej Dongoli w ramach przygotowania publikacji tego zespołu
(kierownik misji: prof. Włodzimierz Godlewski, Instytut Archeologii UW)

*mgr Mariusz GWIAZDA

Temat: Digitalizacja i opracowanie dokumentacji z wykopalisk misji Chhîm, w związku z przygotowaniem publikacji końcowej
(kierownik misji: dr hab. Tomasz Waliszewski, Instytut Archeologii UW/CAŚ UW)

*mgr Mateusz ISKRA

Temat: Digitalizacja dokumentacji archiwalnej z wykopalisk w Palmyrze i Iraku oraz opracowanie dokumentacji z wykopalisk w Kuwejcie
(kierownicy misji: prof. Michał Gawlikowski, UW, *emeritus*, prof. Piotr Bieliński, Instytut Archeologii UW)

mgr Urszula OKULARCZYK

Temat: Digitalizacja i rejestracja w bazie danych dokumentacji związanej z badaniami antropologicznymi cmentarza średniowiecznego na Kom el-Dikka w Aleksandrii do celów opracowania naukowego i publikacji
(kierownik misji: dr Grzegorz Majcherek, CAŚ UW)

mgr Katarzyna PAWŁOWSKA

Temat: Rejestracja w bazie danych drobnych zabytków z wykopalisk Centrum w Berenike i w Aleksandrii: weryfikacja i zestandaryzowanie w ramach tworzenia podstaw wzorca polowej rejestracji zabytków
(kierownik misji Berenike: mgr Iwona Zych, CAŚ UW; kierownik misji Aleksandria: dr Grzegorz Majcherek, CAŚ UW)

mgr Agnieszka SZULC-KAJAK

Temat: Opracowanie do publikacji zabytków metalowych ze stanowisk Jiyeh (Porphyreon) oraz Chhîm w Libanie (materiał z polskich wykopalisk oraz zasoby Direction Générale des Antiquités du Liban)
(kierownik misji: dr hab. Tomasz Waliszewski, Instytut Archeologii UW/CAŚ UW)

Organizacja i współorganizacja konferencji naukowych

Centrum organizowało lub współorganizowało sześć konferencji i sesji naukowych, w tym cztery międzyuczelniane i trzy międzynarodowe.

Sesja naukowa „Oświecone analizy: Archeometryczne badanie glin w kontekście lamp oliwnych odkrytych na stanowisku w Berenike (Egipt)”

Warszawa, 8 maja 2015 r.

Międzyinstytucjonalna sesja poświęcona omówieniu wstępnych wyników pilotażowego programu badań glin lampek oliwnych pochodzących z wykopalisk archeologicznych prowadzonych w ptolemejsko-rzymskim porcie Berenike nad Morzem Czerwonym w Egipcie. Celem projektu jest interdyscyplinarne badanie zespołu lampek glinianych pochodzących z różnych stron, z Egiptu i szerzej z basenu Morza Śródziemnego, przy pomocy metod tradycyjnych oraz analiz chemicznych wykonanych techniką PXRF i próba określenia rzetelności wyników osiągniętych tą techniką. Honorowym przewodniczącym sesji była dr Roberta Tomber z British Museum w Londynie.

Konferencja sprawozdawcza

„Polacy w Libanie”

Warszawa, 15–16 maja 2015 r.

Międzyuczelniana konferencja zorganizowana przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW we współpracy z Instytutem Archeologii UW prezentowała wyniki prac badawczych, realizowanych przez pracowników naukowych i studentów Uniwersytetu Warszawskiego oraz Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, we współpracy z uczelniami polskimi i zagranicznymi. Dwudniowa konferencja poświęcona była polskim badaniom archeologicznym i działalności konserwatorskiej w Libanie.

Konferencja naukowa

„Polacy nad Nilem, sezon 2014–2015”

Warszawa, 15–18 czerwca 2015 r.

Dziesiąte sympozjum naukowe poświęcone polskim badaniom archeologicznym i konserwatorskim w Egipcie i Sudanie, organizowane przez Zakład Archeologii Egiptu i Nubii Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego we współpracy z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW. Jak co roku, obecni byli specjaliści z różnych ośrodków z całej Polski. Oprócz badaczy z Warszawy, z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Instytutu Archeologii UW oraz Instytutu Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN, sprawozdania zaprezentowali m.in. naukowcy z Instytutu Archeologii UJ i Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (misje Tell el-Farcha i Tell el-Murra w Egipcie),

z Fundacji Patrimonium oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu (misja Wadi Khashab na Pustyni Wschodniej), Muzeum Archeologicznego w Krakowie (misja Marea w Egipcie), Politechniki Wrocławskiej (misja Marina el-Alamein w Egipcie), Uniwersytetu Wrocławskiego (projekt Asasif). Wykłady specjalne wygłosili wybitni specjaliści z zagranicy: prof. Janet Johnson, dr Christian Gaubert i prof. Jean-Michel Mouton, dr Naïm Vanthieghem oraz dr Donald Whitcomb. Konferencję zamknął „Dzień Królestwa Makurii” w całości poświęcony syntezie wyników wieloletnich badań polskich archeologów nad Nubią chrześcijańską.

Sesje archeologiczne na
19. Międzynarodowej Konferencji Etiopistycznej
 Warszawa, 24–28 sierpnia 2015 r.

Organizatorami międzynarodowej konferencji „Ethiopia – różnorodność i kontakty w czasie i przestrzeni” byli Polskie Towarzystwo Afrykanistyczne, Katedra Języków i Kultur Afryki UW oraz Muzeum Narodowe w Warszawie, przy współpracy Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW. Podczas sesji poświęconej polskim badaniom archeologicznym w Dolinie Nilu i nad Morzem Czerwonym zaakcentowano obecność Polaków w badaniach archeologicznych Afryki oraz pokazano punkty wspólne w badaniach kultur z doliny Nilu i na południe od źródeł tej rzeki. Etiopia to potencjalny kierunek rozwoju prowadzonych przez misje Centrum badań, np. nad kulturą średniowiecznej Nubii czy też nad handlem międzynarodowym z Indiami, m.in. przez port Berenike nad Morzem Czerwonym.

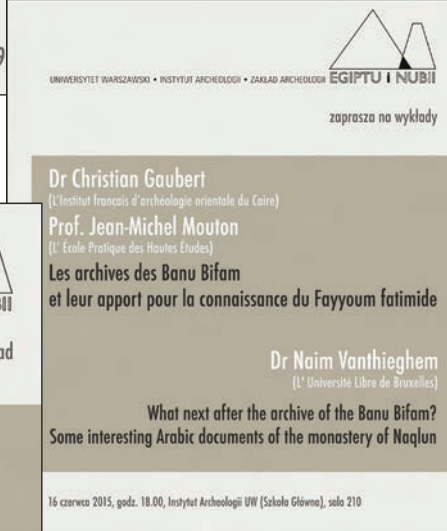
UNIWERSYTET WARSZAWSKI • INSTYTUT ARCHEOLOGII • ZAKŁAD ARCHEOLOGII EGIPTU I NUBII

zaprasza na

Dzień Królestwa Makurii

szczegółowy program na www.polacynadnilem.uw.edu.pl

18 czerwca 2015, godz. 9

UNIWERSYTET WARSZAWSKI • INSTYTUT ARCHEOLOGII • ZAKŁAD ARCHEOLOGII EGIPTU I NUBII

zaprasza na wykład

Dr Christian Gaubert
 (L'Institut français d'archéologie orientale du Caire)

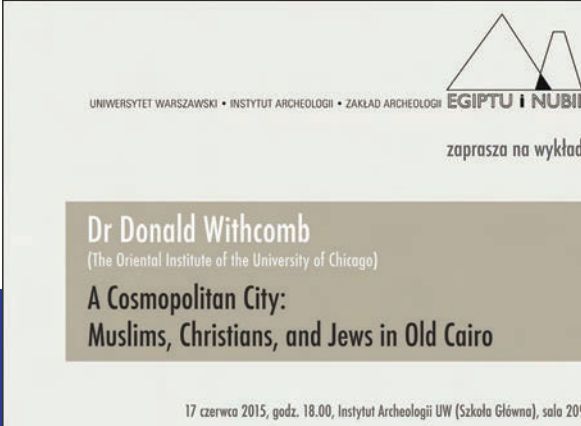
Prof. Jean-Michel Mouton
 (L'École Pratique des Hautes Études)

**Les archives des Banu Bifam
 et leur apport pour la connaissance du Fayyom fatimide**

Dr Naim Vanthieghem
 (L'Université Libre de Bruxelles)

**What next after the archive of the Banu Bifam?
 Some interesting Arabic documents of the monastery of Naqlun**

16 czerwca 2015, godz. 18.00, Instytut Archeologii UW (Szkoła Główna), sala 210

UNIWERSYTET WARSZAWSKI • INSTYTUT ARCHEOLOGII • ZAKŁAD ARCHEOLOGII EGIPTU I NUBII

zaprasza na wykład

Dr Donald Withcomb
 (The Oriental Institute of the University of Chicago)

**A Cosmopolitan City:
 Muslims, Christians, and Jews in Old Cairo**

17 czerwca 2015, godz. 18.00, Instytut Archeologii UW (Szkoła Główna), sala 209

Międzynarodowa konferencja naukowa
„Greco-Roman Cities at the Crossroads of Cultures”
 Wrocław, 17–18 września 2015 r.

Interdyscyplinarna konferencja, odbywająca się we Wrocławiu, zgromadziła ponad 50 specjalistów z zakresu archeologii, architektury i epigrafiki grecko-rzymskiej. Zaprezentowano 34 referaty i kilka posterów. Konferencję zorganizowano z okazji dwudziestolecia nadal działającej Polsko-Egipskiej Misji Konserwatorskiej w Marina el-Alamein. Kilkanaście wystąpień dotyczyło stanowisk badanych przez misję Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW, głównie w Egipcie – Aleksandria, Berenike, Marea, Marina el-Alamein, Dolina Królów (grobowiec Ramzesa VI), Deir el-Bahari (świątynia Hatszepsut), ale także w Libanie – Jiyeh i Chhîm, w Syrii – Palmyra i na Cyprze – Nea Pafos.

Na zdjęciu: Prezentacje posterowe na konferencji we Wrocławiu.

Międzynarodowa konferencja
11th International Conference on Archaeological Prospection
 Warszawa, wrzesień 2015 r.

Współorganizatorami międzynarodowej konferencji na temat prospekcji archeologicznej byli Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich oraz Międzynarodowe Towarzystwo Prospekcji Archeologicznej. Tematem specjalnym jedenastej edycji tej odbywającej się co dwa lata konferencji był „archaeological feedback”, czyli informacja zwrotna z badań archeologicznych weryfikujących wyniki badań geofizycznych. Jednym z wyróżnionych stanowisk, któremu poświęcono osobny tekst w aktach konferencji, było Berenike, gdzie misja Centrum zakończyła w zeszłym roku prospekcję magnetyczną całego miasta.

Konferencja naukowa
„Nea Pafos. 50 lat polskich wykopalisk 1965–2015”
 Warszawa, 21 listopada 2015 r.

Z okazji pięćdziesięciolecia polskich badań archeologicznych w Nea Pafos na Cyprze Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN i Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW zorganizowały międzyuczelnianą konferencję naukową. Kilkanaście wykładów, podzielonych na cztery główne sesje, poświęcono prezentacji rezultatów prac specjalistów działających w ramach misji Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW oraz misji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podsumowano również badania nad architekturą rezydencjonalną miasta w okresie hellenistycznym i rzymskim oraz wyniki prac ceramologicznych, numizmatycznych i konserwatorskich.

Sesja sprawozdawcza
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW za 2015 rok
Warszawa, 14 stycznia 2016 r.

W ramach pierwszej wewnętrznej konferencji sprawozdawczej pracownicy naukowcy i naukowo-techniczni Centrum przedstawili projekty badawcze, w których uczestniczyli w 2015 roku. Zaprezentowano 20 referatów, które dotyczyły zarówno misji wykopaliskowych w Egipcie, Sudanie, Libanie, Syrii, Kuwejcie i Omanie prowadzonych przez Centrum, jak również indywidualnych badań prowadzonych przez poszczególnych naukowców. Przegląd tych przedsięwzięć odzwierciedla kierunki badawcze, wokół których ogniskuje się wiele projektów Centrum.

WYKŁAD GOŚCINNY NA ZAPROSZENIE CENTRUM

Warszawa, 20 maja 2015 r.

Wizyta studyjna dr. Monthera Jamhawiego, Dyrektora Departamentu Starożytności Królestwa Jordanii, związana była z obecnością Centrum w Jordanii (wykopaliska na stanowisku Beit Ras) oraz z planami rozszerzenia współpracy między Centrum a Departamentem Starożytności Królestwa Jordanii. Przy okazji tej wizyty dr Monther Jamhawi został również poproszony o wygłoszenie referatu pt. „Archaeological Heritage of Jordan. Responsibilities and Challenges”.

Zapraszamy na wykład, który wygłosi

Dr Monther Jamhawi

Dyrektor Departamentu Starożytności Królestwa Jordanii

*

***Archaeological Heritage of Jordan
Responsibilities and Challenges***

we środę 20 maja 2015 r.
o godzinie 15.00
w sali 207 Instytutu Archeologii UW

*

Zapraszają

**Zakład Archeologii Bliskiego Wschodu IAUW
oraz Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW**

Wizyty zagranicznych gości

Blisko sześćdziesięcioletnia obecność Centrum w krajach Bliskiego Wschodu oraz związane z tym renoma i doświadczenie w ochronie dziedzictwa kulturowego pozytywnie wpływają na wiarygodność Polaków jako partnerów dla władz odpowiedzialnych w tych krajach za ochronę zabytków i prowadzenie badań naukowych. Z tego powodu w 2015 r. Centrum we współpracy z polskim Ministerstwem Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego gościło zagraniczne delegacje ministerialne.

Wizyta delegacji libańskiej (5–11 października 2015 r.)

Na zaproszenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP gościli w Polsce Sarkis El Khoury, Dyrektor Generalny Generalnej Dyrekcji Starożytności z Ministerstwa Kultury Republiki Libanu, oraz Myriam Ziade, Dyrektor biura DGA ds. regionu południa Gór Libanu i Sajdy. Program wizyty gości libańskich obejmował między innymi spotkania i konsultacje z przedstawicielami Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW, Instytutu Archeologii UW, Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, urzędów Konserwatora Zabytków, ze specjalistami z Muzeum Króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie, Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz udział w kongresie „Współczesne laserowe techniki i technologie w analizie i usuwaniu nawarstwień z dzieł sztuki i obiektów zabytkowych w architekturze (Warszawa–Kraków)”.

Członkowie delegacji libańskiej i dyrekcji Centrum podczas wizyty na kampusie głównym UW.

Wizyta delegacji palestyńskiej (17 listopada 2015 r.)

Na prośbę Departamentu Współpracy z Zagranicą Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Centrum zorganizowało spotkanie z przedstawicielami Ministerstwa Turystyki Palestyny podczas ich wizyty studyjnej w Polsce. Goście zapoznali się z działalnością Centrum na Bliskim Wschodzie. Delegacja liczyła pięć osób: Jehad Yasin, Dyrektor Generalny Ministerstwa Turystyki i Starożytności; Moufeed Omar Assad Salah, menedżer w tymże Ministerstwie; oraz przedstawiciele The United Nations Development Programme/Programme of Assistance to the Palestinian People (UNDP/PAPP): Amal Akram Mahmoud Abualhawa, Mutaz Mohamad Ahmad Dawabsheh, Programme/Engineer Analyst oraz Muath Taha Saleh Taha Mutan, National Coordinator/Ramallah.

Wizyta delegacji jordańskiej (20 maja 2015 r.)

Wizyta studyjna dr. Monthera Jamhawiego, dyrektora Departamentu Starożytności Królestwa Jordanii, związana była z obecnością Centrum w Jordanii (stanowisko Beit Ras) oraz planami rozszerzania współpracy między Centrum a Departamentem Starożytności Królestwa Jordanii.

Wizyta delegacji kuwejckiej (25 grudnia 2014–5 stycznia 2015 r.)

Wizyta Zastępcy Dyrektora Generalnego National Council for Culture, Arts and Letters Kuwejtu Shehaba A. H. Shehaba była związana z obecnością polskich archeologów w Kuwejcie (stanowisko Bahra 1 i Tumulus Graves Project oraz stanowiska na wyspie Fajlaka: al-Qusur, Kharab el-Desht) oraz planami obchodów 10-lecia prac Kuwejcko-Polskiej Misji Archeologicznej.

Wizyta delegacji z British Museum (6–9 maja 2015 r.)

W Warszawie gościli dr Neal Spencer, dyrektor Departamentu Starożytnego Egiptu i Sudanu British Museum, oraz ceramolog dr Roberta Tomber z tegoż działu. Wizyta poświęcona była wypracowaniu treści porozumienia między Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW a British Museum dotyczącego udziału specjalistów z British Museum w pracach polsko-amerykańskiej misji w Berenike nad Morzem Czerwonym. Porozumienie na okres pięciu lat zostało podpisane 29 października 2015 r. w Londynie.

Wizyta prof. Wolberta G.C. Smidta (22–28 sierpnia 2015 r.)

Na zaproszenie Centrum przebywał w Warszawie na 19. Międzynarodowej Konferencji Etiopistycznej prof. Wolbert G.C. Smidt z Mekele University w Etiopii. Rozmowy z kierownictwem Centrum dotyczyły rozpoczęcia współpracy na niwie archeologicznej i konserwatorskiej w międzynarodowych projektach uniwersytetu w Mekele.

Wizyta prof. Dionisiusa A. Agiusa (26–28 listopada 2015 r.)

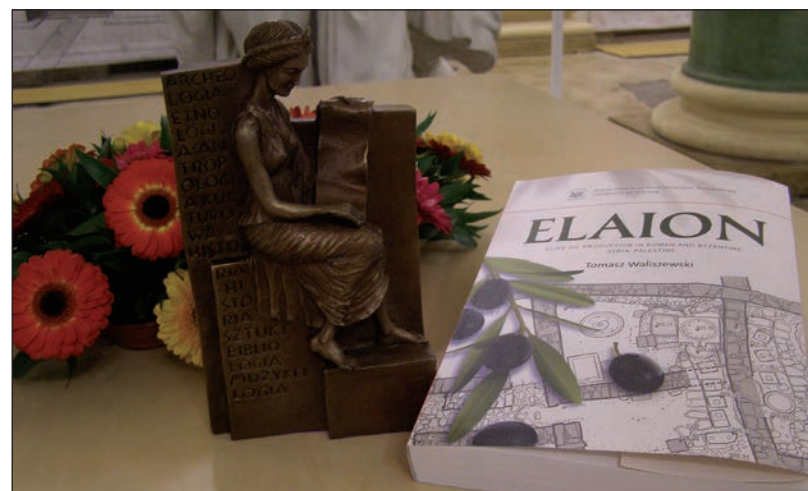
Podczas wizyty w Warszawie prof. Dionisius A. Agius z University of Exeter, wybitny specjalista zajmujący się starożytnymi kulturami arabskimi w rejonie Morza Czerwonego, powierzył Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej organizację kolejnej międzynarodowej konferencji „Red Sea VIII”, poświęconej badaniom w rejonie Morza Czerwonego. Jest to wyraz uznania międzynarodowego środowiska dla rozwijanego w Centrum kierunku badawczego skoncentrowanego na archeologii regionu Morza Czerwonego i Zatoki Perskiej.

Wyróżnienia

Nagroda Clio za książkę „Elaion”

Dyrektor Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW dr hab. Tomasz Waliszewski otrzymał nagrodę Clio pierwszego stopnia za książkę „Elaion. Olive Oil Production in Roman and Byzantine Syria Palestine”. Nagroda Clio przyznawana jest przez Rektora Uniwersytetu Warszawskiego za najlepsze publikacje naukowe pracowników Wydziału Historycznego UW.

Nagrodzona książka została wydana nakładem Wydawnictw Uniwersytetu Warszawskiego i Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW (tom 6. w serii *PAM Monographs*). Jej częścią jest baza danych dostępna w internecie (www.elaion.uw.edu.pl).

Luxor Times Egyptological Awards za 2015 r.

W pierwszej edycji Luxor Times Egyptological Awards za rok 2015 redaktorzy wyróżnili projekty, na które najchętniej głosowali czytelnicy pisma i jego internetowego wydania. W kategorii najważniejszych odkryć 2015 r. nagrodę otrzymała misja Centrum oraz University of Delaware (USA), kierowana przez mgr Iwonę Zych oraz prof. Stevena Sidebothama, odkrywająca ptolemejsko-rzymski port w Berenike nad Morzem Czerwonym. W kategorii projektów konserwatorskich nagrodzono projekt prowadzony przez Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku w Świątyni królowej Hatszepsut w Deir el-Bahari. Misją kieruje dr Zbigniew E. Szafranski.

Od góry:
Nagroda Clio i nagrodzona książka;
nagroda Luxor Times Egyptological
Awards 2015 dla projektu Berenike

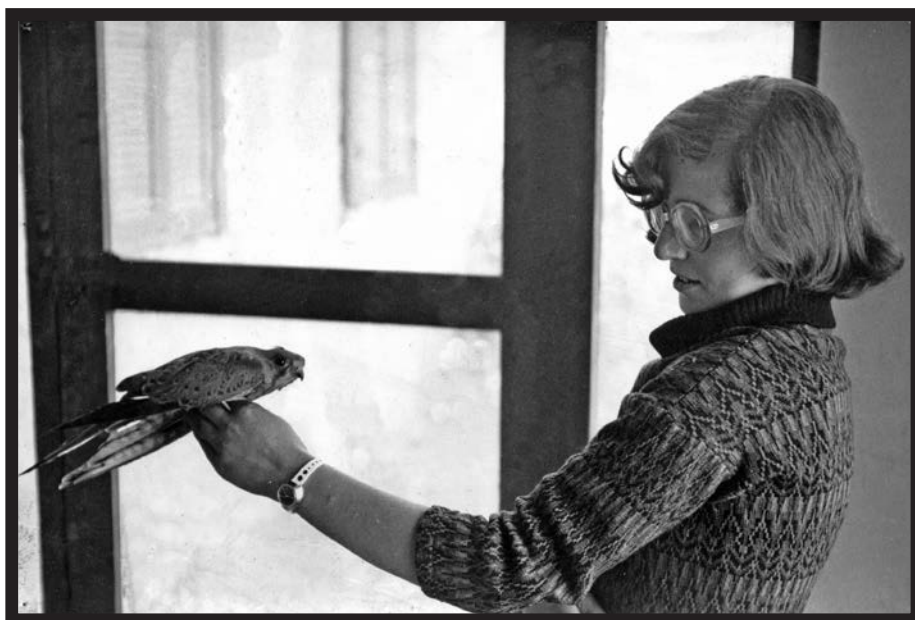

Odznaka honorowa „Bene Merito” dla dr. Zbigniewa E. Szafrąńskiego

Minister Spraw Zagranicznych RP Grzegorz Schetyna przyznał dr. Zbigniewowi Szafrąnskiemu, wieloletniemu dyrektorowi Stacji Badawczej Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze, odznakę „Bene Merito” w uznaniu zasług dla promowania i umacniania dobrego imienia Polski oraz pozycji polskiej archeologii śródziemnomorskiej za granicą. Dr Szafrąński jest związany z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW od 1979 roku, kiedy zaczął brać udział w polskich wykopaniach w Egipcie. Był członkiem ekspedycji w Aleksandrii, Sakkarze i Tebach Zachodnich, współpracował też z austriacką misją archeologiczną w Tell el-Dab'a/Awaris. Od 1999 roku kieruje Polsko-Egipską Misją Archeologiczno-Konserwatorską w Świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari. W tym czasie zakończono restaurację i udostępniono zwiedzającym Górny Taras świątyni (w 2002 r.) oraz Kompleks Kultu Słonecznego (w 2015 r.). W 2000 r. został wicedyrektorem Centrum, a w latach 2005–2015 był dyrektorem Stacji Badawczej Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze. W 2007 r. zainicjował na zaproszenie egipskiej Służby Starożytności i koordynował prace licznego zespołu przygotowującego jubileusz siedemdziesięciolecia polskich badań archeologicznych w Egipcie, z której to okazji otwarto w prestiżowych salach ekspozycyjnych Muzeum Egipskiego w Kairze wystawę prezentującą polskie osiągnięcia. Reprezentuje Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW na międzynarodowych konferencjach i spotkaniach, bierze też udział w naukowym życiu Kairu. Wzmacniając przyjazne stosunki z archeologicznymi instytucjami obecnymi w Kairze, promuje polską archeologię na forum międzynarodowym.

Podczas uroczystości wręczenia odznaki w siedzibie Stacji w Kairze, 19 października 2015 r.; stoją od lewej: Dyrektor Centrum dr hab. Tomasz Waliszewski, Ambasador RP w Kairze Michał Murkociński, Katarzyna Szafrąńska i dr Zbigniew E. Szafrąński, Dyrektor Stacji Badawczej w Kairze dr Artur Obluski oraz dr Joanna Then-Obluska

In Memoriam
Krystyna Polaczek
(1948–2015)

Archeolog-egiptolog,
uczestniczka polskich misji wykopaliskowych w Egipcie,
wieloletnia kierowniczką warszawskiego biura
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej
Uniwersytetu Warszawskiego.

Była prawdziwą duszą i spoiwem naszego środowiska oraz opiekunką młodych pokoleń badaczy.

Przez lata Krystyna była jednoosobową instytucją, w jej rękach ogniskowały się niemal wszystkie sprawy związane z organizacją polskich badań archeologicznych w basenie Morza Śródziemnego. Znała wszystkich, a wszyscy znali Ją. Odeszła 2 września.

Dla upamiętnienia Krystyny, Jej imieniem nazwano nowo powstałą czytelnię w siedzibie Stacji Badawczej Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze. Badacze i stypendyści będą mogli korzystać tam z gromadzonego od wielu lat podręcznego księgozbioru, systematycznie uzupełnianego i wzbogacanego cennymi darami.

PROJEKTY WYKOPALISKOWE I KONSERWATORSKIE

*Na zdjęciu:
Wczesnorzymski cmentarz na ruinach
helenistycznej bramy(?) miejskiej
w Berenike nad Morzem Czerwonym*

Najważniejsze odkrycia archeologiczne i projekty konserwatorskie w 2015 r.

- Badania megalitycznego zespołu ceremonialnego i nekropoli zwierzęcej sprzed pięciu tysięcy lat w Wadi Khashab w Egipcie.
- Znaleździ kawałek samorodkowej miedzi, niewątpliwie importowanej, w pobliżu pieca związanego z wczesną metalurgią w Bahra 1 w Kuwejcie – prawdopodobnie najstarszy przykład obróbki metali w tej części rejonu Zatoki Perskiej.
- Rekonstrukcja zespołu kultu słońca w świątyni grobowej królowej Hatszepsut w Deir el-Bahari (Egipt).
- Odkrycie w nadczerwonomorskim porcie Berenike w Egipcie odłamków stela z rzeźbioną dekoracją z okresu Średniego Państwa i z kartuszem faraona Amenemhata IV, świadczących o postojach na stanowisku ekspedycji faraonów wyprawiających się do legendarnej krainy Punt.
- Granitowy blok z fragmentem reliefowej dekoracji przedstawiającej podboje faraona Taharki z 25. dynastii kuszyckiej, użyty w konstrukcji ambony w kościele Archanioła Rafała w Starej Dongoli.
- Dar ojca Kleopatry VII dla świątyni egipskiej – w postaci Inianego płótna – odkryty na nekropoli Sheikh Abd el-Gurna (Egipt).
- Odkrycie mozaiki podłogowej z I–II w. n.e. w termach wojskowych w rzymskim forcie w Gonio/Apsaros w Gruzji.
- Przedstawienie twarzy anioła, prawdopodobnie najstarsze znane malowidło z nubijskiego królestwa Makurii (VII w. n.e.), znalezione w budowli centralnej Klasztoru na komie H w Starej Dongoli.

Badania terenowe

Kontynuowano w tym roku przede wszystkim badania wykopaliskowe prowadzone przez Centrum zgodnie z wieloletnimi umowami z partnerami w regionie. Część misji realizowała indywidualne projekty grantowe kierowników lub uczestników misji. Trwały prace w dużych projektach konserwatorskich, gdzie zgodnie z programem strona polska przygotowuje zabytki do prezentacji szerokiej publiczności.

Wszystkie projekty otrzymały wsparcie administracyjne (w Kairze i w Warszawie), związane z uzyskaniem niezbędnych zezwoleń w krajach działania, oraz pomoc w nawiązaniu w miarę potrzeby kontaktów z obcymi instytucjami naukowymi i specjalistami. Wsparcie logistyczne Stacji Badawczej w Kairze oraz biura w Warszawie polegało na organizacji transportów międzynarodowych i lokalnych, noclegów w Stacji w Kairze i poza nią, organizacji posiłków, łączności (telefonicznej i internetowej), zaopatrzenia misji terenowych w niezbędny sprzęt pozostający na wyposażeniu obu biur, jego serwisowanie i ubezpieczenie, pomoc informatyczną oraz przygotowanie misji do wyjazdu w teren. Nie mniej ważne jest bieżące wsparcie informacyjne dotyczące przede wszystkim sytuacji politycznej w danych krajach i warunków bezpiecznego działania.

Charakterystyczną cechą badań wykopaliskowych prowadzonych przez Centrum jest sezonowość prac. Większość projektów odbywa się w okresie od października do marca, kiedy to warunki klimatyczne w terenie są najbardziej sprzyjające. Pozostała część roku to praca nad dokumentacją, która trafia do archiwum Centrum w Warszawie. Regularnie powstają sprawozdania z prowadzonych prac i odkryć oraz studia badawcze, publikowane w czasopiśmie Centrum, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, oraz w seriach wydawniczych Centrum.

Na kolejnych stronach prezentowany jest zaledwie wybór z najważniejszych osiągnięć badawczych poszczególnych misji Centrum.

Rok 2015 w liczbach

- 33 misje, projekty i podprojekty
  - 21 stanowisk archeologicznych
  - 5 projektów restauracyjnych i „site presentation”
  - 2 projekty epigraficzne
  - 6 rejonów gdzie prowadzone są badania powierzchniowe (survey)
  - 5 projektów z udziałem badań geofizycznych
  - 18 projektów z udziałem specjalistów z dziedzin przyrodniczych
  - 1 projekt z udziałem astronoma
- 2 projekty inaugurowane w 2015 r.
- 11 krajów, w których prowadzone są badania na podstawie umów z partnerami regionalnymi, w tym projektów:
  - 17 w Egipcie
  - 4 w Sudanie
  - 3 w Libanie
  - 2 w Kuwejcie
  - po 1 w Arabii Saudyjskiej, Jordanii, Omanie, Armenii, Gruzji, Irackim Kurdystanie i na Cyprze
- 31 współpracujących instytucji naukowych, w tym 6 zagranicznych
- 75 stałych współpracowników z instytucji naukowych polskich i zagranicznych
- 80 współpracowników niezależnych, niezatrudnionych w nauce
- 35 doktorantów z różnych uczelni
- 78 stypendystów i studentów archeologii na praktykach terenowych

- 7 grantów obejmujących finansowanie badań w terenie, w tym 3 granty NCN i 4 granty pochodzące z innych źródeł (fundacje, QSAP, program „Polak Potrafi”)
- 2695 osobodni w Stacji Badawczej w Kairze dla polskich badaczy korzystających ze wsparcia administracyjnego i logistycznego instytucji
- 470 robotników miejscowych we wszystkich polskich misjach w 2015 r. (orientacyjnie)
- 54 specjalistów z Uniwersytetu Warszawskiego (poza Centrum)
- 1000 wiz na wyjazdy do projektów archeologicznych
- 24 tygodnie w terenie dla najdłużej pracującej misji
- 15 samochodów misyjnych, własnych i wynajmowanych
- 1000 biletów lotniczych dla uczestników misji terenowych
- 30 terabajtów danych dokumentacji terenowej przekazanej do archiwum
- ok. 100 000 m³ przekopanej ziemi
- 40 500 litrów wody pitnej zakupionej do projektów
- 1200 litrów paliwa do samochodów i generatorów w misji pustynnej
- Nieliczona liczba opakowań leków przeciwbiegunkowych

(część danych szacunkowa)

Projekty i partnerzy regionalni

1. EGIPT

Partner regionalny: Ministry of Antiquities of the Arab Republic of Egypt (dawniej Supreme Council of Antiquities)

Projekty archeologiczno-konserwatorskie:

(dawniej realizowane w ramach Umowy Kulturalnej między Polską a Egiptem)

1. Aleksandria – „Uniwersytet” i łaźnie na Kom el-Dikka (kierownik misji: dr Grzegorz Majcherek, CAŚ UW)
2. Deir el-Bahari
  - a. Świątynia królowej Hatszepsut w Tebach Zachodnich (kierownik misji: dr Zbigniew E. Szafranski, CAŚ UW)
  - b. Świątynia Totmesa III (kierownik misji: dr Monika Dolińska, Muzeum Narodowe w Warszawie); *grant NCN poza Centrum*
3. Marina el-Alamein – „Pompeje” śródziemnomorskiego wybrzeża Egiptu, projekt konserwatorski (kierownik misji: dr hab. Rafał Czerner, Politechnika Wroclawska)

Projekty wykopaliskowe z elementami konserwacji polowej lub rozpoznawcze:

(realizowane samodzielnie przez CAŚ UW, we współpracy z polskimi i zagranicznymi instytucjami naukowymi lub pod auspicjami Centrum)

4. Nabta Playa/Gebel Ramleh – unikatowa nekropola dziecięca pochodząca sprzed około 6500 lat na Pustyni Zachodniej, badania Połączonej Ekspedycji Archeologicznej IAE PAN (kierownik misji: dr hab. Jacek Kabacinski, IAE PAN o/Poznań); *grant NCN poza Centrum*
5. Wadi Khashab – neolityczny ośrodek ceremonialny na Pustyni Wschodniej, podprojekt misji Berenike (kierownik projektu: mgr Piotr Osypiński, Fundacja Patrimonium, Poznań); *grant NCN poza Centrum*

6. Tell el-Farcha (Ghazala) – predynastyczny ośrodek władzy w Delcie Nilu (kierownicy misji: dr Marek Chłodnicki, MA w Poznaniu; prof. dr hab. Krzysztof M. Ciałowicz, IA UJ; dr Mariusz Jucha, IA UJ); *grant NCN poza Centrum*
7. Tell el-Murra – predynastyczna osada w Delcie Nilu (kierownik misji: dr Mariusz Jucha, IA UJ); *grant NCN poza Centrum*
8. Sakkara – najstarsza nekropola farańska w Egipcie (kierownik misji: prof. dr hab. K. Myśliwiec, IKSIO PAN); *grant NCN poza Centrum*
9. Gebelein – kompleks miasta i cmentarzy farańskich, badania powierzchniowe (kierownik projektu: mgr Wojciech Ejsmond, IA UW)
10. Asasif – nekropola Średniego Państwa w dolinie Deir el-Bahari, podprojekt Misji Deir el-Bahari Świątynia Hatszepsut (kierownik projektu: mgr Patryk Chudzik, Uniwersytet Wroclawski)
11. Tell el-Retaba – twierdza na wschodnich rubieżach Deltę Nilu (kierownik misji: dr hab. Sławomir Rzepka, IA UW); *grant NCN oraz słowackiej Akademii poza Centrum*
12. Dolina Królów – epigrafika rzymska w grobie Ramzesa VI w Tebach Zachodnich (kierownik misji: prof. dr hab. Adam Łukaszewicz, IA UW)
13. Berenike – hellenistyczny i rzymski port nad Morzem Czerwonym na Szlaku Korzennym; podprojekty (kierownicy misji: mgr Iwona Zych, CAŚ UW oraz prof. Steven E. Sidebotham, University of Delaware)
14. Marina el-Alamein – misja archeologiczna (kierownik misji: dr hab. Krzysztof Jakubiak, IA UW)
15. Marea – bizantyjskie miasto i port na szlaku pielgrzymkowym (kierownik misji: mgr Krzysztof Babraj, MA w Krakowie; kierownik podprojektu: dr Dagmara Wielgosz-Rondolino, IA UW); *grant NCN poza Centrum*
16. Wadi Sikait i Nugrus – badania powierzchniowe osad i kopalni szmaragdów na Pustyni Wschodniej, podprojekt misji Berenike (kierownik projektu: Jean-Louis Rivard, Kanada)

17. Naqlun – wczesnochrześcijański i średniowieczny ośrodek monastyczny w Oazie Fajum (kierownik misji: prof. dr hab. Włodzimierz Godlewski, IA UW)
19. Sheikh Abd el-Gurna – pustelnie mnichów koptyjskich na terenie Teb Zachodnich (kierownik projektu: mgr Tomasz Górecki, MNW); podprojekt grobowiec Średniego Państwa (kierownik projektu: dr Andrzej Ćwiek, MA w Poznaniu); *grant „Polak potrafi”*
20. Sheikh Abd el-Gurna – konserwacja manuskryptów z pustelni (kierownik projektu: mgr Anna Thomée, PKZ Toruń)

2. SUDAN

Partner regionalny: National Corporation for Antiquities and Museums of Sudan

Projekty archeologiczno-konserwatorskie:

1. Dongola – ośrodek stołeczny królestwa Makurii w średniowiecznej Nubii (kierownik misji: prof. dr hab. Włodzimierz Godlewski, IA UW); *grant QSAP*
2. Banganarti – katedra królewska w średniowiecznej Nubii (kierownik misji: prof. dr hab. Bogdan Żurawski, IKŚiO PAN); *grant QSAP*
3. Ghazali – ośrodek monastyczny w Nubii – kompleksowe zarządzanie stanowiskiem: archeologia, konserwacja, udostępnianie (kierownik misji: dr Artur Obłuski, CAŚ UW); *grant QSAP*

Projekty wykopaliskowe z elementami konserwacji polowej:

4. Early Makuria (El-Zuma i El-Detti) – badanie kultury meroickiej na przełomie epok, cmentarzyska tumulusów (kierownik misji: dr hab. Mahmoud El-Tayeb, CAŚ UW); *grant QSAP*
5. Selib – osada i otoczenie od czasów meroickich (Selib 2 i 3) po okres chrześcijański (Selib 1) (kierownik misji: prof. dr hab. Bogdan Żurawski, IKŚiO PAN)

3. CYPR

Partner regionalny: Department of Antiquities, Republic of Cyprus

Projekt wykopaliskowy z elementami konserwacji polowej:

1. Nea Paphos – dzielnica mieszkalna hellenistycznego i rzymskiego miasta-stolicy wyspy (kierownik misji: dr Henryk Meyza, IKSIO PAN)

4. LIBAN

Partner regionalny: Directorate General of Antiquities in Lebanon

Projekty wykopaliskowe z elementami konserwacji polowej:

1. Chhîm – wioska góraska z okresu późnoantycznego z prasami oliwnymi (kierownik misji: dr hab. Tomasz Waliszewski, IA UW i CAŚ UW)
2. Jiyeh – wioska nadmorska z okresu hellenistyczno-rzymskiego z podprojektami (kierownik misji: dr hab. Tomasz Waliszewski, IA UW i CAŚ UW)
3. Iqlim el-Kharroub Survey (kierownik: dr hab. Mahmoud El-Tayeb, CAŚ UW)

5. JORDANIA

Partner regionalny: Department of Antiquities of Jordan i Yarmouk University

Projekt wykopaliskowy:

1. Beit Ras – jedno z miast rzymskiego Dekapolis (kierownik misji: prof. dr hab. Jolanta Młynarczyk, IA UW)

6. OMAN

Partner regionalny: Department of Antiquities of the Sultanate of Oman

Projekt wykopaliskowy:

1. Rejon Qumayrah – cmentarze z początku i z drugiej połowy III tys. p.n.e. (kierownik misji: prof. dr hab. Piotr Bieliński, IA UW)

7. KUWEJT

Partner regionalny: National Council for Culture, Arts and Letters of the State of Kuwait

Projekty wykopaliskowe:

1. Bahra 1 (Al-Subiyah) – prehistoryczna osada z końca VI tys. p.n.e. (kierownik misji: prof. dr hab. Piotr Bieliński, IA UW)
2. Failaka Archaeological Project (kierownik misji: prof. dr hab. Piotr Bieliński, IA UW); podprojekt Kharaiib el-Desht – osada warsztatowa z okresu XVI–XIX w. (kierownik projektu: dr Agnieszka Pieńkowska, CAŚ UW); podprojekt Al-Qusur – wczesnoislamska osada (kierownik projektu: dr Magdalena Żurek, IA UKSW)

8. ARABIA SAUDYJSKA

Partner regionalny: Saudi Commission for Tourism and Antiquities (SCTA), Antiquities & Museums Sector

Projekt wykopaliskowy:

1. Aynuna – nabatejski ośrodek handlowy nad Morzem Czerwonym, trzyletnia umowa grantowa w ramach licencji na lata 2014–2018 (kierownik misji: prof. dr hab. Michał Gawlikowski, CAŚ UW)

9. IRAK

Partner regionalny: Department of Antiquities of Erbil, Salahaddin University-Erbil

Projekt badań powierzchniowych:

1. Iraqi Kurdistan Survey Project, podprojekt w ramach koncesji dr. hab. Rafała Kolińskiego z UAM Poznań (kierownik projektu: dr hab. Dorota Ławecka, IA UW)

10. ARMENIA

Partner regionalny: Służba ochrony środowiska historycznego i historyczno-kulturowych muzeów-rezerwatów Ministerstwa Kultury Republiki Armenii

Projekt wykopaliskowy:

1. Metsamor – wielokulturowe stanowisko: cytadela, dolne miasto i nekropola z okresu późnego brązu (kierownik misji: dr hab. Krzysztof Jakubiak, IA UW)

11. GRUZJA

Partner regionalny: Agencja Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Adżarii

Projekt wykopaliskowy:

1. Gonio/Apsaros – późnorzymskie i bizantyjskie fortyfikacje na rubieżach rzymskiego świata (kierownik misji: dr Radosław Karasiewicz-Szczypiorski, IA UW)

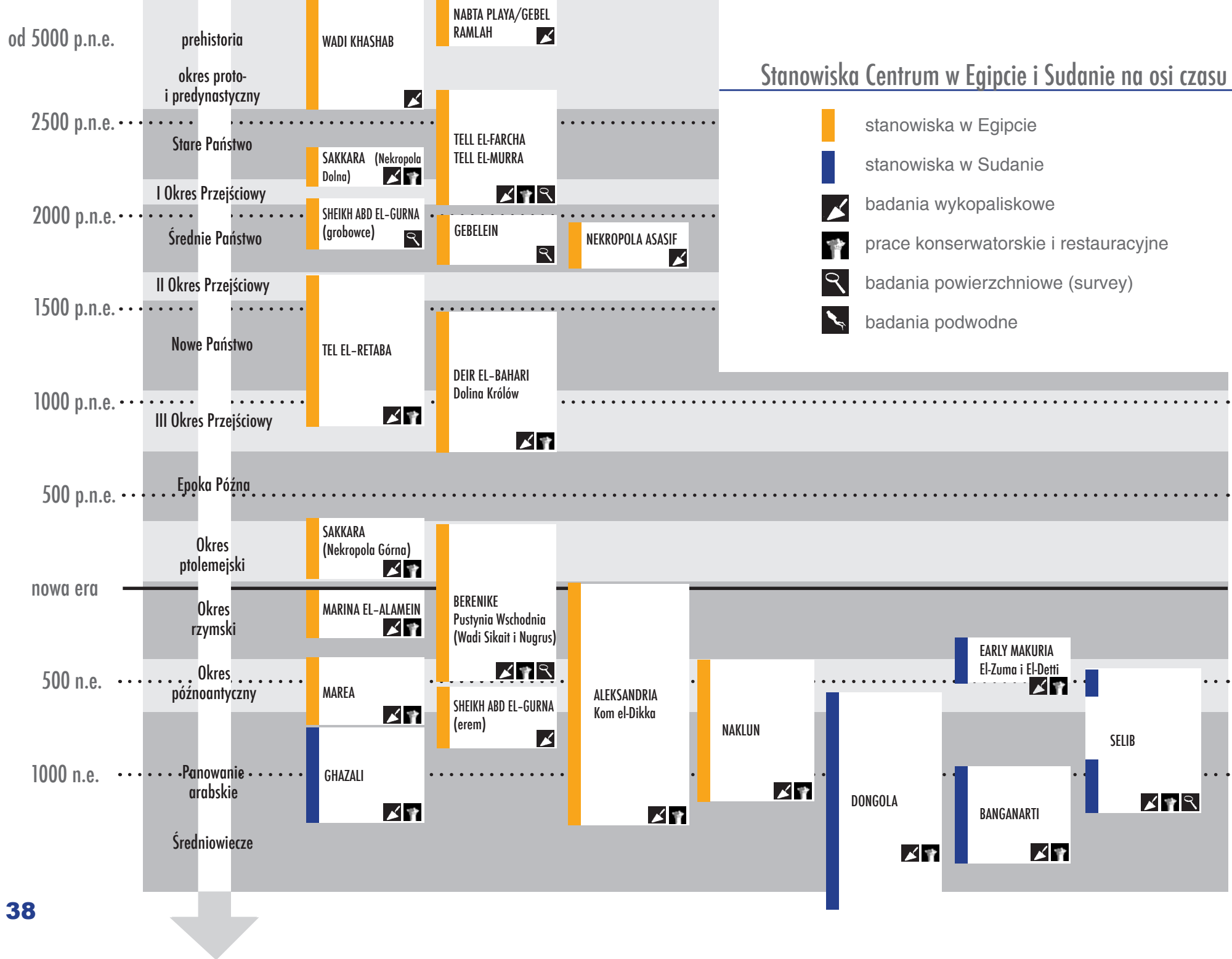
12. SYRIA

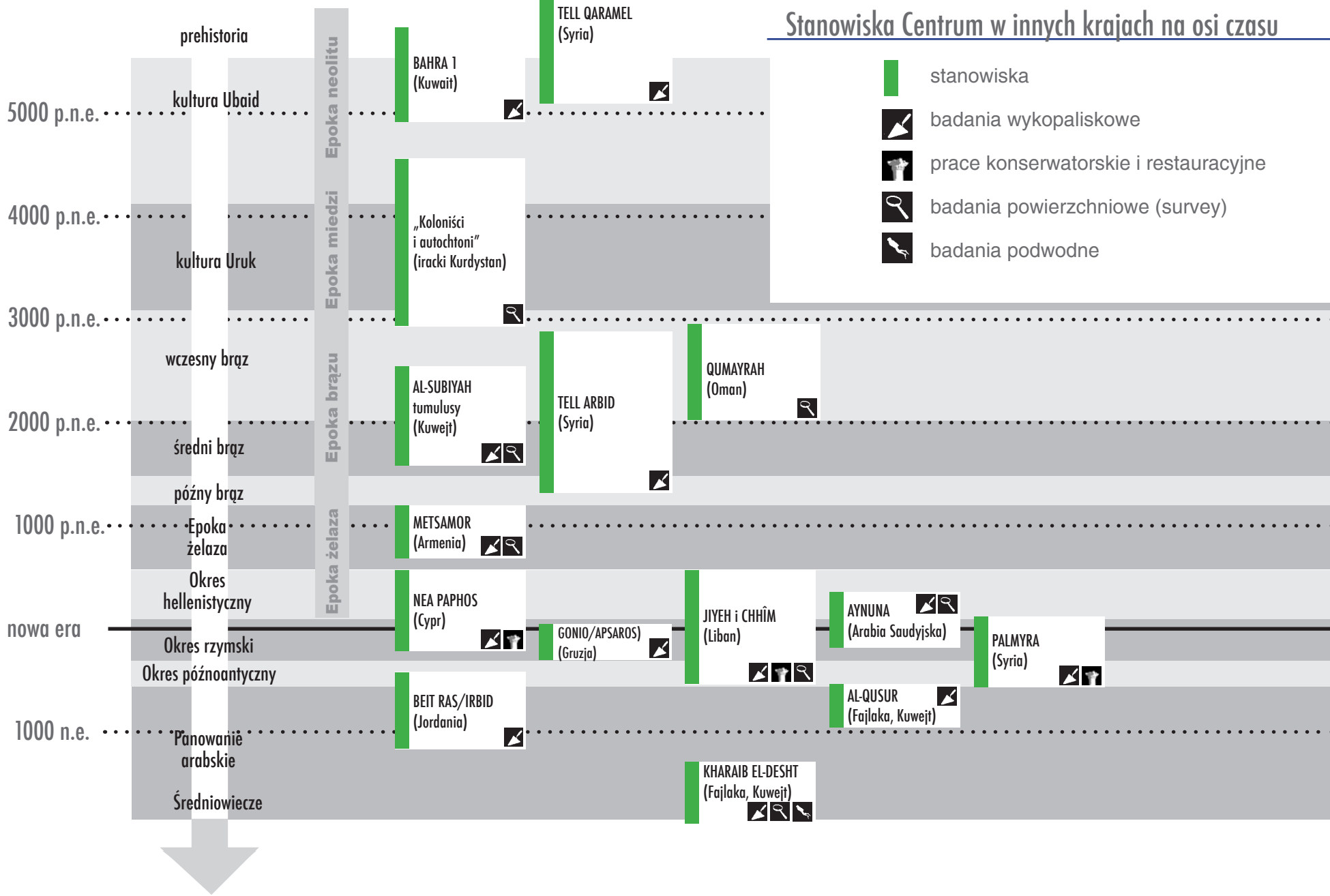
Partner regionalny: Directorate-General of Antiquities and Museums

Projekty wykopaliskowe (zawieszono od 2011 r.):

1. Tell Qaramel – osada z okresu neolitu preceramicznego (kierownik misji: prof. dr hab. Ryszard F. Mazurowski, IA UW)
2. Tell Arbid – miasto z okresu brązu: cytadela, świątynia, dolne miasto (kierownik misji: prof. dr hab. Piotr Bieliński, IA UW)
3. Palmyra – miasto na pustyni, stolica królowej Zenobii z czasów rzymskich; polskie wykopaliska: Obóz Dioklecjana, Świątynia Allat, Taryfa, kwartał kościołów, Zamek (kierownicy misji: prof. dr hab. Michał Gawlikowski, CAŚ UW i dr Grzegorz Majcherek, CAŚ UW)

Stanowiska Centrum w Egipcie i Sudanie na osi czasu

Wadi Khashab Egipt

Okres prehistoryczny

Kierownik misji
mgr Piotr Osypiński

Wadi Khashab to monumentalny kamienny krąg zlokalizowany na styku dwóch wielkich uedów łączących wybrzeże Morza Czerwonego z doliną Nilu w pobliżu Kom Ombo. Krąg o średnicy 18 m tworzą długie wąskie kawałki skał, ustawione pionowo lub ukośnie. Na zewnątrz znajdują się skupiska przewróconych i rozwłoczonych megalitycznych stel, zazwyczaj o wysokości ponad 2 m (najwyższa mierzy 3.23 m). Wewnątrz kręgu pochowano zwierzęta – bydło i owce – grupując groby wokół jednego najważniejszego, niestety wyrabowanego.

W 2015 roku metodycznie przebadano południowo-zachodnią część cmentarza, odsłaniając powierzchnię przykrytą gruzem skalnych odłamków. Dotychczas ujawniono obecność 23 obiektów, w większości pochówków zwierzęcych i ludzkich.

Obiekt 1 to najpełniej jak dotąd rozpoznany pochówek zwierzęcy, odkryty w 2012 r. i eksplorowany w asyście archeozoologa dr Marty Osypińskiej. Niemal kompletny szkielet pozbawiony był jedynie rogów. Wielkość komory w części gdzie spoczywała głowa oraz silne rozdrobnienie czołowej partii czaszki wskazują na celowe oddzielenie rogów przed pochówkiem. Ciało zwierzęcia złożono w owalnej jamie, na lewym boku z podkurczonymi kończynami i głową zwróconą w kierunku północno-

-wschodnim. Pochówek nie był wyposażony. Nadbudowę grobu tworzył również owalny w zarysie tumulus z wydłużonych ciosów skalnych, o rozmiarach 3,20 m x 2,00 m u podstawy. Pomiary osteometryczne pochowanego zwierzęcia stanowią unikatowy zbiór danych dla badań nad populacjami zwierząt Afryki północno-wschodniej oraz kierunkami ich przemieszczania się w rejonie gór Morza Czerwonego.

Odkopano również trzy inne pochówki bydłace, w różnym stopniu wyrabowane. W pierwszym zachowały się w oryginalnym ułożeniu jedynie głowa oraz fragmenty kończyn, pozwalające określić, że zwierzę pochowano na lewym boku, głową ku północy. Analiza kości wskazuje, że był to młody (2–2,5-letni) byk. W drugim z grobów nienaruszone fragmenty pochówku bydłacego zidentyfikowano jako około jedenastoletnią krowę. Odnalezione pomiędzy kośćmi szczątki płodu bydłacego pozwalają przypuszczać, że pochowano tu cielną krowę. Ostatni z badanych pochówków bydłacych zachował się w zasadniczo nienaruszonym stanie. Głowa unieruchomiona została w pozycji rogami ku górze, pozostała część ciała spoczywała na prawym boku z podkurczonymi nogami. Czołowa partia czaszki z rogami nie zachowała się na skutek celowego zniszczenia (odcięcia?) lub erozji naturalnej.

W jamie pod niewielką nadbudową o średnicy 1,30 m pochowano dorosłego barana w silnie podkurczonej pozycji i głową położoną na ciele. Poniżej szkieletu odkryto pozostałości drewnianego przedmiotu (misy?), na którym ułożone były wnętrzności zwierzęcia.

Pomiędzy nadbudowami pochówków, bezpośrednio na poziomie użytkowym z czasów funkcjonowania cmentarzyska, odnotowano obecność drobnych fragmentów kości niewielkiego przeżuwacza (owcy/kozy) oraz nieliczne węgle drzewne. Pozostałości te związane były zapewne z rytuałami odprawianymi pomiędzy grobami zwierzęcymi.

Obiekt nr 8 stanowił pojedynczy płaski kamień zlokalizowany w południowej partii badanej przestrzeni. Wokół niego, na poziomie użytkowym z fazy funkcjonowania cmentarzyska odnaleziono fragmenty jedyne prehistorycznego naczynia ceramicznego odnalezionego jak dotąd w Wadi Khashab. Była to misa o średnicy 14 cm i głębokości 11 cm, zdobiona na całej powierzchni zewnętrznej równoległymi rytymi liniami oraz ukośnymi, przecinającymi się wzajemnie nacięciami na wylewie. Podobne naczynia pochodzą z grupy C z Doliny Nilu. Naczynia takie odnajdywane były również w grobach nomadów określanymi jako Pan-graves/Medjay i datowane są generalnie na pierwszą połowę II tysiąclecia p.n.e. Datowanie takie nie musi określać jednocześnie momentu powstania cmentarzyska. Wyznacza jedynie jedną z faz użytkowania stanowiska.

Tuż obok, w nieoznaczonej w żaden sposób na powierzchni owalnej jamie zlokalizowanej w południowo-zachodniej partii cmentarzyska,

około jednego metra od kamiennej palisady otaczającej założenie, złożono zwłoki niemowlęcia. Ciało leżało na prawym boku, z podkurczonymi kończynami i głową na zachód (złożone było w pozycji siedzącej). Wokół szyi zachował się naszyjnik z przewierconych muszli *Conidae* sp. (pochodzących z Morza Czerwonego), a wokół lewej kostki sznur drobnych paciorków fajansowych.

Pochówki zwierzęce otaczały jeden wyrabowany grób. Eksploracja dostarczyła dowodów na pochowanie w nim dorosłego człowieka a nie zwierzęcia. Odnalezione paciorki z muszli stanowiły najprawdopodobniej elementy ozdób. Lokalizacja obiektu w skrajnie zachodniej partii założenia również zdaje się wskazywać na wyjątkową pozycję tego pochówku.

Najważniejszym osiągnięciem sezonu było pomierzenie kości bydła i owiec, dzięki czemu określono pochodzenie pochowanych osobników. Reprezentowały one afrykańskie bydło garbate. Czaszki nosiły znamiona erozji; wydaje się także, że rogi były odcinane przed pochówkiem, co może się wiązać z występującym co najmniej od czasów neolitu zwyczajem wyposażania pochówków w bukraniony.

Od lewej:

1. Widok cmentarzyska po odsłonięciu połowy kręgu
2. Eksploracja i dokumentacja pochówków
3. Krag po eksploracji jego połowy; w tle góry Pustyni Wschodniej

Qumayrah Oman

Neolit i epoka brązu

Kierownik misji
prof. dr hab. Piotr Bieliński

Na jesieni 2015 roku został przeprowadzony krótki rekonesans archeologiczny w północno-zachodnim Omanie. Wstępne badania powierzchniowe objęły pozostałości archeologiczne znajdujące się na dwóch krańcach L-kształtnego szerokiego obniżenia pomiędzy masami górskimi, w sąsiedztwie wsi Al-Ayn (na południu) i Bilt (na wschodzie). W miejscu połączenia górskich dolin, pośrodku terenu będącego przedmiotem naszego zainteresowania, znajduje się wieś Qumayrah. W wyniku prac w sezonie 2015 sporządzono wstępną inwentaryzację archeologiczną tego mikroregionu oraz plany sytuacyjne stanowisk, a także zebrano materiał zabytkowy z powierzchni.

Rejon Qumayrah obejmuje kilka dolin górskich w tej słabo zbadanej pod względem archeologicznym części Sułtanatu. Poprzez te doliny prowadziły w starożytności i średniowieczu szlaki handlowe łączące wnętrza krainy z wybrzeżem zatok: Perskiej i Omańskiej. Jednocześnie właśnie tu znajdowały się źródła najważniejszego w starożytności bogactwa Omanu, czyli miedzi. Tymi szlakami transportowane były na

wybrzeże zarówno przetopione bloki miedzi, jak też gotowe wyroby, takie jak broń, naczynia czy ozdoby. Eksportowano je głównie do Mezopotamii, gdzie znajdowane są między innymi w grobach królów sumeryjskich (III tysiąclecie p.n.e.).

W Al-Ayn przedmiotem rozpoznania było kilka różnych stanowisk i obiektów archeologicznych. Przy cmentarzu islamskim, w zachodniej części wioski, badano niewielką nekropolę obejmującą ruiny dziesięciu grobowców na planie koła. Pobieżne analogie wskazują, że pochodzą one z III tys. p.n.e. Badania powierzchniowe w pobliżu cmentarzyska wskazały

Jednym z charakterystycznych elementów krajobrazu archeologicznego Omanu są okrągłe kamienne grobowce wieżowe. Szczególnie licznie występują one w III tys. p.n.e. Rozróżniamy grobowce kultury Hafit (3200–2700 p.n.e.) – jednokomorowe budowle o ścianach wzniesionych z nieobrobionych kamieni bez zaprawy oraz kultury Umm al-Nar (2700–2000 p.n.e.) – budowle o większej średnicy i bardziej rozbudowanych podziałach wewnętrznych, wzniesione z obrobionych i dobrze spasowanych kamiennych bloków, często oblicowane białym kamieniem.

na obecność nierozpoznanego dotąd w tym rejonie stanowiska prehistorycznego. Tegoroczne znaleziska sugerują, że to osada neolitu przedrolniczego, co jest bardzo rzadkim zjawiskiem na Bliskim Wschodzie.

Na wschód od cmentarzyska, w obniżeniu terenu tuż nad brzegiem koryta wadi znajdują się trzy monumentalne obiekty architektoniczne o nieznanym przeznaczeniu; wydaje się jednak, że nie mają nic wspólnego ze współczesną ani nawet z nowożytną zabudową. Jeden z nich stanowi dość dobrze zachowana konstrukcja w kształcie okrągłej, zwężającej się ku górze wieży (o średnicy 20 m u dołu założenia i wysokości ok. 3 m), zbudowana z potężnych, częściowo opracowanych bloków kamiennych. Drugi, być może bliźniaczy obiekt, na co wskazuje ta sama średnica, jest zachowany na poziomie najniższego piętra. Wieże znajdują się na przeciwnych brzegach wadi, sprawiając wrażenie strażnic strzegących wejścia do doliny. Trzeci ze wspomnianych obiektów ma charakterystyczną fasadę z pionowymi występami. W tym sezonie sporządzono szkicowy plan najlepiej zachowanej wieży. Obok jednej z wież rozpościerają się ruiny zabudowań opuszczonej wioski, poniżej których stwierdzono obecność starszych, prawdopodobnie starożytnych konstrukcji, być może osady związanej z samą wieżą.

Na drodze z Qumayrah w kierunku Bilt (ok. 10 km od Al-Ayn), na rozległym płaskowyżu po południowej stronie głębokiego wadi, znajduje się

drugi zespół relikwów. W najwyższym punkcie tego obszaru położone są ruiny pojedynczego grobowca z okresu kultury Umm al-Nar (2700–2000 p.n.e.), charakteryzującego się licowaniem z doskonale obrobionych i spasowanych białych bloków kamiennych. Sam grobowiec o średnicy ok. 10 m jest poważnie zniszczony – zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz konstrukcji zalegają bloki, które spadły z jego wyższych partii. Nie można wykluczyć, że jego ściany zostały rozebrane w niezbyt odległej przeszłości przez okoliczną ludność.

Badania powierzchniowe w pobliżu grobowca objęły ślady osadnictwa w postaci licznych konstrukcji kamiennych, także mieszkalnych, które szerokim pasem pokrywają obszar położony bezpośrednio przy wadi. Prawdopodobnie są to ruiny wioski, której atrybucja chronologiczna nie została jeszcze ustalona.

Od lewej:

1. Badania powierzchniowe na cmentarzysku w Al-Ayn
2. Ruiny grobowca kultury Umm al-Nar z III tys. p.n.e. w Bilt; widoczne starannie obrobione powierzchnie bloków z białego kamienia
3. Ruiny grobowca kultury Umm al-Nar w Bilt
4. Wiórowy rdzeń krzemienisty znaleziony na powierzchni stanowiska neolitycznego w Al-Ayn
5. Budowla wieżowa w Al-Ayn; „przyklejone” do niej zabudowania opuszczonej wioski

Bahra Kuwejt

Neolit

Kierownik misji
prof. dr hab. Piotr Bieliński

Siódmy sezon polsko-kuwejskich wykopalisk na stanowisku Bahra 1, położonym na pustyni Al-Subbiya w północnym Kuwejcie, zmierzał do zlokalizowania wschodniej i południowej granicy chalkolitycznej osady z V tys. p.n.e., w której natrafiono na pozostałości lokalnej kultury neolitycznej oraz mezopotamskiej kultury Ubaid. Odsłonięte w zeszłym roku koliste założenie (tzw. Unit 6) wyznacza w istocie wschodni kraniec osady, natomiast w kierunku południowym osada rozciągała się co najmniej na kolejne kilkanaście metrów. Wyniki ostatniej kampanii wskazują, że zajmowała ona obszar nie mniejszy niż 180 x 60 m, co czyni z niej największą prehistoryczną osadę odkopaną dotychczas przez archeologów w basenie Zatoki Perskiej.

Największym budynkiem w osadzie, położonym w samym centrum, był kilkakrotnie przebudowywany dom. Chęć uchwycenia pozostałości najwcześniejszej fazy tego zespołu architektonicznego wymagała częściowej rozbiórki kamiennych murów należących do najpóźniejszej fazy zespołu. Po zakończeniu badań zostały one precyzyjnie zrekonstruowane dzięki drobiazgowej dokumentacji. Udało się częściowo

odtworzyć oryginalne wymiary domu, jak również system wewnętrznej komunikacji we wczesnych fazach jego istnienia. Drobiazgowa analiza pozostałości budynku ma o tyle duże znaczenie, że jest to jedyny tak dobrze zachowany obiekt architektoniczny w osadzie, który funkcjonował prawie od początku jej istnienia aż do jej opuszczenia.

Ważne wyniki przyniosły wykopaliska w obrębie zespołu 11, znajdującego się w centralnej części osady. Odkopano kolejne duże pomieszczenie o długości ponad 4 m, podobne do wcześniej eksplorowanego, sąsiedniego pomieszczenia, też podzielonego w połowie długości cienką ścianką działową. Mury są zbudowane z poziomo układanych kamiennych płyt. Zapewne należy spodziewać się kolejnej izby; przy południowo-wschodnim narożniku odkryto fragment kamiennej konstrukcji zbudowanej w odmienny sposób, a mianowicie z płyt osadzanych pionowo, ale posiadającej podobną orientację jak reszta zespołu.

Na obszarze rozciągającym się bezpośrednio na zachód od obu wyżej wspomnianych pomieszczeń natrafiono na pozostałości źle zachowanych cienkich kamiennych murów, które prawdopodobnie jeszcze w sta-

rożytności zostały mocno zniszczone przez okresowe powodzie poburzone. Pomiędzy murami odczyszczono znaczne fragmenty powierzchni użytkowej z obszarami wyłożonymi otoczkami oraz instalacjami gospodarczymi. Odślonięty został fragment kamiennego płytowania, a na północ od niego przestrzeń użytkowa, której pierwszą część z wyjątkowo dużym piecem, o ponad metrowej średnicy, wykonanym z kamiennych płyt odślonięto jeszcze podczas ubiegłorocznej kampanii. W 2015 roku odślonięta została w całości górna część pieca, wypełniona czarną przepaloną ziemią z poziomem kamieni, pełniącym prawdopodobnie funkcję rusztu. Piec ten, jak też jego najbliższe otoczenie, jest szczególnie ważny ze względu na dokonane w jego sąsiedztwie znalezisko kawałka samorodkowej miedzi, niewątpliwie importowanej. Biorąc pod uwagę fakt, że już rok wcześniej oprócz samego kawałka metalu odślonięto tam kilka innych mniejszych instalacji gospodarczych ze śladami używania ognia, nie można wykluczyć, że w tej części osady prowadzono działalność związaną z wczesną metalurgią. Byłby to najstarszy przykład obróbki metali w tej części rejonu Zatoki Perskiej.

Eksplorowano również pozostałości osady rybackiej na stanowisku **Kharaib el-Desht** na wyspie Fajlaka. Organizacja przestrzenna osady, rozciągającej się na ponad 700 m wzdłuż północno-zachodniego wybrzeża wyspy, została wstępnie rozpoznana w poprzed-

nim sezonie. W części wschodniej skoncentrowana była zabudowa mieszkalna, podczas gdy w miejscu wysuniętym najdalej na północ znajdowała się część przeznaczona do działalności gospodarczej. W bieżącym sezonie zlokalizowano skupisko kilkudziesięciu małych, glinianych piecyków, palenisk oraz instalacji gospodarczych z rodzajem bariery chroniącej przed wiatrem podczas użytkowania. Jeden większy budynek usytuowany na zboczu wzniesienia był zapewne chatą rybacką. Ramy chronologiczne wyznaczone przez ceramikę pochodzącą z wykopalisk zamykają okres użytkowania pozostałości osadniczych w przedziale od XVII do końca XVIII lub początku XIX w. n.e.

Archeologiczne badania podwodne wzdłuż wybrzeża wyspy zlokalizowały kilkanaście konstrukcji wysuniętych w morze, określanych w języku angielskim jako „fish trap”, czyli pułapka na ryby, chociaż ich funkcja pozostaje wciąż dyskusyjna. Zidentyfikowano też fragment portu znajdującego się na północnym wybrzeżu wyspy.

Od lewej:

1-2. Osada Bahra 1, pomieszczenie w zespole 11, na zdjęciu z lewej widok od zachodu, z prawej – widok na sąsiednie pomieszczenie od południa

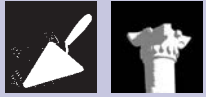
3. Piec w pomieszczeniu w zespole 11 w osadzie Bahra 1

4. Kharaib el-Desht, widok z góry na konstrukcję prawdopodobnie do połowu ryb

BAHTRA 1 SBH 38 - 2015
UNIT 11

Sakkara Egipt

Okres farański

Kierownik misji
prof. dr hab. Karol Myśliwiec

Misja kontynuowała eksplorację rejonu tzw. Suchej Fosi, głębokiego rowu wykutego w skale, otaczającego kompleks Piramidy Schodkowej, będący częścią największej z egipskich nekropoli, użytkowanej od czasów predynastycznych po bizantyjskie. Wykopaliska objęły zarówno wschodnią, jak i zachodnią fasadę „Suchej Fosi” po zachodniej stronie piramidy Dżesera. Przy zachodniej ścianie rowu eksplorowano warstwę z czasów istnienia kaplic grobowych z VI dynastii. Późniejsze nawarstwienia, związane z istnieniem w tym miejscu młodszej o dwa tysiące lat nekropoli z okresów Późnego i ptolemejsko-rzymskiego, zostały już wcześniej przebadane.

Warstwa wypełniająca rów okazała się być w tym miejscu złożona z dwóch pokładów: górnego, obejmującego niemal wyłącznie fragmenty kamiennej różnej wielkości, najprawdopodobniej pochodzące z drążenia skały w okresie budowy kaplicy dla Ichi/Meriego z VI dynastii, oraz dolnego, który należy łączyć z okresem użytkowania niższego piętra grobów w obrębie „Suchej Fosi”. Na granicy między warstwami znaleziono kilka fragmentów architektonicznych pochodzących z grobowca górnego, w tym inskrybowany blok wapienny należący do jego fasady. Dowodzi to, że w momencie, kiedy grobowiec górny ulegał już stopniowemu zniszczeniu, dolny był jeszcze dostępny.

Gruzowisko wypełniające kaplicę dolną zawierało kilka małych wapiennych baseników ofiarnych i dużo ceramiki. Na ścianach kaplicy nie zachowała się żadna dekoracja. Czynnikiem utrudniającym prace we wnętrzu był bardzo zły stan zachowania sufitu, rozwarstwowanego na kilka dużych postrzępionych płyt. Przed rozpoczęciem wykopalisk w tym miejscu trzeba było zainstalować metalową konstrukcję wspierającą sufit. W zachodniej części pomieszczenia znajduje się zablokowane wejście do ukośnie biegnącej rampy, która prowadzi zapewne do komory grobowej. Przejście to przecięte jest pionowo dolną częścią szybu należącego do kaplicy Ichi/Meriego.

„Sucha Fosa” (Dry Moat) – wielki rów (ok. 40 m szerokości i 20 m głębokości) wykuty w skale wokół kompleksu grobowego piramidy Dżesera, władcy III dynastii. W czasach budowy tej najstarszej piramidy (ok. 2650 r. p.n.e.) był to kamieniołom, z którego czerpano budulec. W kilkaset lat później zaczęto używać jego skalnych ścian jako nekropoli najwyższych dostojników dworu królewskiego VI dynastii (2345–2181 p.n.e.). Jeden z takich grobowców, odkryty i badany przez polską misję w ostatnich sezonach, został zbudowany dla generała o imieniu Ichi/Meri za czasów panowania faraona Pepiego I (XXIII w. p.n.e.).

W południowej ścianie kaplicy dolnej znajduje się rozległy nieregularny otwór prowadzący do kaplicy kultowej kolejnego grobowca, przylegającego od południa do obiektu tegorocznych badań. Otwór ten wykonali niewątpliwie rabusie, najpóźniej w czasach średniowiecza arabskiego. Zwalisko bloków pochodzących z sufitu i ścian tej kaplicy zawiera m.in. dwa bloki dekorowane reliefem i polichromią, należące do „ślepych wrót”, które wstawione były w ścianę zachodnią. Na jednym z nich można przeczytać imię właściciela grobu, Hemre. Również ta kaplica ma w swojej ścianie południowej „złodziejski otwór”, przez który widać kolejne wnętrza, a za nim jeszcze jedno. Ta amfilada grobów w zachodniej ścianie „Suchej Fosi” zapowiada ciekawe odkrycia, aczkolwiek eksploracja kolejnych pomieszczeń będzie wymagać bardzo kosztownych zabezpieczeń, przede wszystkim wsparcia rozwarstwionych sufitów.

Przy fasadzie wschodniej „Suchej Fosi” obiektem wykopalisk były cztery szyby grobowe wykute w półce skalnej przed wejściem do tzw. Korytarza 1, który w swej części wschodniej kończy się kryptą o funkcji rytualnej. Zdeponowano w niej największy z odkrytych dotychczas w Egipcie harpunów, a nad nim szkielety dzikich zwierząt. Przebadane w tym roku szyby grobowe pochodzą ze schyłkowej fazy Starego Państwa albo początków Pierwszego Okresu Przejściowego. Jeden z nich

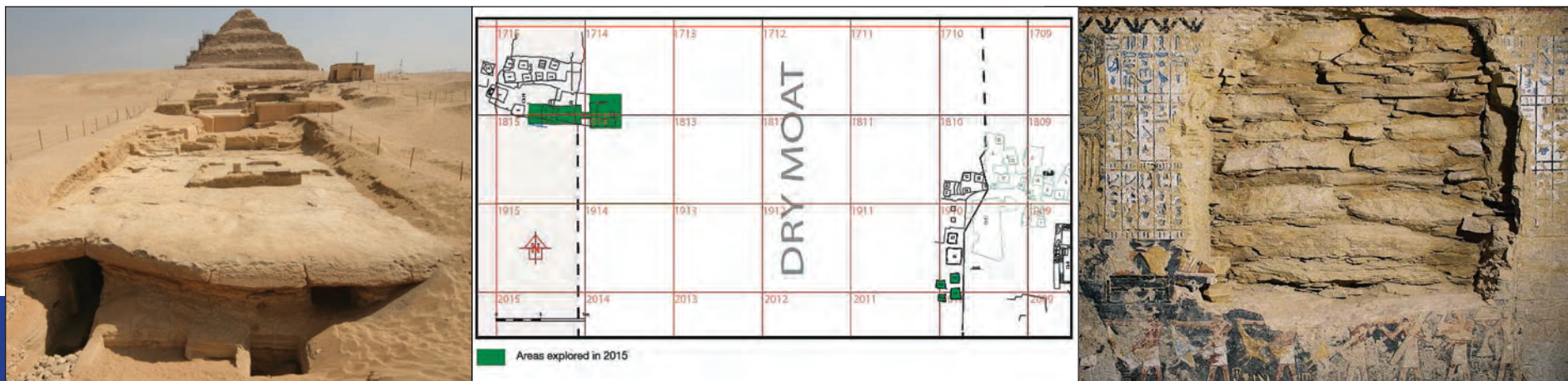
łączy się z komorą grobową, w której złożono ciało zmarłego z głową opartą na drewnianym podglówku.

Poza konserwacją drobnych obiektów i ścian nowoodkrytego grobowca ekipa konserwatorska kontynuowała prace we wcześniej odkrytych dekorowanych grobowcach, przede wszystkim w kaplicach grobowych Merefnebefa i Nianchnefertuma. Dokonano też przeglądu obiektów zdeponowanych w latach poprzednich w magazynach Egipskiej Służby Starożytności przy Muzeum Imhotepa.

Badania antropologiczne, prowadzone przez trzy specjalistki z Polski, Australii i Anglii, obejmowały opracowanie kryteriów antropometrycznych, które pozwoliłyby na określanie wieku i płci zmarłego na podstawie nawet najmniejszych fragmentów zachowanych kości.

Od lewej:

1. Pochówek w komorze grobowej jednego z szybów z czasów Starego Państwa
2. Drewniany podglówek z grobu (po konserwacji)
3. Cztery szyby grobowe z czasów Starego Państwa przed wejściem do Korytarza 1
4. Wschodnia fasada „Suchej Fosi” z wejściami do Korytarza 1 i 2: widoczne szyby z okresu Starego Państwa przed eksploracją
5. Plan obszarów eksplorowanych przez misję Sakkara w roku 2015 (zaznaczone na zielono)
6. Działalność konserwatorska w 2015 r.: rekonstrukcja ściany północnej w grobowcu Nianchnefertuma

Sheikh Abd el-Gurna Egipt

Okres farański

Kierownik misji mgr Tomasz Górecki
zastępca kierownika misji dr Andrzej Ćwiek

Badania wykopaliskowe prowadzone są na stanowisku obejmującym pustynne wzgórze obok Sheikh Abd el-Gurna w Tebach Zachodnich. Zlokalizowane są tam dwa duże grobowce z okresu Średniego Państwa, MMA 1151 i MMA 1152, które były wielokrotnie wtórnie używane w późniejszych czasach. W średniowieczu osiedlili się w tym miejscu chrześcijańscy (koptyjscy) mnisi, zakładając tam swój erem (klasztor pustelniczy), który wykorzystywał pomieszczenia starszych grobowców. W latach 2003–2014 badania misji koncentrowały się na samym eremie. Poczynając od 2015 r., głównym przedmiotem eksploracji stały się wykute w skale podziemne części grobowców, kryjące pozostałości z okresu farańskiego.

Groby przeznaczone były dla wysokiej rangi dostojników związanych z władcą, który pod koniec XI lub na początku XII dynastii rozpoczął w sąsiedniej dolinie budowę swego kompleksu grobowego. Dostojnicy tego króla powykuli w zboczach wzgórz otaczających dolinę swoje grobowce, z których dwa wspomniane znajdują się na terenie polskiej koncesji.

Badania w sezonie 2015 koncentrowały się w szybie grobowca MMA 1152, częściowo odkopanym przez, przypuszczalnie, misję fran-

cuską z Deir el-Medina w pierwszej połowie XX wieku. W celu efektywnej i bezpiecznej eksploracji nad wylotem szybu została zamontowana drewniana konstrukcja zabezpieczająca teren prac i umożliwiająca pionowy transport ludzi i materiałów; do tego celu zastosowano sprzęt alpinistyczny najnowszej generacji.

W trakcie prac ustalono wymiary i charakter podziemnej partii grobowca. Szyb, który otwiera się w podłodze kaplicy grobowca, miał ponad 18,50 m głębokości. W północnej ścianie szybu, na głębokości 16,50 m poniżej podłogi kaplicy, znajduje się nisza o wysokości 0,99 m. Na dnie szybu rozpoczyna się korytarz szerokości 1,70 m, schodzący ukośnie w głąb w kierunku wschodnim. Jego długość wynosi 4,60 m i kończy się on rozszerzeniem, które jest początkiem drugiego pionowego szybu.

Materiał wydobyty w tym roku z dna szybu, niszy i korytarza pierwszego z grobów składał się głównie z większych i mniejszych fragmentów

Uszebti – figurka przedstawiająca ludzką postać w formie mumii, najczęściej z dwiema motykami w rękach, umieszczana w grobowcach wraz z darami grobowymi. Figurki te symbolizowały służących, którzy mieli wykonywać za zmarłego prace w zaświatach.

wapienia, pyłu wapiennego oraz krzemieni. Wśród licznych artefaktów znajdowały się fragmenty cegieł mułowych, faraonńska i koptyjska ceramika, drewno (w tym fragmenty trumien), kawałki kartonaży, tekstylia (w tym fragmenty całunów i bandaży pokryte czarną substancją), sznury, plecionki, małe gliniane figurki uszebti, fajansowe paciorki, fragmenty fajansowych amuletów. Na fragmencie lnianego płótna zachował się tekst hieroglificzny napisany tuszem. Dwie kolumny tekstu zawierają imiona Ptolemeusza XII w kartuszach, a trzecia – imię Izydy i epitety bogini. Najprawdopodobniej jest to fragment *velum* (zasłony świętego wizerunku) przyniesionego przez mnichów ze świątyni Hathor w Deir el-Medina. Przypuszczalnie stanowiło ono dar Ptolemeusza XII, którego aktywność w tym przybytku jest dobrze zaświadczona.

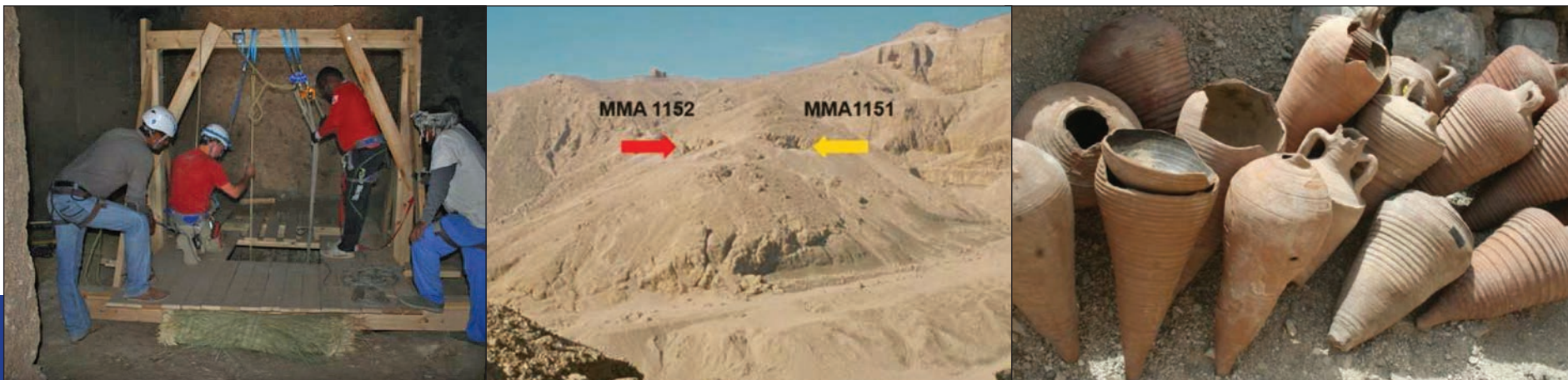
W wypełnisku szybu odkryto również znaczną liczbę ludzkich i zwierzęcych kości. Charakter znalezisk sugeruje, że oryginalny grobowiec z czasów Średniego Państwa był wtórnie użyty w Trzecim Okresie Przejściowym i Okresie Późnym, a w późniejszych czasach obrabowany.

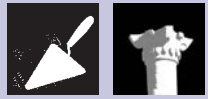
Kontynuacją badań materiału z eremu były studia nad ceramiką prowadzone przez Tomasza Góreckiego. Obejmowały one dokumentację fotograficzną amfor na wino, rekonstrukcję rysunkową najlepiej zachowanych egzemplarzy, a także pomiary ich pojemności i ciężaru. Amfory na wino były też przypuszczalnie wtórnie używane do dostarczania do eremu wody, ale mogły również służyć do przechowywania lokalnych

produktów (np. ochry), przeznaczonych na sprzedaż. Badaniami objęto wszystkie kompletnie zachowane naczynia z grupy LRA 7 (31 sztuk) i kilka amfor z Asuanu i tzw. pseudoasuańskich. W zespole były amfory różnej wielkości, a więc nie tworzyły grupy o zbliżonych parametrach. Ich waga oscylowała między 3 a 6 kg, zaś pojemność sięgała od 3 do 8 litrów. Badania te są częścią większego programu badawczego mającego na celu porównanie wyżej wymienionych cech z analogicznymi cechami amfor z innych stanowisk egipskich (Edfu, Naklun, Szenhur, Abu Fana). Porównanie tych zespołów ma na celu wyróżnienie lokalnych cech amfor i próbę określenia proporcji ciężaru i pojemności, a w konsekwencji „walorów ekonomicznych” naczyń w kontekstach regionalnych.

Od lewej:

1. Gliniane uszebti z Trzeciego Okresu Przejściowego
2. Koniec korytarza z przypuszczalnym początkiem drugiego szybu
3. Fragment lnianego płótna z imionami Ptolemeusza XII zapisanymi tuszem
4. Konstrukcja nad szybem grobowca MMA 1152
5. Lokalizacja grobowców MMA 1151 i MMA 1152 na wzgórzu Sheikh Abd el-Gurna
6. Amfory z eremu koptyjskiego

Okres faraonński

Kierownicy misji dr hab. Sławomir Rzepka, dr Jozef Hudec
Partnerzy: Instytut Archeologii UW,
Słowacka Akademia Nauk, Aigyptos Foundation

W sezonie 2015 wykopaliska prowadzone były w trzech rejonach w zachodniej części stanowiska. Odślonięte zostały pozostałości archeologiczne z różnych okresów, przede wszystkim Drugiego Okresu Przejściowego i Nowego Państwa (XVII–XI w. p.n.e.), w mniejszym stopniu z Trzeciego Okresu Przejściowego i Okresu Późnego (XI–IV w. p.n.e.).

Najwcześniejsze pozostałości archeologiczne dotychczas potwierdzone w Tell el-Retaba pochodzą z Drugiego Okresu Przejściowego, a dokładniej z czasów hyksoskich (XVII–XI w. p.n.e.). W tym sezonie odkryto grób o typowej dla hyksoskich pochówków architekturze: zbudowana z cegły mułowej prostokątna komora przykryta kolebkowym sklepieniem. Grób był wyrabowany i poważnie uszkodzony przez współczesny wkop. Znalaziono w nim szczątki trzech osób: dwóch dorosłych i jednego dziecka. Okazało się, że komora grobowa pierwotnie wystawała nad powierzchnię ziemi, a wystająca część została ścięta, kiedy w początku XVIII dynastii teren niwelowano pod zabudowę mieszkalną.

Odkryty grób dowodzi, że odślaniany w ciągu ostatnich kilku lat cmentarz hyksoski, do którego należy około 20 grobów odkrytych przez misję polsko-słowacką oraz podczas ratunkowych wykopalisk egipskich, zajmował obszar o wymiarach co najmniej 100 m na 120 m.

W pobliżu grobów odślonięte zostały także pozostałości osady z czasów hyksoskich (grzebanie zmarłych w obrębie osad jest charakterystyczną cechą wywodzącej się z Syropalestyny kultury lewantyńskiej).

Na początku XVIII dynastii (połowa XVI w. p.n.e.) na miejscu cmentarza i osady hyksoskiej powstała osada egipska, do której należą domy budowane z charakterystycznych czarnych cegieł. W ostatnim sezonie oczyszczono tylko korony murów tzw. „black house” 1, którego niewielki fragment został odkopany jeszcze w sezonie 2011. Usunięcie gruzu wypełniającego budynek i eksploracja poziomów podłogowych planowane jest w kolejnym sezonie prac.

Z dotychczasowych badań wynika, że w połowie XVIII dynastii miejsce zostało opuszczone i pozostawało niezamieszkałe do początku XIX dynastii (XIII w. p.n.e.), kiedy wzniesiona została tam twierdza. W 2015 r. wyróżniono co najmniej dwie fazy zabudowy z tego okresu. Do fazy późniejszej należy duży, okrągły silos, częściowo odślonięty w 2014 r. Pod tym silosem odkryto pozostałości rozległej, prostokątnej budowli. Przed końcem sezonu jedynie fragment jednego pomieszczenia tego budynku został wyeksplorowany i osiągnięto w nim poziom podłogi. Znalaziono tam dużą kamienną misę na trzech nóżkach.

Także na wczesną XIX dynastię datowana jest budowla, której niewielki fragment odsłonięty został w pobliżu. Należał do niej gruby mur (szeroki na co najmniej metr, dokładnej grubości nie można w razie ustalić, bo północne lico znajduje się poza granicą wykopu). Mur zachował się do wysokości około 1,5 m. Jego zewnętrzne (południowe) lico wzmocnione było pilastrami. Mur ten to jedyna jak dotąd konstrukcja, która należała do zabudowy twierdzy z czasów XIX dynastii, a przetrwała do XX dynastii i była użytkowana w nowej twierdzy, zbudowanej przez Ramzesa III. Mur ten musiał należeć do ważnej budowli (świątyni?), która nie została zrównana z ziemią, kiedy na początku XX dynastii niwelowano ruiny starej twierdzy, aby zrobić miejsce dla nowej fortecy.

Opuszczona pod koniec XIX dynastii twierdza została zastąpiona przez nową, większą i mocniej ufortyfikowaną, wzniesioną na początku XX dynastii przez Ramzesa III (XII w. p.n.e.). Kolejny fragment jej zabudowy był badany w 2015 roku. Odsłonięte zostały trzy budynki. Dwa zapewne pełniły funkcje mieszkalną, charakter trzeciego jest niejasny (zachowały się z niego tylko resztki platformy, na którą prowadziła rampa). Ponadto na czasy późnej XX dynastii datować można zespół kilku okrągłych silosów.

Spośród zabytków ruchomych należących do tej fazy wymienić warto wapienną pieczęć, na której hieroglifami zapisane jest imię jej właściciela: Nechet-Ra. Znaleziono też zostały fragmenty wykonanych z za-

prawy wapiennej zatyczek naczyń z odciskami pieczęci z królewskimi kartuszami (zachowane są tylko górne partie kartuszy ozdobionych strusimi piórami i dyskami słonecznymi, same imiona królewskie nie przetrwały).

Oprócz prac wykopaliskowych kontynuowane były także prospekcje geologiczna i pedologiczna.

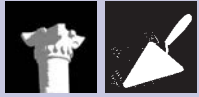
Prace terenowe były prowadzone w ramach grantów przyznanych przez Narodowe Centrum Nauki (grant 2012/05/B/HS3/03748) oraz Slovak Research and Development Agency (grant APVV-5970/12).

Od lewej:

1. Grób hyksoski
2. Nawarstwienia z czasów kolejno hyksoskich oraz XVIII i XX dynastii
3. Konstrukcje wewnątrz twierdzy z XIX dynastii: silos z fazy późniejszej i duży prostokątny budynek z fazy wcześniejszej
4. Kamienna misa z czasów XIX dynastii
5. Konstrukcje wewnątrz twierdzy z XX dynastii
6. Pieczęć z imieniem Nechet-Ra, XX dynastia
7. Fragment zatyczki naczynia z odciskami pieczęci z królewskimi kartuszami

Deir el-Bahari Egipt

Okres farański

Kierownik misji
dr Zbigniew E. Szafrński

Głównym celem misji Hatszepsut jest restauracja Górnego Tarasu, najwyższej położonej części świątyni grobowej władczyni z okresu Nowego Państwa. Prace terenowe zespołu składającego się z egiptologów, architektów i konserwatorów, prowadzone we współpracy z egipskim Ministerstwem Starożytności, trwają zwykle kwartał w każdym sezonie.

W sezonie 2014–2015 nastąpiło uroczyste otwarcie do zwiedzania Kompleksu Kultu Słońca. Otwarcu towarzyszyła wystawa i wykłady poświęcone 100-leciu funkcjonowania domu wykopaliskowego misji, tzw. Metropolitan House. Jego nazwa pochodzi od pierwotnych właścicieli – dom ten, wspaniały przykład tradycyjnej architektury z cegły suszonej, został wybudowany dla misji amerykańskiej z Metropolitan Art Museum w Nowym Jorku.

W ramach przygotowań do monograficznej publikacji poświęconej Kompleksowi Kultu Królewskiego prowadzono weryfikację opracowa-

nej elektronicznie dokumentacji dekoracji oraz tekstów hieroglificznych ścian Kaplic Hatszepsut oraz jej ojca, faraona Totmesa I, położonych w południowej części Górnego Tarasu. Odtwarzając pierwotną dekorację zachodniej ściany Kaplicy Hatszepsut, wmontowano w nią 15 oryginalnych bloków poddanych uprzednio zabiegom konserwatorskim. Wykonano także architektoniczną rekonstrukcję bloków niszy nad wejściem do Kaplicy.

Świątynia grobowa królowej Hatszepsut – przybytek o tarasowej formie z trzema poziomami portyków leży u podnóża skalnego urwiska na terenie Teb Zachodnich. Wykopaliska i prace konserwatorskie trwają tu od ponad 150 lat. Zawalona w wyniku trzęsienia ziemi i zasypana skalnym gruzem świątynia była odkopywana i odbudowywana przez archeologów francuskich, brytyjskich i amerykańskich, a od 54 lat nieprzerwanie przez polskich specjalistów. Z ruin świątyni wydobyto ponad 10 tysięcy fragmentów bloków z dekoracją reliefową. Ich ułożenie w całość pozwoliło na odtworzenie programu ikonograficznego pozostawionego przez samą królową Hatszepsut, piątego z kolei faraona XVIII dynastii (początek XV w. p.n.e.).

Kompleks Kultu Słońca to grupa pomieszczeń usytuowanych w północnej części Górnego Tarasu, w skład której wchodzi Kaplica Słońca Nocnego, Dziedziniec Ołtarza Słonecznego oraz kaplica Anubisa. Oddawano tu cześć Amonowi-Ra, Ra-Horachte i Atumowi-Amonowi reprezentującym różne aspekty solarnego bóstwa.

W Głównym Sanktuarium Amona-Ra kontynuowane były prace nad dokumentacją rysunkową dekoracji i tekstów ścian Sali na Barkę, przydzielono też cztery nowe fragmenty dekorowanych bloków do ścian Sali. Przeprowadzono obserwacje i obliczenia astronomiczne operacji światła słonecznego w Sanktuarium w celu ustalenia konkretnych dwóch dni w roku, kiedy promienie słońca oświetlały twarz ustawionego w sanktuarium posągu bóstwa.

W pozostałych częściach świątyni zakończono dokumentację dekoracji północnej ściany w Środkowym Portyku Południowym (tzw. Portyku Puntu). Antyczny strop Westybulu Kaplicy Hathor (Środkowy Taras) został swego czasu przykryty specjalnym dachem. Konstrukcja dachu utworzyła nad Westybulem dwa pomieszczenia, które w ostatnim sezonie zostały przystosowane na magazyny do przechowywania zabytków oraz miejsce do prac studyjnych.

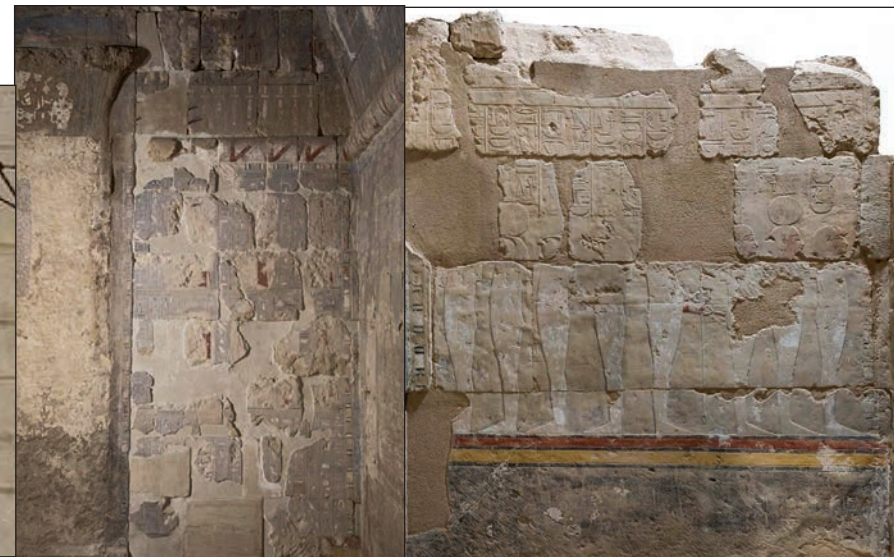
Odtworzoną onegdaj przez misję amerykańską kolosalną rzeźbę Hatszepsut w formie boga Ozyrysa na północnym skraju Dolnego Portyku złożono ponownie, wmontowując odkryte niedawno kolejne fragmenty oraz zrekonstruowaną ostatnio głowę. Okazało się też, że głowa ustawiona przez poprzedników na torsie północnego posągu należy do drugiego z kolosów, który stał niegdyś na południowym skraju Portyku. Ta głowa została także poddana rekonstrukcji, przy okazji której przywrócono na miejsce fragment korony.

Jedną z wielu realizowanych prac zakłada odtworzenie zespołu sfinksów królowej Hatszepsut oraz ustalenie ich lokalizacji w obrębie świątyni. Możliwa jest rekonstrukcja kilku rzeźb z uprzednio odkrytych około 4500 piaskowcowych fragmentów. W tym sezonie zrekonstruowano pierwszą z nich. Sfinks został ustawiony po północnej stronie alei procesyjnej na terenie Dolnego Tarasu.

W ostatnim sezonie zakończono także program prześwietleń rentgenowskich oraz badań tomograficznych mumii oraz zawartości urn kanopskich odkrytych w latach 30. ubiegłego wieku na terenie świątyni Hatszepsut, w tzw. Grobowcu Kapłanów Montu (Grobowiec XVIII) z czasów XXV dynastii. Projekt realizowany był dzięki amerykańskiemu grantowi z Antiquities Endowment Fund.

Od lewej:

1. Zrekonstruowany sfinks Hatszepsut, ustawiony na Dolnym Tarasie
2. Północny kolos Hatszepsut w trakcie rekonstrukcji
3. Głowa południowego kolosa Hatszepsut przed i po rekonstrukcji
4. Wykopiska przed zachodnią kolumnadą Górnego Dziedzińca
5. Westybul Komplexu Kultu Królewskiego, Nisza B, wschodnia ściana
6. Zachodnia ściana Kaplicy Hatszepsut po wstawieniu 15 nowych fragmentów bloków

Metsamor Armenia

Epoka brązu i żelaza

Kierownik misji
dr hab. Krzysztof Jakubiak

Wzgórze Metsamor znajduje się w pobliżu wsi Taronik w prowincji Armavir (południowo-zachodnia Armenia). Podczas drugiego sezonu wykopaliskowego kontynuowano badania północnego stoku wzgórza, na którym w 2013 roku, dzięki dwóm wykopom testowym, ujawniono pozostałości architektoniczne osiedla przyfortecznego z wczesnej epoki żelaza (1200–900 p.n.e.). Pierwszym ważnym zadaniem stojącym przed misją była aktualizacja starszych planów stanowiska; dodatkowym celem było wyznaczenie nowej osnowy pomiarowej stanowiska.

Prace terenowe prowadzono równolegle w dwóch sąsiadujących ze sobą sektorach: sektorze VIII, za który odpowiedzialna była strona polska, oraz w sektorze IX, który pozostawał w gestii archeologów ormiańskich. W pierwszym etapie prac w sektorze VIII skupiono się na usunięciu zwałowiska kamiennego zalegającego na powierzchni. Pierwszym efektem tych prac było odsłonięcie w kwadracie S18 solidnego kamiennego muru, który najwyraźniej tworzył południowy narożnik nieznanej dotąd budowli. Mur ten został wzniesiony przy użyciu dużych nieociosanych kamieni ułożonych w dwóch rzędach, pomiędzy którymi ułożone były mniejsze kamienie. Te ostatnie wraz z ubitą gliną stanowiły

rdzeń muru. Na zewnątrz narożnika natrafiono na grubą warstwę zbitej gliny ze śladami popiołu, ciągnącą się równolegle do muru. Najprawdopodobniej warstwa ta jest pozostałością po ulicy biegnącej wzdłuż budynku. Następnie poszerzono wykop w kierunku północnym i zachodnim w celu rozpoznania budowli, której narożnik został uchwycony. W rezultacie odsłonięte zostały pozostałości prostokątnej budowli mierzącej w przybliżeniu 9 na 11 metrów. Mury budowli zachowały się w różnym stopniu zarówno z powodu erozji, jak i późniejszej przebudowy. Pomimo złego stanu zachowania muru wschodniego, natrafiono w południowej jego części na wejście do budynku, które miało szerokość 80 cm. Najlepiej, bo do wysokości 50 cm, zachował się mur zachodni bu-

Urartu – istniejące w epoce żelaza państwo na Bliskim Wschodzie na obszarze Wyżyny Armeńskiej, którego okres świetności przypada na IX–VII w. p.n.e. Stolicą było miasto Tuszpa nad Jeziorem Wan (obecnie na terytorium Turcji). Urartyjczycy spokrewnieni byli z Hurytami, a ich język zalicza się do wschodniokaukaskich. Zasympilowali się w otoczeniu nowych plemion, które osiedlały się na ziemiach Urartu w okresie, gdy państwo to przestało odgrywać większą rolę polityczną. Z konglomeratu tych plemion wywodzą się współcześni Ormianie.

dowli (kontekst 1003) o regularnej grubości 1,15 m. Wzniesiono go przy użyciu średniej wielkości kamieni, częściowo opracowanych na licach, oraz małych i nieregularnych tworzących wewnętrzny rdzeń. W południowym odcinku muru natrafiono na drugie wejście do budynku, mające szerokość ok. 90 cm. Oba wejścia położone były na jednej osi. Dokładna analiza architektoniczna wykazała, że budowla miała dwie fazy użytkowania. W pierwszej fazie mamy do czynienia z budynkiem mającym jedno duże pomieszczenie, które uległo powolnej destrukcji. Następnie w drugiej fazie podjęto próbę zagospodarowania jego północnej części poprzez wstawienie wewnątrz niewielkiego pomieszczenia (2,5 m x 4 m), przy czym nie jest jasne, czy południowa część budynku była ciągle w użyciu. Znaleziska ceramiki z wnętrza budynku datują czas jego użytkowania na okres między XII a VII w p.n.e., przy czym większość znalezisk ceramiki późniejszej (okres urartyjski) pochodzi z północnej części budowli.

W trakcie badań odnaleziono dwa niekompletne szkielety ludzkie należące do kobiety i mężczyzny. Pozbawiony czaszki szkielet kobiety, której wiek określono na około 30 lat, odkryto we wnętrzu budynku przy południowym murze, natomiast czaszkę odnaleziono trzy metry na północ od reszty szkieletu. Poza jedną ozdobą osobistą, ornamentowanym kościanym wisiorkiem, który zapewne zmarła nosiła w chwili śmierci, nie

odnaleziono żadnych darów grobowych. Z kolei szkielet mężczyzny odkryto przy zewnętrznym licu zachodniego muru budynku. Szkielet spoczywał w dość nietypowej pozycji, ponieważ mimo zgiętych nóg w kolanach tułów był ułożony na wznak. Jedynym przedmiotem znalezionym przy zmarłym było niewielkie naczynie ceramiczne w formie dzbanka, które znajdowało się na wysokości jego dłoni. Na brzuscu dzbanka wyryty został symbol wyobrażający trójząb. Dzięki analogiom znanym z urartyjskich stanowisk w Armavir, Erebuni czy Ayanis można stwierdzić, że symbol ten jest związany z kultem boga Haldiego, naczelnego bóstwa panteonu urartyjskiego. Jest to również przesłanka, aby pochówek mężczyzny datować na koniec VIII lub pierwszą połowę VII w. p.n.e.

Od lewej:

1. Zdjęcie lotnicze terenu badań w sektorach VIII i IX
2. Badany budynek, widok od południowego wschodu
3. Naczynie urartyjskie znalezione przy szkielecie mężczyzny
- 4-5. Szkielety – mężczyzny (z lewej) i kobiety (z prawej)
6. Kościany wisiorek znaleziony przy szkielecie kobiety

Berenike Egipt

Okres hellenistyczno-rzymski

Kierownicy misji
prof. Steven E. Sidebotham
mgr Iwona Zych

Nowe zaskakujące odkrycia nie zmieniły ani datowania założenia portu, ani osoby założyciela – uważa się, że port powstał na polecenie Ptolemeusza II w pierwszej połowie III w. p.n.e. – zasugerowały natomiast istnienie miejsca postojowego i magazynowego w tym miejscu już w czasach faraonów ekspedycji do tajemniczej Krainy Puntu. Są to odłamki dwóch stel z wapienia, z których jedna zawiera fragment inskrypcji hieroglificznej obejmującej kartusz faraona Amenemhata IV. Nie jest wykluczone, że ptolemejscy generałowie i inżynierowie obciążeni zadaniem stworzenia bezpiecznej przystani dla tranzytu do Egiptu dzikich słońi afrykańskich szkolonych na „czołgi bojowe” w armii Ptolemeusza (jak również handlu złotem i cennymi niewolnikami), lokowali swoje założenie w sprawdzonym miejscu.

Dalsze prace w obrębie zespołu hellenistycznej bramy(?) miejskiej eksplorowały pomieszczenie odkryte w zeszłym roku i interpretowane jako rodzaj składu, w którym znaleziono wówczas m.in. kompletną amforę z początków III w. p.n.e., z zawartością sugerującą, że był to sos rybny. Okazało się, że poniżej „piwniczki” kryje się kuty w skale prostokątny sztyb i odchodzące od niego na poziomie 2,5 m pod po-

wierzchnią ziemi cztery pomieszczenia, po dwa obok siebie w przeciwnieległych długich ścianach szybu. Natomiast od krótkiego, wschodniego boku odchodził wąski korytarz wykuty na wysokość człowieka. Ciągnie się on co najmniej 6–7 m w kierunku wschodnim i zakręca w kierunku nieodkrytych jeszcze innych struktur, których zarysy można dostrzec na mapie magnetycznej stanowiska (przygotowanej przez zespół Tomasa Herbicha z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN). Wstępne rozpoznanie sugeruje użycie podziemi jako zbiorników do gromadzenia wody pitnej. Takie skalne systemy magazynowe znane były w szczególności na terenie obecnej Syrii i Palestyny w okresie wczesnohellenistycznym. W ruinach tego założenia, we wczesnym okresie rzymskim, założono cmentarz. W tym sezonie odsłonięto i wyeksplorowano trzy groby jamowe. Złożono w nich dwóch mężczyzn w średnim wieku oraz jedną kobietę. Obaj mężczyźni mieli przy sobie żelazne pierścienie z kluczykami, jakich używano do zamykania niewielkich szkatulek z dokumentami czy kosztownościami, a jeden z nich, którego ciało zapewne ubrane było w długie szaty, miał dodatkowo podwójny sznur paciorków o rozmaitych kształtach i wykonanych z różnych materiałów.

Z wczesnego okresu rzymskiego pochodzą również ruiny, zachowanej w fundamentach, prostokątnej budowli z trzema podiami. Założenie stało już na obrzeżach miasta i fasadą skierowane było ku morzu.

Na terenie Wielkiej Świątyni Berenike (zwanej potocznie Świątynią Serapisa) rozpoczął wykopaliska zespół prowadzony przez Martina Hense z Uniwersytetu w Lejdzie. Archeolodzy nie tylko zlokalizowali ognisko i chińską zastawę do herbaty używaną przez pierwszych, XIX-wiecznych eksploratorów Berenike, ale przede wszystkim odstonili wejście do westybulu świątyni. Wnętrze zawalone jest ogromnymi kamiennymi belkami stropowymi i wykopaliska w tym roku nie posunęły się poza etap odstonięcia tego rumowiska. Zewnętrzne ściany budowli okazały się być pokryte miejscami dobrze zachowanym reliefem. Zidentyfikowano postacie bogini, prawdopodobnie Izdydy, podążające w procesji do wnętrza budynku oraz fryz lotosowy ciągnący się w poziomym rejestrze. Samo wejście do westybulu, z nowym kamieniem progowym odpowiadającym poziomowi chodzonemu miasta z okresu późnorzymskiego (IV–V w. n.e.), zostało ewidentnie zablokowane, a powieszona w niszy wejściowej sznury dużych muszli gatunku *kauri* świadczą o kontynuacji kultu mimo uniemożliwionego dostępu do wnętrza. Wśród znalezisk z tego późnego okresu znalazła się też pięknie dekorowana motywem kwiatowym skorupa jaja strusiego.

Najważniejszymi znaleziskami okazały się jednak dwie inskrypcje greckie odkryte na dwóch stojących na swoim miejscu kamiennych postumentach, na lewo i na prawo od wejścia do świątyni, już w podcieniach bocznego portyku dziedzińca. Na postumentach stały niegdyś rzeźby, natomiast obie inskrypcje na postumentach były dedykacjami sekretarzy składu wonności mieszczącego się w Berenike. Starsza z inskrypcji, przy wejściu, wymienia datę 49 r. n.e. w czasach cesarza Klaudiusza i jest dedykacją dla Wielkiej Piastunki Izdydy, młodsza zaś pochodzi z 112/113 r. n.e., z czasów panowania cesarza Trajana. Jest to pierwsze epigraficzne potwierdzenie handlu wonnościami w Berenike w okresie rzymskim. Skądinąd wiadomo, że port w Berenike służył z pośrednictwa w handlu przyprawami z południową Arabią, Afryką wschodnią i dalekimi Indiami.

Od lewej:

1. Wykopaliska w westybulu Wielkiej Świątyni (Serapisa)
2. Dekorowana skorupa strusiego jaja, V–VI w. n.e.
3. Jedna z inskrypcji ze świątyni Serapisa, I w. n.e.
4. Odlamek steli faraona Amenemhata IV, koniec Średniego Państwa (XIX/XVIII w. p.n.e.)
5. Kompleks bramy(?) hellenistycznej i wczesnorzymskie groby w ruinach
6. Kuty w skale szymbelki z komorami i korytarzem
7. Wczesnorzymska budowla z trzema podiami

Marina el-Alamein Egipt

Okres hellenistyczno-rzymski

Kierownik misji
dr hab. Krzysztof Jakubiak

Projekt archeologiczny

Jednym z projektów badawczych prowadzonych na terenie ruin antycznego miasta w Marina el-Alamein są badania wykopaliskowe. Od roku 2012 misja ta zajmuje się odświeżaniem budynków mieszkalnych w nadmorskiej dzielnicy, znajdującej się w północnej części stanowiska, w pobliżu domu H21 (miejscu wcześniejszych prac polsko-egipskiej misji konserwatorskiej). W 2015 r. prace wykopaliskowe koncentrowały się we wschodniej, do tej pory najściślej rozpoznanej, części domu H41, datowanego na okres wczesnorzymski (I–II w. n.e.).

Odczyszczono i zadokumentowano pozostałości sześciu nowych pomieszczeń należących do tego domu. Tym samym, biorąc pod uwagę wyniki wcześniejszej eksploracji, rozpoznana została cała bryła architektoniczna budynku. W nowoodświeżonej części domu wyróżniono wewnętrzny dziedziniec, który rozdzielał dwa zespoły pomieszczeń, ciągnące się po jego północnej i południowej stronie. W południowej fasadzie dziedzińca pierwotnie znajdował się dwukolumnowy portyk. Po stronie północnej dziedzińca odsłonięto dwa pomieszczenia w układzie szeregowym, a w części południowej, mającej bardziej skomplikowany układ – trzy pomieszczenia. Wydaje się, że dwa z nich, ulokowane

po bokach, pełniły funkcję magazynów, z kolei znajdujące się pośrodku wąskie pomieszczenie pełniło rolę korytarza prowadzącego do klatki schodowej oraz domowej toalety, znajdującej się w południowo-wschodnim narożniku budynku.

Druga połowa sezonu była kampanią studyjną. Uzupełnione zostały inwentarze zabytków, prowadzono dokumentację ceramiki, artefaktów szklanych oraz drobnych znalezisk, w tym lampek oliwnych.

Od lewej:

1. Dom H41, część wschodnia
2. Lampka oliwna znaleziona w domu H41
3. Część północno-wschodnia domu H41, widok od północy

Stanowisko archeologiczne Marina el-Alamein położone jest na wybrzeżu Morza Śródziemnego, ok. 100 km na zachód od Aleksandrii. Są to rozległe ruiny miasta portowego z okresu grecko-rzymskiego, które funkcjonowało od II w. p.n.e. do VI w. n.e. Na przedpolach współczesnego egipskiego miasta El-Alamein w roku 1942 rozegrały się dwie sławne bitwy II wojny światowej pomiędzy Aliantami a państwami Osi. Ślady po okopach są odnajdywane na stanowisku do dziś.

Marina el-Alamein Egipt

Okres hellenistyczno-rzymski

Kierownik misji
dr hab. Rafał Czerner

Projekt konserwatorski

Dwudziesty sezon prac wiązał się z organizacją wystawy w Aleksandryjskim Muzeum Narodowym z okazji jubileuszu dwudziestolecia misji. Szczególnych działań misji wymagało również zapowiadane przez egipskie Ministerstwo Starożytności rychłe otwarcie stanowiska archeologicznego w Marina el-Alamein dla zwiedzających. W tym celu wyznaczono krótką trasę zwiedzania, a misja przeprowadziła inspekcję stanu konserwacji znajdujących się przy niej obiektów pod kątem przyszłej ekspozycji.

Drugim obszarem działalności misji były studia nad zabytkami zgromadzonymi w magazynach i kontynuacja konserwacji najcenniejszych z nich, przede wszystkim fragmentów zachowanego malarstwa ściennego i polichromowanych elementów dekoracji architektonicznej.

Systematyczne prace badawcze i konserwatorskie prowadzono przy centralnym placu miasta i w dwóch kompleksach reliktów publicznych łaźni. W łaźniach południowych (rzymskich) odsłonięto kolejne dwa pomieszczenia w obrębie południowej części zespołu, zajmowano się jednak głównie interwencyjnymi działaniami konserwatorskimi w częściach zespołu zabezpieczanych w latach poprzednich.

W łaźniach północnych (hellenistycznych) w poprzednim sezonie odszczyszczono i zabezpieczono główne pomieszczenie, czyli *tolos* miesz-

czący pozostałości dziewięciu biodrowych wanien i jednej wanny większej, oraz sąsiednie z wanną zanurzeniową i schodami. Uzupełniono też niektóre elementy wykonane z cegieł, dzięki czemu uczytelniono został układ tej części zespołu i wyeksponowane jego szczegóły funkcjonalne. W tym roku usunięto z pomieszczeń w południowej partii zespołu bloki kamienne i materiał naniesiony w ciągu lat, które upłynęły od zakończenia pierwszych badań przez Egipcjan w roku 1987. Tym samym uczytelniono układ reliktów południowej części zespołu łaźni, które następnie częściowo odrestaurowano.

W obrębie centralnego placu miasta zabezpieczono niszczące trzony trzech kolumn po zachodniej stronie południowego portyku oraz zachowane dolne partie trzech kolumn w części wschodniej.

Od lewej:

1. Łatryna z korytarzem w łaźniach południowych
2. *Tolos* i południowa część łaźni północnych po konserwacji w 2015 r.
3. Łaźnie północne po konserwacji w 2014 i 2015 r.

Nea Pafos Cypr

Okres hellenistyczno-rzymski

Kierownik misji
dr Henryk Meyza

Niespodziewane odkrycie dna wielkiego basenu na terenie tzw. Domu Hellenistycznego spowodowało znaczne rozszerzenie programu wykopalisk w tej części polskiej koncesji w willowej dzielnicy zlokalizowanej w południowo-zachodniej części starożytnego miasta Nea Pafos. Tym samym początkowo planowany niewielki wykop między pozostałościami podziemnej cysterny a stylobatem portyku zachodniego nieoczekiwanie przekształcił się w rozległe prace wykopaliskowe, obejmujące znaczną część dziedzica.

Basen o boku około 7 m zajmował zachodnią część obszaru zajętego później przez dziedziniec główny. Wypełniał go zasyp w postaci jednorodnej warstwy ziemi z niewielką ilością kamieni, która tworzyła powierzchnię późniejszego dziedzińca. Była to najprawdopodobniej warstwa ziemi ogrodowej i zawierała ceramikę datowaną na koniec I oraz początek II w. n.e., datując tym samym konstrukcję odkrytych wcześniej portyków dziedzińca. Brak charakterystycznych nisz dla ryb nie pozwala uznać basenu za typową rzymską *piscina*. Analiza stratygrafii murów w tej części dziedzińca może odpowiedzieć na pytanie, jaka była głębokość basenu.

Istnieją dwie analogie w Pafos. Jedna to *piscina* we wschodniej części Domu Dionizosa o głębokości 1,95 m, z szeregiem nisz po bokach, natomiast druga to niedawno odsłonięty basen na wzgórzu Fanari, znacznie płytszy (około 0,70 m) i pozbawiony nisz. Basen odkryty przez naszą misję wydaje się być bardziej podobnym do tego drugiego.

Odsłaniając mur równoległy do krawędzi basenu, biegnący w odległości około 2,40 m od lica zewnętrznego muru basenu, stwierdzono występowanie podłóg w obszarze pomiędzy tymi dwoma murami. Jako że mur ograniczający basen, z wyjątkiem pojedynczej warstwy dużych nieregularnych bloków, jest całkowicie rozebrany, nie sposób było stwierdzić, jaka była jego relacja do wyżej wymienionych podłóg. Dlatego też podjęto próbę określenia ich daty, przecinając jedną z nich i przeprowadzając sondaż sięgający skały calcowej. W warstwach tego sondażu wystąpiła wyłącznie ceramika klasyczna, w tym fragmenty importowanej ceramiki attyckiej. Wydaje się jednak, że nie można muru równoległego

Piscina – zbiornik wodny, basen, staw rybny; także określenie dla sztucznych sadzawek budowanych w ogrodach bogatych ludzi.

do wschodniego brzegu basenu datować tak wcześnie. Inną poszlaką wskazującą na datowanie tych struktur może być materiał z podłogi ze spalenizną, tym razem na wschód od tego muru, który można datować najwcześniej na I w. p.n.e.

W ramach pozostałych prac na dziedzińcu głównym tzw. Domu Hellenistycznego pogłębiono eksplorację podziemnej cysterny, odkrytej już w 1993 roku w południowo-wschodnim narożniku dziedzińca, do której dodatkowy, wcześniejszy wlot odślonięto w poprzednim sezonie. Usunięto przy pomocy podnośnika bloki, które wpadły do cysterny i oczyszczono prostokątny w przekroju szyb wlotowy. Znaleziony materiał wskazuje na datowanie zasypu na II w. n.e. Podobnie należy datować zasyp cysterny odkrytej na północny wschód od basenu, której wlot przekryty był pękniętą płytą kamienną, dzięki czemu szyb wlotowy był pusty. Przylegający do niej od wschodu mur o planie litery L wydaje się zbudowany później niż długi mur równoległy do krawędzi basenu.

Niewielki sondaż przeprowadzono także między wejściem do Willi Tezeusza a południowo-zachodnim narożnikiem Domu Aiona, gdzie w profilu widoczny był szereg nawarstwionych podłóg, które, jak sądzono, mogły być nawierzchniami ulicy. W trakcie eksploracji okazało się, że ten niewielki ostaniec nie tylko był przecięty od strony ulicy, ale także oddzielony od muru przylegającego do ulicy przez wkop, w któ-

rym umieszczono hellenistyczny garnek kuchenny oraz spełniającą rolę pokrywki czarkę typu Colour Coated z zawiniętym do środka wylewem. Z tego miejsca pochodzą także ołowiane pociski do procy. Materiał ceramiczny (fragmenty naczyń Eastern Sigillata A) znaleziony we wkopie datuje go na I w. p.n.e.

Od lewej:

1. Widok ogólny na wykopy na dziedzińcu głównym „Domu Hellenistycznego”. Widoczna krawędź południowa basenu i jej narożniki oraz zachowana korona murów na wschód i zachód od basenu
2. Północno-zachodni narożnik uszkodzonego basenu
3. Cysterna pod południowo-wschodnim narożnikiem dziedzińca głównego „Domu Hellenistycznego”; widok z szybu wczesnego w kierunku szybu używanego w ostatniej fazie funkcjonowania budynku
4. Garnek kuchenny z pokrywką
5. Wykop między portykiem wejściowym do Willi Tezeusza a murem północnego krawężnika ulicy B
6. Sondaż TP3/14 do skały calcowej: przecięta podłoga między murem na wschód od basenu a wyrobionym murem ograniczającym basen
7. Ołowiane pociski do procy znalezione we wkopie muru ograniczającego ulicę B od północy

Chhîm i Jiyeh Liban

Okres hellenistyczno-rzymski

Kierownik misji
dr hab. Tomasz Waliszewski

W związku z intensywnymi pracami terenowymi prowadzonymi w toku ostatnich kampanii nagłąca stała się kwestia opracowania oraz publikacji uzyskanych wyników. Najważniejsza aktywność ekspedycji w roku 2015 związana była zatem z opracowaniem materiału zabytkowego pozyskanego w trakcie minionych sezonów, co prowadzić ma do przygotowania publikacji wyników badań w Jiyeh.

To ważne dla historii Fenicji stanowisko jest eksplorowane przez polską misję już od kilku lat. Prace w sondażach w kwartale mieszkalnym podczas sezonu 2014 dały informacje kluczowe dla zrekonstruowania jego chronologii. Zadokumentowano trzy główne fazy osadnicze: osadę z epoki Żelaza II (VIII–VII w. p.n.e.), osadę z okresu persko-hellenistycznego (V–I w. p.n.e.), która najprawdopodobniej funkcjonowała także w okresie rzymskim, wreszcie osadę późnoantyczną (IV–VII w. n.e.). Do najważniejszych ustaleń ubiegłego sezonu należy stwierdzenie, że bazylika chrześcijańska powstała stosunkowo wcześnie, już w IV w. n.e. Okazało się też, że badany od kilku sezonów kwartał mieszkalny zbudowany został dopiero w IV–V w. n.e.

Jednak stanowisko to jest wyjątkowe przede wszystkim ze względu na zebrane zabytki ruchome, w szczególności ceramikę. Możliwość prześledzenia nieprzerwanej stratygrafii jednego stanowiska archeologicznego, począwszy od epoki Żelaza II aż po późny antyk, jest absolutnym wyjątkiem na całym wybrzeżu Libanu i niesie ze sobą ogromny potencjał dla zrozumienia przemian historycznych tego odcinka wybrzeża lewentyńskiego. W 2015 r. w szczególności prace skupiały się na ceramice lokalnej z okresu perskiego, hellenistycznego i wczesnorzymskiego. Ważnym wynikiem tych studiów stało się zidentyfikowanie fragmentów naczyń z Jiyeh datowanych na późną epokę brązu oraz na epokę żelaza, wśród których obecne były lokalne imitacje ceramiki cypryjskiej. Obfitość materiału ceramicznego, jego szeroki zasięg terytorialny i chronologiczny wskazują na rozległe kontakty Jiyeh (Porphyreon) ze światem zewnętrznym, ale także bogatą wymianę towarów regionalnych, ograniczoną przede wszystkim do wiejskiego zaplecza fenickiego Sydonu. Podobne rezultaty przyniosła analiza bogatego zbioru lamp oliwnych z obu badanych stanowisk (ponad 1,5 tys. zinventary-

zowanych zabytków). Dane paleobotaniczne, zebrane w wyniku flotacji w latach ubiegłych, wskazują z kolei na szerokie wykorzystanie w lokalnej diecie mieszkańców obu osad zbóż, kasz, owoców (winogron, fig), ale też oliwek, natomiast wyniki badań archeozoologicznych wskazują na hodowlę kóz, owiec i świń, jak też konsumpcję ryb oraz drobiu i dzikich zwierząt, takich jak antylopy.

Badania o charakterze wykopaliskowym skupiły się na odkrywaniu najwcześniejszych faz osadniczych w Chhîm, przypadających na okres hellenistyczny i rzymski. Osobne działania dokumentacyjne i studyjne prowadzone w obrębie wsi związane były z odtwarzaniem pierwotnych planów poszczególnych domostw oraz analizą ich ewolucji rozciągającej się na kilka stuleci, obejmujących czasy rzymskie i późną starożytność. Rekonstrukcja chronologiczna i funkcjonalna wzmiarkowanej architektury mieszkalnej wskazuje na powolne kurczenie się powierzchni poszczególnych założeń, związane zapewne z przyrostem demograficznym populacji osady.

Wspomnieć też należy, że w obrębie bazyliki wczesnochrześcijańskiej w Chhîm specjaliści z Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie prowadzili prace konserwatorskie, skupione na mozaikach podłogowych odsłoniętych w trakcie prac

wykopaliskowych. Osobnym zabiegom konserwatorskim poddawane były wyjątkowe, ze względu na stan zachowania oraz liczbę, malowidła ściennie pochodzące z późnoantycznej bazyliki w Jiyeh (Porphyreon).

Waga prac na stanowisku w Chhîm oraz Jiyeh powinna być postrzegana z perspektywy historii regionalnej, związanej z przeszłością Fenicji w epoce żelaza oraz w okresie hellenistycznym, rzymskim i późnoantycznym. Na podkreślenie zasługuje fakt, że sekwencja stratygraficzna identyfikowana szczególnie w Jiyeh, obejmująca okres od epoki żelaza do okresu wczesnobizantyjskiego (od IX w. p.n.e. do VII w. n.e.) jest niespotykana i wyjątkowa dla libańskiego wybrzeża Fenicji. Doprecyzowanie chronologii osadnictwa przysłuży się z pewnością lepszemu rozumieniu dynamiki zdarzeń o charakterze społecznym, gospodarczym i politycznym na tym ważnym odcinku wybrzeża Morza Śródziemnego.

Od lewej:

1. Terakotowe protomy odkryte w Jiyeh (Porphyreon) (VI-V w. p.n.e.)
2. Kości zwierząt hodowlanych z Chhîm
3. Mozaika przedstawiająca lwa z Jiyeh (Porphyreon) (okres wczesnobizantyjski)
4. Sondaż pod mozaiką bazyliki wczesnochrześcijańskiej w Chhîm w sezonie 2015
5. Ceramika fenicko-perska odkryta w pomieszczeniu 4 w Jiyeh (Porphyreon)
6. Lampki oliwne odkryte w Jiyeh (Porphyreon) (VI-VII w. n.e.)

Gonio Apsaros Gruzja

Okres rzymski

Kierownicy misji
dr Radosław Karasiewicz-Szczypiorski
prof. Shota Mamuladze

Misja rozpoczęła badania w 2014 roku, uczestnicząc w pracach strony gruzińskiej prowadzonych wewnątrz umocnień późnorzymskiego fortu. Miejsca pod wykopaliska warszawskich archeologów wybrano na podstawie wyników badań geofizycznych, które w 2012 roku przeprowadził zespół pod kierunkiem prof. Krzysztofa Misiewicza (UW). Celem prac wykopaliskowych w sezonie 2014 była przede wszystkim weryfikacja wspomnianych pomiarów geofizycznych.

W obu wykopach odsłonięto wówczas pozostałości zabudowań z okresu rzymskiego i bizantyjskiego. W kilku miejscach były one zniszczone przez jamy z okresu osmańskiego. Część odkrytych relikwów architektonicznych została zidentyfikowana jako fragment zespołu dużych term garnizonowych. Powierzchnię całych łaźni można szacować na ponad 1100 m². Odkryte zostały trzy pomieszczenia: *apodyterium* (szatnia), *frigidarium* (basen z zimną kąpielą) oraz pomieszczenie z mozaiką podłogową dekorowaną motywami geometrycznymi (odślanianie dalszych części mozaiki i prace konserwatorskie prowadzone były w sezonie 2015). Zarówno mozaika, jak i sama łaźnia były elementem rzymskiej cywilizacji przeniesionym w dzikie ostępy, przypominającym o pozostałych daleko w domu dostatkach.

Podczas badań natrafiono na pozostałości dwóch warstw dachówek, co może wskazywać na dwukrotne zniszczenie term. Wspomniane pomieszczenia także noszą ślady przynajmniej jednego remontu (przebudowy). Obecność warstwy z dużą domieszką żwiru zalegającej powyżej pomieszczenia szatni może stanowić ślad nawierzchni późniejszej ulicy. Na istnienie w tym miejscu arterii komunikacyjnej wskazywały także wyniki badań geofizycznych wykonanych w 2012 roku. Pozostałe wnętrza łaźni były jeszcze przez jakiś czas wykorzystywane.

Na podstawie znalezisk fragmentów naczyń szklanych oraz monet (najprawdopodobniej moneta cesarza Wespazjana z mennicy w Antiochii lub innej mennicy prowincjonalnej) powstanie term można datować na I w. n.e. i wiązać z wczesnym etapem obecności Rzymian na wybrzeżu Morza Czarnego na terenie obecnej Adżarii.

Od lewej:

1. Podłoga wykładana płytkami ceramicznymi (*apodyterium*) oraz kanał, który prawdopodobnie odprowadzał wodę z sąsiedniego basenu (widok od wschodu)
2. Odsłonięta część basenu *frigidarium*
3. Fragment mozaiki podłogowej w pomieszczeniu znajdującym się na południe od *frigidarium*

Aynuna Arabia Saudyjska

Okres hellenistyczno-rzymski

Kierownicy misji
prof. dr hab. Michał Gawlikowski
dr Abdulla al-Zahrani

Na jesieni 2014 r. odbyła się pierwsza kampania wykopaliskowa na stanowisku Aynuna, położonym na wybrzeżu Morza Czerwonego w północno-zachodniej części kraju (prowincja Tabuk). Drugi sezon miał miejsce zimą 2015 r. Prace będą kontynuowane w kolejnych latach.

Stanowisko Aynuna leży nad brzegiem wadi o tej samej nazwie w odległości 3 km od morza i zatoki Aynuna, która stanowi doskonały naturalny port. Prowadziła stamtąd dogodna droga karawanowa na północ, do stolicy państwa nabatejskiego Petry i dalej nad Morze Śródziemne. Istnieją poważne przesłanki, aby lokować tu starożytny port Leuke Kome, poświadczony w źródłach od 26 r. p.n.e. Był on głównym portem królestwa nabatejskiego w I w. p.n.e. i I w. n.e.

Stanowisko składa się z dwóch wyraźnie wyodrębnionych części. Na szczycie stromej skały znajdują się ruiny ufortyfikowanego miasta, natomiast poniżej, na tarasie wznoszącym się ponad wadi, ruiny kilku budowli o charakterze magazynowym. Zapewne chodzi o zajazdy i składy handlowe związane z portem.

Prace pierwszego sezonu polegały głównie na wykonaniu trójwymiarowego planu dolnego stanowiska. Plan ten będzie podstawą do właści-

wych wykopalisk. Równolegle przeprowadzono badania powierzchniowe, które pozwoliły stwierdzić obecność ceramiki nabatejskiej, ale także późniejszej, którą można datować aż po czasy islamskie.

Wykonano także dwa płytkie sondáže, które wykazały, że niektóre konstrukcje nakładają się na siebie, a zatem historia stanowiska obejmuje czas dłuższy i zapewne różne epoki historyczne.

Bardziej precyzyjna chronologia została ustalona podczas drugiego sezonu. Sporządzono również plan topograficzny górnego miasta.

Badania terenowe są prowadzone w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki w konkursie Harmonia 6 (UMO-2014/14/M/HS3/00795).

Od lewej:

1. Trójwymiarowy plan topograficzny dolnego stanowiska
2. Widok dolnego stanowiska w kierunku wadi i wybrzeża
3. Ruiny przydrożnego zajazdu dla karawan z widokiem na wzgórze ufortyfikowanego miasta

Królestwo Nabatejczyków ze stolicą w Petrze (w dzisiejszej Jordanii) istniało od III w. p.n.e. do 106 r. n.e., a karawany nabatejskie dostarczały towary z Południowej Arabii (dzisiejszego Jemenu) do krajów śródziemnomorskich.

Aleksandria Egipt

Okres późnoantyczny

Kierownik misji
dr Grzegorz Majcherek

Zgodnie ze specyfiką prac, działalność misji, liczącej ogółem 17 osób (archeologów, konserwatorów, architektów, numizmatyków i antropologów), przebiegała jak zwykle dwutorowo: obok badań wykopaliskowych prowadzono prace konserwatorskie zmierzające do przekształcenia stanowiska w trwałą ekspozycję wszystkich odkrytych do tej pory zabytków antycznej architektury. Otwarcie środkowej partii stanowiska planowane jest w 2016 r. Kontynuowano również prace studyjne nad materiałami pozyskanymi w ubiegłych kampaniach: zbiorami monet, zabytków szklanych, ceramiki i elementów wystroju architektonicznego.

Badania archeologiczne w sektorze CV, na przedłużeniu południowego pasażu term, objęły obszar 120 m² położony na obszarze portyku teatralnego, na zachód od bramy wiodącej do term. W obrębie wykopu stwierdzono obecność wszystkich trzech faz rozwoju cmentarzyska islamskiego (tradycyjnie dzielonego na nekropole: „dolną”, „średnią” i „górną”), którego okres funkcjonowania przypada od VIII do XII w. n.e. Wyeksplorowano zaledwie kilka grobów nekropoli „dolnej”, częściowo wkopanych w resztki płytowania portyku, a nawet w pozostałości stylobatu oraz sąsiadujących konstrukcji. Większość z nich to pochówki ziemne. Groby „średniej” nekropoli (IX–X w.) okazały się dość poważnie zniszczone przez późniejsze pochówki nekropo-

li „górnjej”. Kilka z nich zachowało się w części zachodniej wykopu. Z tą fazą nekropoli należy wiązać kilka fragmentarycznie zachowanych inskrybowanych stel nagrobnych, charakteryzujących się użyciem pisma kufickiego – najstarszej formy kaligrafii arabskiej.

Groby nekropoli „górnjej” tworzą najlepiej zachowany fragment cmentarza. W części północnej wykopu odsłonięto grupę grobów stanowiących odrębny zespół otoczony murem, dostępny przez drzwi od południa. Mur wysoki na ok. 1,20 m tworzy prostokątną konstrukcję o długości ok. 8 m.

Na zewnątrz zachował się prostokątny kamienny postument podtrzymujący duże naczynie na wodę. Wewnątrz założenia odsłonięto kilka grobów tworzących dwie wyraźne fazy. W fazie starszej występowały proste skrzynie grobowe z płaskimi, prostokątnymi nagrobkami. Groby następnej fazy zbudowano, niszcząc częściowo wcześniejsze założenie. Kilka z nich to zupełnie nowe, niespotykane dotąd na stanowisku konstrukcje. Komorę grobową przekrywa kamienne sklepienie, zaś w części wschodniej znajduje się szyb umożliwiający powtórne pochówki.

Poniżej nekropoli odsłonięto kilka fragmentów płytowania portyku oraz dobrze zachowany odcinek stylobatu portyku teatralnego. Odsłonięty fragment stylobatu jest nieco szerszy (ok. 1,55 m) niż w części południowej.

Na przebadanym odcinku nie odnaleziono żadnych fragmentów baz ani kolumn, które mogłyby posłużyć celom rekonstrukcyjnym. W części wschodniej wykopu przebadano pozostałości bramy wiodącej do term, flankowanej dwoma kolumnami doryckimi.

W związku ze zbliżającym się otwarciem środkowej części stanowiska główny ciężar prac konserwatorskich skupiał się na obszarze bezpośrednio sąsiadującym z planowaną trasą zwiedzania. W sektorze CS, na przedłużeniu południowego pasażu term przeprowadzono konserwację płytowania. Zachowane połacie oryginalnej powierzchni skonsolidowano, a ich obrzeża wzmocniono dodatkowymi płytami.

Mury flankujące bramę wiodącą do kompleksu term zostały wzmocnione i podwyższone o dwie warstwy bloków. Bębny doryckich kolumn tworzących właściwą bramę zostały skonsolidowane przy pomocy chemicznych preparatów konserwatorskich.

Prace kontynuowano również w dzielnicy mieszkalnej (sektor W₁N), we wschodniej partii stanowiska. Podstawową operacją była konserwacja i częściowa rekonstrukcja odcinków murów należących do znajdujących się tam domów mieszkalnych i warsztatów. Zabiegiem konserwatorskim w tym sezonie poddano fragment wschodniej elewacji budowli H.

W dawniej odsłoniętych obiektach architektonicznych prowadzono również bieżące prace konserwatorskie, ograniczające się do niezbędnych napraw i interwencji. Takim ograniczonym zabiegiem poddano niektóre z audytoriów (B i W) oraz partie murów południowej elewacji term.

Na całym obszarze stanowiska przystąpiono do instalowania barier i zabezpieczeń ograniczających planowaną trasę zwiedzania. W audytoriach zamontowano przenośne bariery metalowe, zaś wzdłuż portyku termalnego linki stalowe, rozpięte na metalowych słupkach.

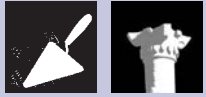
Najważniejszą operacją bieżącego sezonu była konserwacja mozaik. Zabiegiem konserwatorskim poddano wielobarwną mozaikę znaną kilka lat temu w rzymskim domu (MC) odsłoniętym poniżej teatru. Mozaika została wydobyta i po wstępnym zabezpieczeniu przechowywana jest w magazynie. W obecnym sezonie przeprowadzono jej konsolidację oraz dokonano transferu na nowe podłoże w postaci komórkowej płyty aluminiowej. Po zakończeniu konserwacji mozaika zostanie wystawiona w pawilonie mozaikowym.

Od lewej:

1. Stela grobowa z inskrypcją w piśmie kufickim
2. Fragment ceramiki wczesnoislamskiej z inskrypcją
3. Brama zachodnia i pasaż w kompleksie term
4. Odcinek W₁N. Dom H, elewacja zachodnia po konserwacji
5. Bariery w drzwiach audytorium
6. Rzymska mozaika z domu MC

Marea Egipt

Okres późnoantyczny

Kierownik misji
mgr Krzysztof Babraj

Wykopaliska w Marei w ostatnich latach koncentrują się na terenie wielkiej wczesnobizantyjskiej bazyliki, drugiej co do wielkości w Egipcie (misja pracująca od 2000 r. odsoniła i opublikowała już bizantyjski kompleks łaźiebny z instalacją do wydobywania wody ze studni). Odkryte tam przedmioty datowane są na okres od końca V do początku VIII w. n.e., czyli czasów największego rozkwitu miasta w okresie bizantyjskim.

W trakcie kampanii w 2014 r. zostały przeprowadzone badania w nawie południowej bazyliki i w sąsiadujących pomieszczeniach, przylegających bezpośrednio do nawy od zewnątrz. Prace miały być kontynuowane w sezonie 2015, niestety misja nie otrzymała na czas stosownych zezwoleń.

W sondażu w południowej nawie bocznej odkryto ślady dziesięciu warstw użytkowych. Najwcześniejszą, najlepiej zachowaną była podłoga wykonana z wapiennych płyt. Na tym kamiennym płytowaniu przy *aspersorium* została odkryta niewielka ceglana konstrukcja, o wymiarach 175 cm x 120 cm i wysokości 80 cm, zwieńczona sklepieniem kolebkowym. Kontekst archeologiczny, w postaci dużej ilości popiołu, przepalonych warstw ziemi i fragmentów ceramiki znajdujących się w otoczeniu tej struktury, świadczy, iż był to piec. Początkowo przypusz-

czano, że jest to piec do wypalania wapna, mógł jednak służyć również do wypieku chleba. Piec został zbudowany później niż kamienna podłoga, o czym świadczy przebita posadzka i wkop o głębokości 1,50 m poniżej płytowania.

W stylobacie oddzielającym nawę południową od głównej, w najniższej warstwie muru, został odkryty cios kamienny z fragmentem barwnego malowidła, niegdyś część większej kompozycji malarskiej zdobiącej zapewne dom prywatny lub budowlę publiczną. W bazylice znalazło się jako ponownie wykorzystany materiał budowlany.

Marea była miastem portowym położonym ok. 45 km na południowy-zachód od Aleksandrii nad jeziorem Mariut, połączonym z Nilem i wybrzeżem morskim siecią kanałów. W starożytności słynęła m.in. ze swych doskonałych win, które cieszyły się dużą popularnością we wszystkich regionach basenu Morza Śródziemnego.

Aspersorium – duże naczynie lub wnęka ze święconą wodą, umieszczone na stałe w pobliżu wejścia do kościoła.

Opus sectile – jedna z technik wykorzystywanych do tworzenia mozaik, polegająca na tym, że wzory figuralne składają się z kawałków kamienia wyciętych do kształtu w taki sposób, aby pasowały do części składowych kompozycji.

Dalsze badania po zewnętrznej stronie muru południowego bazyliki pozwoliły odsonić boczne południowe wejście do kościoła wraz z przedsionkiem. Na całej powierzchni odnaleziono porozbijane marmurowe płyty, które stanowiły zapewne jego podłogę.

Na zewnątrz południowego wejścia, od strony zachodniej, znajdował się warsztat rzemieślnika rzeźbiącego w kości. Odnaleziono w nim 230 półproduktów. W warsztacie wytwarzano paciorki, szpile, guziki, apliki. Wszystkie te przedmioty sprzedawano zapewne wiernym udającym się do kościoła, a byli to w większości pielgrzymi. Należy pamiętać, że Marea (starożytna nazwa tej miejscowości nadal jest przedmiotem dyskusji) pełniła rolę portu handlowego na południowym wybrzeżu jeziora Mariut (antycznego Mareotis), pośrednicząc w handlu między górnym Egiptem a basenem Morza Śródziemnego i obsługując cały ten okazały ruch pielgrzymi w okresie bizantyjskim.

Na zewnątrz wejścia do kościoła znajdował się niewielki brukowany dziedziniec. Obszar ten był wyłożony różnej wielkości blokami kamiennymi. Dziedziniec dochodził zapewne do ulicy biegnącej przed bazyliką na osi wschód–zachód.

Najbardziej interesującym odkryciem tego sezonu było rozpoznanie systemu wodnego, służącego do odprowadzania wody z baptysterium do głównego miejskiego kanału.

W sezonie 2014 zostało również wyeksplorowane pomieszczenie przylegające do baptysterium od wschodu. Nie jest wykluczone, że w półkolistej niszy o średnicy 1,75 m, znajdującej się we wschodniej ścianie tego pomieszczenia, umieszczony był tron biskupi. Pomieszczenie to było pierwotnie wyłożone mozaiką wykonaną w technice *opus sectile*, do wykonania której użyto precyzyjnie wyciętych wzorów w najróżniejszych rodzajach marmuru. Przykładami mogą być wycięte dłonie, oddane w różnych gestach.

Od lewej:

1. Malowidło na bloku kamiennym
2. Konstrukcja ceglana w nawie bocznej południowej, przed aspersionem
3. Elementy mozaiki w technice *opus sectile* z pomieszczenia nr 42 – wycięte w kształcie dłoni
4. Półprodukty kościane odnalezione w warsztacie.
5. System wodny przy baptysterium
6. Boczne, południowe wejście do bazyliki

Beit Ras Jordania

Okres późnoantyczny

Kierownik misji
prof. dr hab. Jolanta Młynarczyk

Prace wykopaliskowe prowadzone były w północnej części miejscowości Beit Ras na przedmieściach miasta Ibrid w północnej Jordanii. Ich głównym celem było zweryfikowanie rezultatów bezinwazyjnych badań terenowych przeprowadzonych w listopadzie 2014 roku bezpośrednio na zachód od teatru z okresu rzymskiego oraz ustalenie chronologii tej części starożytnego miasta Kapitolias.

Lokalizacja oraz rozmiary wykopów podyktowane zostały lokalnymi warunkami terenowymi, tj. dostępnością wolnej przestrzeni pomiędzy drzewami oliwnymi. Odślonięto m.in. mury, których przebieg w podstawowych zarysach potwierdził wyniki badań elektrooporowych. Chronologia sekwencji poziomów użytkowych we wszystkich trzech wykopach mieści się w okresie od późnorzymskiego (IV/V w. n.e.) do umajjadzkiego (VII–VIII w.), z epizodem ponownego użytkowania zachodniej części tego obszaru w XI–XIII w. Odkryte przez nas pozostałości architektury, urządzeń oraz znaleziska ruchome wskazują na głównie gospodarczy charakter tej części miasta.

Najwcześniejszą fazę użytkową w zachodniej części terenu wyznaczają ślady odkuwania bloków wapiennych od skały, gdy miejsce to funkcjonowało jako kamieniołom – być może służyły one do wznosze-

nia murów. Mogło to nastąpić w okresie późniejszym, rzymskim lub wczesnobizantyjskim. W drugiej fazie użytkowej nadano miejscami powierzchni skalnej formę „fundamentu”, na którym postawiono mury z bloków ciosowych. Z murami stykały się nawierzchnie, a od wschodu płytki basen o bardzo starannej konstrukcji, wyłożony monochromatyczną mozaiką. Ta faza najprawdopodobniej przypada na okres późnorzymski i wczesnobizantyjski.

Nie później niż w ciągu VI w., sądząc po znaleziskach z kontekstu podpodłogowego, wykonano ziemno-kamienną nawierzchnię i jeszcze skromniejszą polepę, z której pochodzą mocno zniszczone pozostałości pieca kuchennego (*tabun*). Na tymże poziomie zostały znalezione fragmenty architektoniczne należące do wyposażenia kościoła: marmurowa kolumnienka przegrody ołtarzowej oraz fragment trzonu innej, nieznaczej

Kapitolias było opisane przez Ptolemeusza, słynnego geografę żyjącego w II w. n.e., jako jedno z miast należących do tzw. Dekapolu (Decapolis), czyli dziesięciu dużych miast epoki grecko-rzymskiej położonych na terenie obecnej Jordanii, Syrii i Izraela. Wśród nich są współczesne stolice, jak Damaszek w Syrii czy Amman (starożytna Filadelfia) w Jordanii. Nazwa Kapitolias powstała na część rzymskiej triady kapitolinińskiej.

nie szerszej kolumnienki z wapienia. Ich zupełnie wtórny, przypadkowy kontekst sugeruje związek ze zniszczeniami, jakie mógł spowodować w Kapitolias najazd sasanidzkich Persów w 614 r. lub wkrótce potem. Zarysy trójnawowego kościoła odkryto już wcześniej na wyżej położonym terenie, zaledwie kilkadziesiąt metrów na południe od miejsca prowadzonych badań. Kolejną, czwartą fazę architektoniczną reprezentuje wapienno-ziemna polepa, na której leży warstwa bloków ciosowych, które spadły z muru. Ich układ nie pozostawia wątpliwości, że przyczyną było trzęsienie ziemi, bez wątplenia kataklizm z 749 r.

W położonym nieopodal na północ wykopie znaleziono podłogę ziemno-glinianą, położoną bezpośrednio na poziomo przyciętej skale. Wydaje się, że należy ona do fazy poprzedzającej trzęsienie ziemi, a więc bizantyjsko-umajjadzkiej. Na poziomie tej podłogi w skale macierzystej znajduje się wykuty wlot do cysterny lub studni, której początek użytkowania może być jednak znacznie wcześniejszy. Należy wspomnieć także dowody na miejscową produkcję wina (wspominaną zresztą w źródłach arabskich z VII w.), w postaci warstwy nasyczonej fragmentami amfor typu Beisan, z których kilka posiada wywiercone w ramionach otworki zabezpieczające proces fermentacji.

Trzęsienie ziemi najwyraźniej wyznacza moment opuszczenia tej części stanowiska na dłuższy czas. Ze stratygrafii i nielicznych znalezisk ceramicznych wynika, że dopiero w okresie fatymidzkim i ajubidz-

kim (XI–XIII w.) teren ten był ponownie użytkowany w bliżej niesprecyzowanych celach gospodarczych (działalność rolnicza?). Z tego okresu pochodzą bowiem późne poziomy „chodzone”, miejscami zaaranżowane na niedbale wyrównanym zwalisku trzęsienia ziemi z połowy VIII w. Wejście do tej cysterny w okresie późnym pozbawione było właściwej konstrukcji szybu, a zamiast tego obramowanie spoczywało na nieuprzątniętych pozostałościach gruzowiska po trzęsieniu ziemi.

Podsumowując, wyniki ubiegłego sezonu wykopaliskowego w Beit Ras rzuciły światło na topografię historyczną jednego odcinka starożytnego miasta Kapitolias, sugerując tarasowy układ tutejszej zabudowy, a także zmniejszanie się terenu zamieszkałego/użytkowanego pomiędzy okresem rzymskim/późnorzymskim a wczesnoislamskim. Dane te wymagają weryfikacji w kolejnym sezonie prac, który powinien również zmierzać w kierunku dokładniejszego określenia samego charakteru zabudowy w tym sektorze miasta.

Od lewej:

1. Sekwencja poziomów użytkowych na południe od muru
2. Wykop 1-S/Sq. 9; widok od południowego wschodu
3. „Cembrowina” cysterny ukazująca różnicę wysokości między oryginalnym poziomem a poziomem późnym
4. Narożnik basenu oraz sąsiadująca z nim polepa
5. Mur w wykopie 3-N/Sq. 9

El-Zuma i El-Detti Sudan

Okres post-meroicki

Kierownik misji
dr hab. Mahmoud El-Tayeb

Na stanowisku El-Zuma od kilku sezonów odślaniane są charakterystyczne grobowce zwane tumulusami, różnego kształtu i rozmiaru. Osiem najbardziej okazałych z ponad 30 zarejestrowanych grobowców jest określanych jako typ 1, 12 nieco mniejszych jako typ 2 oraz 10 małych jako typ III.

Grobowce typu I są dużo wyższe od tych typu 2 wcześniej badanych na stanowisku, mają też inny układ architektoniczny. Ich konstrukcja to niezmiennie centralny szyb, który prowadzi do kilku komór grobowych zamkniętych blokami. Natomiast wyróżniają je tunele, prowadzące do głównej komory, położonej w południowej części szybu. Tunele mają od 16 m do 19 m długości. Tumulusy typu 1 zostały wprowadzone na listę UNESCO, dlatego też ich eksploracja w tradycyjny sposób, czyli schodząc przez nasyp i centralny szyb do komór grobowych, nie jest możliwa. Obowiązkiem badaczy jest zachowanie nienaruszonej konstrukcji naziemnej. Najmniejsze tumulusy typu 3 składają się z niewielkiego prostokątnego szybu i małej komory grobowej.

W ostatnim sezonie prace archeologiczne prowadzone były w tumulusach typu 1. Na zboczu nasypu wszystkich grobów tego typu widoczne były ślady wcześniejszych naruszeń struktury, być może podczas rabunku. Po przebadaniu zbocza trzech grobowców (T6 w sezonie 2014, T1

i T7 w sezonie 2015) okazało się, że znajduje się tam szyb, który prowadzi do tunelu. Tunel podzielony jest filarami na dwie części. Konstrukcja tuneli, zarówno w tumulusie 6, jak i 7, jest podobna do konstrukcji tumulusa 6 eksplorowanego w 2014 roku. Zachodnia część tunelu jest ślepa, natomiast wschodnia prowadzi do stropu jednej z komór grobowych. Na końcu tunelu znajdował się otwór, prowadzący do komory grobowej. Komory grobowe w chwili obecnej nie są jeszcze przebadane.

Przebadanie tych tuneli miało na celu stwierdzenie, czy powstały one podczas budowania grobu, czy też zostały wykopane przez złodziei. Wielkość tuneli i pewna prawidłowość obserwowana w przebadanych tumulusach (występowanie dwóch tuneli, z czego jeden jest ślepy) sugeruje jednak, że nie były to tunele rabunkowe, chociaż zapewne zostały one wykorzystane przez złodziei, aby dostać się do komór grobowych.

Eksploracja komór będzie możliwa dopiero po inżynierskim zabezpieczeniu tuneli i komór przed ewentualnym zawaleniem. Kamień, w jakim wykonana jest część podziemna grobowców, jest w tym miejscu dość kruchy.

Tymczasem podjęto trud zabezpieczenia stanowiska ogrodzeniem, stawiając tamę żywiołowemu rozwojowi wioski i powszechnemu użytkowaniu stanowiska jako drogi samochodowej.

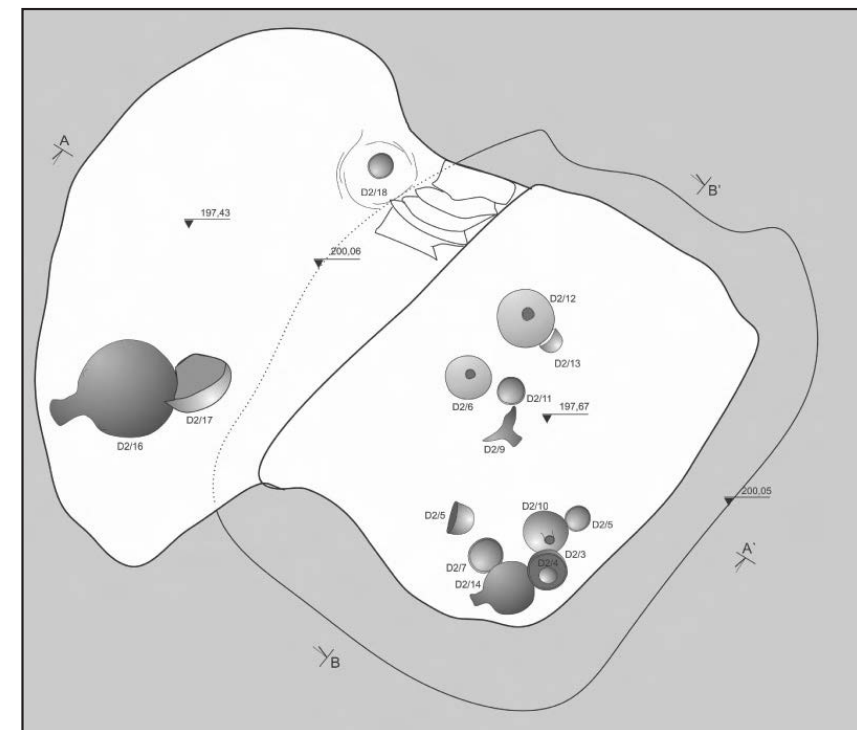

Prace na stanowisku El-Detti położonym w odległości ok. 6 km od stanowiska El-Zuma i datowanym na ten sam okres, miały na celu przyjrzenie się architekturze grobowej i określenie jej podobieństwa do architektury grobowej w El-Zuma. Po przebadaniu siedmiu tumulusów okazało się, że zarówno architektura, jak i materiał archeologiczny są bardzo podobne do materiału pochodzącego z El-Zuma. Nekropola w El-Detti była „skromniejsza” ze znacznie mniejszymi tumulusami (przeważnie typów II i III). Materiał ceramiczny i inne wyposażenie grobowe okazały się niemal identyczne jak w El-Zuma. Również i tutaj wszystkie groby były wyrabowane. W każdym z przebadanych grobów odkryto wkopy rabunkowe, które prowadziły do centralnego szybu, a w niektórych przypadkach także strop komory grobowej był zniszczony przez rabusiów. Kości ludzkie zachowały się fragmentarycznie i widoczne były ślady ich przemieszczenia, do którego doszło zapewne podczas rabunku.

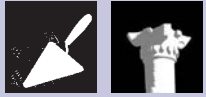
Podobnie jak w Zumie, w zasypie szybu znajdowane były różnego rodzaju „łopatki”, czyli fragmenty starych naczyń, które wykorzystywane były podczas rabunku do kopania.

Od lewej:

- 1–2. Dwa widoki tumulusu nr 1 w El-Zuma
3. Zdjęcie ortofoto stanowiska cmentarnego w El-Detti
4. Eksploracja szybu grobowego w tumulusie nr 7 w El-Zuma
- 5–6 El-Zuma. Eksploracja tunelu w tumulusie 7
7. El-Detti. Plan komory grobowej w tumulusie 2

Naklun Egipt

Średniowiecze

Kierownik misji
prof. dr hab. Włodzimierz Godlewski

Jesienią 2014 roku prace wykopaliskowe na terenie klasztoru koptyjskiego w Naklun w oazie Fajum były prowadzone w dwóch miejscach – w centralnej części kompleksu monastycznego na komie A (kontynuacja wcześniejszych eksploracji) oraz w Eremie 6 w południowo-wschodniej części wzgórz nakluńskich. Prowadzono również prace porządkowe i konserwatorskie na stanowisku (Budowle A, G i D) oraz wykonano dokumentację fragmentów gipsowych krat z Budowli D, przygotowując ich publikację. Dokumentowano także fragmentarycznie zachowane papirusy greckie.

W sezonie 2015 misja kontynuowała eksplorację na komie A oraz w eremie i realizowała zadania dokumentacyjne.

W południowo-zachodniej części chrześcijańskiego cmentarza, datowanego na XII w., odsłonięto 12 grobów. Kilka z nich miało fragmentarycznie zachowane prostokątne nagrobki zbudowane z cegły czerwonej i pokryte wapiennym tynkiem. Najpełniej zachowana konstrukcja znajdowała się nad grobem T.442. Pochówki mężczyzn, kobiet i dzieci, lokowane w prostokątnych głębokich wkopach, składano w drewnianych trumnach. Penetracja wilgoci w tej części Cmentarza A spowodowa-

ła całkowity rozkład drewnianych trumien, jak również tkanin, całunów i szat, w których zmarli byli chowani. Zachowały się natomiast obiekty włożone do trumien – szklane i glazurowane naczynia, w których przynoszono aromatyczne płyny, metalowa biżuteria oraz metalowe okucia i żelazne gwoździe, których użyto w konstrukcji trumien. Obiektem o szczególnej wartości jest glazurowana czarka z dekoracją radialną wewnątrz oraz imitacją tekstu koptyjskiego poniżej wylewu.

W prostokątnym pomieszczeniu Budowli I.1, po wschodniej stronie Budowli J, odsłonięto zespół ceramiki stołowej i gospodarczej z X w., wykonanej lokalnie w Fajum oraz w warsztatach w Asuanie na południu Egiptu. Zaś na ulicy, z której Budowle J i I były dostępne, zachowały się fragmenty naczyń szklanych wykonanych w formach z wczesnego okresu fatymidzkiego (X/XI w.).

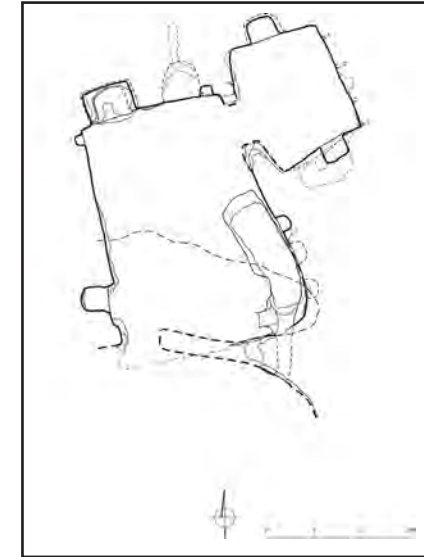
W południowo-wschodniej części wzgórz nakluńskich odsłaniano i dokumentowano jeden z eremów wykutych w zboczu wzgórz, który był już wcześniej penetrowany przypuszczalnie przez nieznaną poszukiwaczy papirusów. Prace miały charakter ratunkowy i objęły jedynie odsłoniętą wcześniej część eremu – jeden kompleks mieszkalny

składający się z dwu pomieszczeń. Oryginalnie erem miał jeszcze drugi zespół mieszkalny, kuchnię i dziedziniec. Tę część eremu odsłonięto jesienią 2015 roku. Składała się z dwóch pomieszczeń: dużego, starannie tynkowanego i wyposażonego w kilka nisz wykutych w ścianach oraz głębokiego dołu magazynowego z wentylacją, wykutego w południowo-wschodnim narożniku pomieszczenia. Zasypany doł gospodarczy był również wcześniej usuwany, ale nie wyniesiono go na zewnątrz. Został on ponownie wrzucony do dołu wraz z zawartością, która nie zainteresowała odsłaniających erem. We wtórnym wypełnieniu dołu gospodarczego znaleziono ceramikę z początku VI w., wyroby plecionkarskie, sandały ze skóry oraz małe fragmenty papirusów z tekstami zapisanymi w języku greckim. Materiał pozyskany z zasypu pozwala na datowanie eremu na początek VI w. Odsłonięte ponownie wnętrza są typowe dla wczesnych eremów z Naklun.

Osobliwością jest wentylacja dołu zasobowego zrealizowana poprzez wykuty w skale wąski tunel wychodzący na zewnątrz, na dziedziniec eremu. Jego wylot na dziedziniec był starannie obudowany cegłą i zaprawą mułową. Podobną instalację stwierdzono dotychczas jedynie w Eremie 44 w pomieszczeniu G.1.

Erem 44 ulokowany w północno-wschodniej części wzgórz nakluńskich jest jednym z najstarszych założeń pustelniczych w Naklun, datowanym na drugą połowę V w.

Od lewej:

1. Podeszwa skórzanego sandała (Nd.14.270)
2. Cmentarz A. Nagrobek grobu T.442
3. Erem E.6. Obudowa otworu wentylacyjnego do dołu zasobowego, widok od strony dziedzińca
4. Gliniana czarka (Nd.14.260), V/VI w.
5. Fragment szklanego naczynia (Nd.14.249), X-XI w.
6. Glazurowana czarka (Nd.14.221), XII w.
7. Plan eremu E.6, VI w.

Banganarti i Selib Sudan

Średniowiecze

Kierownik misji
prof. dr hab. Bogdan Żurawski

Ostra granica występowania tynku zewnętrznego zaobserwowana w Banganarti na ósmym metrze od kościoła w warstwie przypowierzchniowej potwierdziła hipotetyczną wysokość (przewróconej) ściany północnej górnego kościoła, czyli Rafaelionu, z XIII w. n.e. Wśród fragmentów krat okiennych znaleziono fragment kraty przeszklonej. Oprócz prawie tysiąca fragmentów tynku zewnętrznego znaleziono 33 fragmenty malowanych tynków wewnętrznych.

W wykopie przy północno-wschodnim narożniku kościoła odsłonięte zostały relikty zabudowań mieszkalnych na powierzchni ponad 300 m². Dla każdego z 29 odcinków sporządzona została analiza przebudów ścian i stratygrafia wypełniska.

W czasie prac wykopaliskowych zadokumentowano 3008 ceramicznych ułamków charakterystycznych (15,6% z 19 421 pozyskanych fragmentów) oraz 20 kompletnych naczyń. Do najcenniejszych obiektów inwentarzowych należą enkolpion kamienny dekorowany sceną Bożego Narodzenia oraz kamienny zekier, czyli pierścień łuczniczy

Trwały równocześnie prace konserwatorskie oraz rekonstrukcyjne wokół i wewnątrz Rafaelionu w Banganarti. Nie licząc drobnych napraw tynków ściennych i podłogowych w kościele św. Menasa w Selib, pra-

ce konserwatorskie w sezonie 2014/2015 koncentrowały się wewnątrz Rafaelionu w Banganarti. Część ekipy konserwatorskiej prowadziła prace zabezpieczające malowidła przed działaniem insektów i grzybów, podczas gdy główny konserwator misji, Tadeusz Badowski, zajmował się punktowaniem dekoracji malarskiej w kaplicy nr 3.

W zespole, w którym po raz pierwszy nie prowadzono żadnych prac wykopaliskowych, przeprowadzono duże prace pomiarowe ukierunkowane na weryfikację planu budowli. Kontynuowane były również prace, rozpoczęte w roku ubiegłym, zmierzające do stworzenia fotorealistycznego modelu 3D Rafaelionu, zintegrowanego z geometryczną i opisową bazą danych. Prace te poprzedziła ostateczna weryfikacja planu wnętrza Rafaelionu przeprowadzona w listopadzie 2014 roku przez architekta misji.

Drugim stanowiskiem eksplorowanym przez misję w listopadzie i grudniu 2014 r. było Selib 1, gdzie kilka sezonów temu odkryto kościół św. Menasa. Dokończono rozpoczętą rok wcześniej eksplorację grobu G/2014.E ułożonego po wschodniej stronie małego peribolosu.

Zmarli pogrzebani zostali w dwóch równoległych kryptach w pozycji wyprostowanej na plecach, głowami na zachód. Szczątki w krypcie pół-

nocnej, noszące charakterystyczne ślady fioletowego przebarwienia, należały do kobiety zmarłej w wieku 34–49 lat. Zmarły w krypcie półdniowej był mężczyzną, który w chwili śmierci miał 35–44 lat. Do górnej powierzchni grobu dostawiony był grób dziecka.

Osiem szkieletów znaleziono w grobach wkopanych w obręb ścian zewnętrznych budowli północnej. W czterech przypadkach w kościach ciemiennych pochowanych tam osób znaleziono ślady trepanacji.

W styczniu i lutym 2015 r. kontynuowano prace wykopaliskowe rozpoczęte rok wcześniej w obrębie tzw. budowli północnej. Po zasypaniu wykopów pozostałych po eksploracji grobów uporządkowano teren wykopalisk, sporządzając dokumentację fotogrametryczną. Półkolista struktura ceglana tuż przy ścianie peribolosu, którą najpierw uważano za grób, a potem za wapiennik, okazała się ostatecznie basenem do gaszenia wapna. Niepołączone ze sobą relikty architektury mułowej odsłonięte po północnej stronie małego peribolosu tworzyły niegdyś jeden zwarty zespół, którego częścią centralną była duża sala pokryta od wewnątrz białym tynkiem wapiennym. Wewnętrzne lica murów tej sali podzielono na mniejsze segmenty pilastrami. Wzmocniały one strukturę ścian wzniesionych w technice charakterystycznej dla meroickiej sztuki budowlanej. Na wczesną datę powstania budowli północnej wskazuje basen do gaszenia wapna, współczesny z najwcześniejszą fazą kościoła św. Menasa, wbudowany w budowlę północną.

Na meroickim stanowisku Selib 2 eksplorowano archeologicznie pięć domów na terenie przebadanym wcześniej metodami geofizycznymi. Znaleźiska ceramiczne datują cały kwartał mieszkalny na okres od I do końca III w. n.e.

Kontynuowano prace sondażowe na szczycie komu w Selib 3 (osada z III–VII w. n.e.) oraz przeprowadzono wykopaliska (oraz studia ceramologiczne) na skraju osady wczesnochrześcijańskiej.

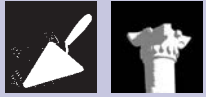
Na obu stanowiskach przeprowadzono prospekcję magnetyczną, a geofizycy wzięli również udział we wstępnych pracach eksploracyjnych na stanowisku Argi Bahri. Misja była kilkakrotnie wzywana do miejsc, w których prace rolne, kopanie fundamentów i inne roboty ziemne doprowadziły do odsłonięcia grobów, głównie chrześcijańskich, znaleziono jednak również cmentarze meroickie. Misja dokumentowała intencjonalnie lub przypadkowo zniszczone grobowce.

Od lewej:

1. Wizualizacja 3D kaplic wschodnich Rafaelionu
2. Kamienny enkolpion i kamienny zekier (pierścień hucznicy)
3. Ortofotograficzny rzut grobu eksplorowanego w Selib 1
- 4–6. Przykładowe plany trzech domów meroickich
7. Ortofotograficzny model kościoła św. Menasa i budowli północnej w Selib 1

Dongola Sudan

Średniowiecze

Kierownik misji
prof. dr hab. Włodzimierz Godlewski

Prace wykopaliskowe i konserwatorskie w Dongoli, stolicy królestwa Makurii, prowadzone są od pół wieku. W 2015 r. odbyły się dwa sezony. Prace były finansowane przez QSAP (Qatar–Sudan Archeological Project) oraz Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW.

Badania prowadzono na terenie kompleksu klasztorного na komie H oraz na cytadeli, przy fortyfikacjach oraz na terenie kompleksu królewskiego (SWN). Prace konserwatorskie objęły malowidła w kościele klasztorным oraz w kościele królewskim SWN.B.V (Kościół Archanioła Rafała). Architekci z Politechniki Wrocławskiej przygotowali kompleksowy projekt techniczny zabezpieczeń i konserwacji Meczetu w Dongoli (oryginalnie sala tronowa królów Makurii), a jednocześnie opracowali projekt zabezpieczenia kościoła SWN.B.V i konstrukcji dachu umożliwiającą dalsze odkopywanie oraz bieżącą konserwację i badania tynków wewnątrz budynku.

Prace wykopaliskowe na terenie kompleksu klasztorного objęły kościół klasztorный, budowlę centralną po północnej stronie kościoła, dziedzińce klasztorne: zachodni z późną zabudową gospodarczą i południowy, oraz południowo-zachodnie wejście do klasztoru dla mnichów. Pra-

ce dokumentacyjne i konserwatorskie prowadzono również w budowli, w której znajduje się mauzoleum biskupów dongolańskich z trzema kryptami, założone przez arcybiskupa Georgiosa (zmarł w 1113 r.), kaplica kommemoratywna króla Zachariasa V, ufundowana przez Georgiosa (przed 1062 r.), jak również sanktuarium Archanioła Michała.

Z wnętrza naosu kościoła, przebudowanego najprawdopodobniej w XII lub XIII w., przeniesiono zachowane fragmentarycznie malowidła do odbudowanych sal zachodnich kościoła klasztorного. Siedem kompozycji malarskich, m.in. dwie części Bożego Narodzenia, adoracja Trójcy Świętej i duży tekst edukacyjny, zostało umieszczonych na nowych ścianach pod dachem. W trakcie porządkowania wnętrza kościoła klasztorного w jego oryginalnym kształcie i wyposażeniu odświeżono piaskowcową płytę z dekoracją reliefową oryginalnej przegrody ołtarzowej oraz kilka tekstów greckich zapisanych na tynku, z których najpełniej zachowanym jest konstantynopolikańskie wyznanie wiary.

Budowla centralna, składająca się z kilkunastu małych pomieszczeń, była dobudowana do północnej fasady kościoła i została intensywnie przebudowana w najpóźniejszym okresie funkcjonowania klasztoru

(XIV–XV w.). W trzech małych pomieszczeniach znajdowały się pojedyncze łoża dla mnichów. Budynek powstał w VII–VIII w., spełniając wówczas funkcje reprezentacyjne. Świadczy o tym przedstawienie anioła, którego można uznać za najstarsze dotychczas odsłonięte w Dongoli malowidło. Jest datowane na podstawie stylu na VII–VIII w. i należy do arcydzieł malarstwa nubijskiego z królestwa Makurii.

W obrębie cytadeli prowadzono prace na dwóch stanowiskach: przy murach Cytadeli, w jej północno-wschodniej części, oraz wewnątrz kościoła królewskiego (SWN.B.V). Z oryginalnych fortyfikacji, datowanych na przełom V i VI w., odsłonięto część kurtyny – w sumie około 50 m bieżących długości – zachowanej do wysokości 8 m. Jej kamienne lico zewnętrzne, zbudowane z bloków łamanego piaskowca żelazistego, jest dobrze zachowane. Natomiast baszta N.2, zakończona półkuliście

jak pozostałe baszty, została poważnie zniszczona w trakcie oblężenia cytadeli przez wojska Baybarsa w 1276 r., zapewne przy użyciu maszyn oblężniczych. Bloki kamienne z jej wschodniej i północnej ściany leżą po jej wschodniej stronie. Na reliktach baszty zbudowano w epoce Funj nową basztę z cegły suszonej o mniejszych rozmiarach.

Od lewej:

1. Widok z latawca na ruiny kościoła i zabudowań klasztornych na komie H
2. Budowla Centralna na Komie H, widok od zachodu
3. Kościół Archaniola Rafała na Cytadeli, wewnątrz w trakcie prac konserwatorskich
4. Fragment z przedstawieniem głowy anioła z VII/VIII w., odkryty w Budowli Centralnej
5. Fragmenty malowanych tynków z kościoła Archaniola Rafaela na Cytadeli
6. Przedstawienie Chrystusa z wnętrza kościoła Archaniola Rafaela na Cytadeli

Po wschodniej stronie cytadeli odsłonięto dwie linie murów zbudowanych na powierzchni wydmy piaskowej w odległości kilku i kilkunastu metrów od lica oryginalnej kurtyny. Na ustabilizowanej tymi murami wydmie lokalizowano następnie zabudowę mieszkalną. Po stronie wschodniej dolnego muru stabilizującego zbudowano dom BH.201.1–3 z rozległym dziedzińcem po jego południowej stronie, otoczonym murem z cegły mułowej. Parterowy dom miał trzy pomieszczenia, dostępne z dziedzińca, wyposażone w ławy przyścienne i mastaby. Wnętrza parterowych pomieszczeń z płaskimi dachami podpartymi pionowymi słupami w ich centralnej części (zachowały się jedynie ich kamienne bazy) były tynkowane i kilkakrotnie bielone.

Po kompleksowym zabezpieczeniu budowli kościoła Archaniota Rafała kontynuowano w jego wnętrzu, w absydzie i centralnej części naosu, prace wykopaliskowe i konserwatorskie. Intensywność prac była ograniczona postępującymi pracami zabezpieczającymi odsłaniane malowidła w absydzie i na filarach budowli. Na filarze po północnej stronie absydy odsłonięto trzy malowidła przedstawiające Archaniota Rafała, apostoła(?) oraz dolną część nieokreślonego świętego, zaś na filarze północno-wschodnim naosu dwie kompozycje: stojącą postać Chrystusa z krzyżem po jego północnej stronie oraz archaniota pozbawionego legendy. Malowidła w absydzie są zachowane jedynie w dolnej części,

a ich powierzchnia jest bardzo zniszczona. Niewątpliwie jest to kompozycja absydowa – apostołowie z Marią w części centralnej – umieszczona powyżej fryzu kasetonowego namalowanego ponad dobrze zachowanym *synthrononem* o nietypowym kształcie. W drugim sezonie odsłonięto kolejnych 28 kompozycji i ponad 20 inskrypcji, głównie w grece, towarzyszących scenom. Są to postacie ludzi z archaniołami, świętymi, a także sceny narracyjne. Najprawdopodobniejsze datowanie malowideł to IX w.

W trakcie eksploracji zasypów odsłonięto kilkanaście bloków kamiennych, które oryginalnie wieńczyły filary, oraz dużą ilość fragmentów malowanych tynków pochodzących najprawdopodobniej z arkad spinających centralne filary naosu. Są to fragmenty narracyjnych kompozycji z przedstawieniami postaci niewielkich rozmiarów. Uczytelnienie tych kompozycji oraz ich interpretacja wymagają czasochłonnej pracy, ale są to niewątpliwie unikatowe przedstawienia wykonane przez znakomitych malarzy.

W centralnej części naosu odsłonięto ambonę, w konstrukcji której znalazły się dwa reużyte bloki z granitu. Okazało się, że bloki pochodziły z sanktuarium datowanego na okres kuszycki i stanowiły, przynajmniej jeden z nich o wymiarach 0.98 x 0.56 x 0.27 m, bazę posągu władcy kuszyckiego, najprawdopodobniej Taharki, który sprawował władzę również w Egipcie w latach 690–664 p.n.e. Na trzech stronach bloku

znajdują się płaskorzeźby przedstawiające jeńców wojennych, a obok nich kartusze zawierające nazwy podbitych miast oraz pokonanych plemion. Na jednym boku jest to dziewięć postaci Azjatów, na drugim – siedem postaci kobiet(?) o afrykańskim wyglądem. Na przedniej stronie bloku widoczny jest symbol połączenia Kusz i Egiptu pod władzą tego faraona.

Prace przy kościele po stronie północnej skupiły się na późniejszych warstwach śmietnika z późnego XIII/XIV w., osiągających grubość około 4,5 m, zalegających między kościołem a Pałacem Ioannesa na stanowisku SWN na cytadeli, który datowany jest na koniec VI w.

Prowadzono również prace porządkujące stanowiska archeologiczne i prace budowlane zabezpieczające przed ruchomymi piaskami.

Od lewej:

- 1. Granitowy blok z kuszyckiej świątyni z czasów Taharki, dekorowany reliefami, użyty w konstrukcji ambony kościoła na Cytadeli*
- 2. Kościół klasztorny na komie H*
- 3. Fragment odsłoniętej kurtyny murów obronnych Dongoli z V/VI w.*

Instytucje naukowe polskie i zagraniczne współpracujące z Centrum

Część misji prowadzonych jest wspólnie z innymi krajowymi (i zagranicznymi) uniwersytetami i instytutami naukowymi na podstawie umów określających charakter współpracy i wkład własny instytucji. Prowadzone przez Centrum badania są z założenia interdyscyplinarne, co oznacza, że biorą w nich udział specjaliści z różnych dziedzin: archeolodzy, architekci, konserwatorzy, epigraficy, geolodzy, geodeci, fotogrametry, geofizycy, informatycy, na co dzień pracujący w ośrodkach badawczych w kraju i za granicą.

Wszyscy korzystają z urządzenia badawczego „Stacja w Kairze” w ramach wspólnych projektów oraz udziału w projektach Centrum.

Instytucje naukowe polskie

- Muzeum Narodowe w Warszawie (umowa o współpracy od 1983 r.)
  - prace egiptologiczne w Deir el-Bahari
  - wykopaliska w Kuwejcie
  - wykopaliska i studia w Sheikh Abd el-Gurna w Egipcie (kierownik prac)
- Muzeum Archeologiczne w Poznaniu (umowa o współpracy od 2011 r., formalizująca wcześniejsze wspólne projekty, m.in. na stanowisku Kadero w Sudanie)
  - wykopaliska w Tell el-Farcha
  - badania ratownicze na IV katarakcie nilowej w Sudanie
  - badania rytów naskalnych w Oazie Dachla w Egipcie

- Muzeum Archeologiczne w Krakowie (umowa o współpracy od 1997 r.)
  - badania stanowiska Marea w Egipcie
- Muzeum Archeologiczne w Gdańsku (umowa o współpracy od 2011 r.)
  - współfinansowanie publikacji badań w Banganarti w Sudanie
- Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (umowa o współpracy od 2007 r.)
  - współpraca naukowo-badawcza i konserwatorska (udział specjalistów)
  - organizacja wystawy „Tell Amarna w Syrii. Barwy chrześcijaństwa”
  - organizacja wystawy „Hawarte – mitreum w Syrii”
- Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN (dawniej Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej PAN) (umowa o współpracy od 2012 r., regulująca współpracę w ramach udziału specjalistów w badaniach; od 2009 r. wspólne wydawanie publikacji w seriach wydawniczych Aleksandria, Nea Paphos, Deir el-Bahari, Saqqara, Nubia, Tell Atrib)
  - badania archeologiczne w Sudanie (Banganarti, Selib)
  - badania archeologiczne w Sakkarze w Egipcie
  - badania archeologiczne w Nea Paphos na Cyprze
  - udział specjalistów w badaniach w Aleksandrii, Deir el-Bahari, Marina el-Alamein
- Instytut Archeologii i Etnologii PAN, oddziały w Warszawie, Krakowie i Poznaniu (umowy o współpracy z 1999 r., 2009 r., 2013 r.)
  - badania geofizyczne na wybranych stanowiskach na terenie Egiptu i Bliskiego Wschodu
  - badania w Gebel Ramlah/Nabta Playa

- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Prahistorii (umowa o współpracy od 1999 r., z Instytutem Prahistorii od 2007 r.)
    - sektor w obrębie wykopalisk w Tell Arbid w Syrii
    - badania powierzchniowe w irackim Kurdystanie (udział Centrum w tym projekcie)
  - Uniwersytet Jagielloński (umowa o współpracy od 2006 r.)
    - badania archeologiczne w Tell el-Farcha w Egipcie
  - Politechnika Wrocławska, Instytut Historii Architektury (umowa bieżąca o współpracy od lat 90. XX w., w tym udział specjalistów)
    - projekt archeologiczno-konserwatorski w Marina el-Alamein w Egipcie
    - projekt archeologiczno-konserwatorski w Deir el-Bahari w Egipcie
    - projekt archeologiczno-konserwatorski w Nea Paphos na Cyprze
  - Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (umowa o współpracy od 2012 r.)
    - udział specjalistów w badaniach ikonograficznych w Banganarti w Sudanie
    - udział geoarcheologa w badaniach archeologicznych w Sakkarze w Egipcie
  - Uniwersytet Szczeciński (umowa o współpracy od 2007 r.)
    - udział specjalistów w badaniach antropologicznych w Egipcie i Sudanie
  - Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki (porozumienie z 2000 r.)
    - współudział pracowników i studentów ASP w pracach konserwatorskich w ramach misji Centrum
  - Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. (dawniej Państwowe Przedsiębiorstwo Pracownie Konserwacji Zabytków; umowa ramowa od 1975 r.; od 2006 r. indywidualny projekt)
    - konserwacja manuskryptów koptyjskich z Sheikh Abd el-Gurna w Egipcie
- ### Instytucje naukowe zagraniczne
- University of Delaware (umowa o współpracy z 2011 r.)
    - badania archeologiczne w Berenike nad Morzem Czerwonym w Egipcie
  - British Museum, Londyn (porozumienie o współpracy)
    - badania geofizyczne w Tell el-Balamun w Egipcie
    - badania archeologiczne w Berenike nad Morzem Czerwonym w Egipcie (udział ceramologa)
  - Aigyptos Foundation, Bratislava (porozumienie)
    - badania geofizyczne w Tell el-Retaba w Egipcie
  - Departament Starożytności Republiki Cypru i Muzeum Cypru
    - współpraca przy tworzeniu i realizacji wystawy „Nea Pafos. 50 Years of Polish archaeological excavation 1965–2015” w Nikozji na Cyprze

Inne instytucje naukowe polskie i zagraniczne

delegujące specjalistów do pracy w ramach badań prowadzonych przez Centrum (z logistycznym wsparciem Stacji Badawczej w Kairze):

INSTYTUCJE NAUKOWE POLSKIE

Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie
Fundacja Patrimonium, Poznań
Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej
Uniwersytetu Warszawskiego
Politechnika Krakowska
Politechnika Warszawska
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Uniwersytet Wrocławski
Zakład Papirologii Instytutu Archeologii, Uniwersytet Warszawski

INSTYTUCJE NAUKOWE ZAGRANICZNE

Archaeological Museum in Zagreb
Charles University in Prague, Czech Institute of Egyptology
Royal Ontario Museum, Kanada
University of Sheffield, Wielka Brytania
Uniwersytet w Trnawie, Słowacja

*Na zdjęciu:
Lampki oliwne z okresu
rzymskiego z wykopalisk
w Marina el-Alamein*

Działalność naukowa pracowników, współpracowników i afiliowanych badaczy

ADIUNKCI I ASYSTENCI (alfabetycznie)

dr hab. Mahmoud EL-TAYEB

Projekty w Sudanie (kierowanie wykopaliskami w El-Detti i El-Zuma – własny projekt Early Makuria Research Project) w ramach Qatar–Sudan Archaeological Project oraz we współpracy z sudańską służbą starożytności National Council of Antiquities and Museums Sudanu (prowadzenie wykopalisk na stanowiskach sudańskich, prowadzenie warsztatów dla studentów archeologii i pracowników archeologii w Sudanie); projekt w Libanie (kierowanie badaniami powierzchniowymi w prowincji Kharrub w okolicach Chhîm) we współpracy z libańską organizacją starożytności Direction General des Antiquites et Musées; udział w wykopaliskach misji sudańskiej Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Członek Komitetu Recenzentów PAM.

prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI*

Projekt wykopaliskowy Aynuna w północno-wschodniej Arabii Saudyjskiej we współpracy z Saudi Commission for Tourism and National Heritage, kierowanie pracami w ramach grantu NCN Harmonia 7. Członek Komitetu Recenzentów PAM.

dr Katarzyna LACH

Projekt Kom el-Dikka, Aleksandria, we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu, udział w pracach archeologicznych i konserwatorskich w zakresie specjalności numizmatycznej (w ramach grantu NCN Fuga 3 na staż naukowy).

dr Grzegorz MAJCHEREK

Kierowanie pracami archeologicznymi i konserwatorskimi w projekcie Kom el-Dikka, Aleksandria, we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu oraz udział w pracach badawczych jako ceramolog w projekcie Marina el-Alamein. Kierownik misji archeologicznej w Palmyrze w Syrii (projekt zawieszony od 2011), opracowywanie materiału archeologicznego z badań. Konsultant w pracach wykopaliskowych prowadzonych przez egipską służbę starożytności na terenie Aleksandrii. Udział w projekcie badawczym prowadzonym przez Francuski Instytut Archeologii Orientalnej (IFAO): *Contextes et mobiliers, de l'époque hellénistique à la période Mamelouke. Volet Archéologique*. Wymiana danych, konsultacje, warsztaty. Koordynator w granie Fuga realizowanym przez dr K. Lach. Szkolenia z zakresu technik wykopaliskowych i dokumentacji zabytków dla archeologów egipskich w Aleksandrii. Redaktor naczelny serii monograficznej *Studia Palmyreńskie*. Członek Komitetu Recenzentów PAM.

dr Artur OBLUSKI*

Kierowanie pracami w ramach projektu „Ghazali Archaeological Site Presentation Project” w Sudanie stanowiącego część Qatar–Sudan Archaeological Project i prowadzonego we współpracy z sudańską służbą starożytności National Corporation of Antiquities and Museums. Realizacja grantu NCN w konkursie Sonata 7, dotyczącego monastyctyzmu nubijskiego); kierowanie projektem publikacyjnym Qasr el-Wizz (tom 15. serii *Oriental Institute Nubian Expedition Series*) w ramach programu Oriental Institute, University of Chicago.

* zatrudnienie w ramach grantów NCN

dr Franciszek PAWLICKI

Projekt Świątynia Hatszepsut, Deir el-Bahari we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu, udział w projekcie w zakresie specjalności egiptologicznej; przygotowanie końcowej publikacji dotyczącej sanktuarium Amona-Re w świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari.

dr Agnieszka PIEŃKOWSKA

Projekty w Kuwejcie we współpracy z kuwejcką służbą starożytności National Council for Culture, Arts and Letters: Kharab el-Desht na wyspie Fajlaka (kierownictwo projektu archeologicznego „Comparative study of settlement patterns on Failaka Island” w ramach polsko-kuwejckiej misji archeologicznej) oraz Bahra 1 (udział w pracach wykopaliskowych); projekt w Qumayrah w Omanie we współpracy z omańską służbą starożytności Oman Service of Antiquities, udział w pracach wykopaliskowych.

dr Łukasz RUTKOWSKI

Projekt Qumayrah w Omanie we współpracy z omańską służbą starożytności Oman Service of Antiquities, udział w pracach wykopaliskowych. Zakończenie etapu badań w ramach projektu „Tumuli and other stone structures in Al-Subiyah (northern Kuwait)” poświęconego badaniu cmentarzyska grobów tumulusowych na północnym wybrzeżu Zatoki Kuwejckiej, realizowanego w ramach programu badawczego polsko-kuwejckiej misji archeologicznej, wynikającego ze współpracy z kuwejcką National Council for Culture, Art and Letters.

dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI

Projekt Świątynia Hatszepsut, Deir el-Bahari, we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu, kierowanie pracami egiptologicznymi i kon-

serwatorskimi; współpraca egiptologiczna z instytucjami zagranicznymi: Austriackim Instytutem Archeologicznym w Kairze (ÖAI) – przygotowanie publikacji osady z późnego Średniego Państwa w Tell el-Dabaa (Auaris), stanowisko F/I; Francuskim Instytutem Archeologii Orientalnej w Kairze (IFAO) – badania nad nekropolą doliny Asasif w Zachodnich Tebach, porównanie dokumentacji tekstów królewskich w świątyniach Amona w Deir el-Bahari i w Karnaku; Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku – wymiana dokumentacji dotyczącej badań nad świątynią Hatszepsut w Deir el-Bahari; Niemieckim Instytutem Archeologicznym w Kairze (DAIK) i Szwajcarskim Instytutem Archeologicznym w Kairze – porównanie dokumentacji w ramach badań nad świątyniami Hatszepsut w Deir el-Bahari i na Elefantynie.

dr Joanna THEN-OBLUSKA*

Projekt Berenike w Egipcie oraz El-Zuma w Sudanie, udział ramach swojej specjalności jako ekspert w tematyce antycznych paciorków, we współpracy z służbami starożytności Egiptu i Sudanu oraz Section française de la direction des antiquités du Soudan (SFDAS); Research Associate Oriental Institute, University of Chicago. Realizuje grant NCN w ramach konkursu Sonata 5.

dr Urszula WICENCIAK

Projekty Jiyeh i Chhîm w Libanie, udział w pracach w ramach swojej specjalności jako ceramolog we współpracy z libańską organizacją starożytności Direction Général des Antiquites et Musées; udział w wykopaliskach osady ubaidzkiej w Bahra 1 w ramach Kuwaiti-Polish Archaeological Mission in Kuwait we współpracy z Kuwaiti National Council for Culture, Arts and Letters. Realizuje grant DUN na ogłoszenie drukiem pracy doktorskiej.

dr Zuzanna WYGNAŃSKA

Projekt wykopaliskowy American University in Beirut w Tell Fadous-Kfarabida w Libanie, udział w pracach wykopaliskowych i opracowaniu zabytków; współpraca z Uniwersytetem T. Masaryka w Brnie; studia nad wynikami badań powierzchniowych w dorzeczu Chaburu.

mgr Iwona ZYCH

Polsko-amerykański (CAŚ UW i University of Delaware) projekt Berenike we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu, współkierowanie. Realizacja grantu NCN w konkursie Preludium 7. Udział w projekcie badawczym prowadzonym przez Francuski Instytut Archeologii Orientalnej (IFAO): *Contextes et mobiliers, de l'époque hellénistique à la période Mamelouke. Volet Archéologique*. Wymiana danych, konsultacje, warsztaty. Otwarty przewód doktorski na UW.

Badacze afiliowani przy Centrum w ramach grantów NCN (nieetatowi pracownicy) oraz współpracownicy z innych jednostek badawczych, wykonujący prace w ramach grantów

dr Urszula IWASZCZUK

Projekt El-Zuma (Early Makuria Research Project) we współpracy z sudańską służbą starożytności National Corporation of Antiquities and Museums, udział w ramach swojej specjalności jako archeozoolog oraz kierownik grantu NCN w konkursie Preludium 7; tworzenie kolekcji porównawczej szkieletów ryb we współpracy z dr Anną Gręząk z Zakładu Bioarcheologii Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

dr Karol JUCHNIEWICZ

Projekt wykopaliskowy Aynuna w północno-wschodniej Arabii Saudyjskiej we współpracy z Saudi Commission for Tourism and National Heritage, udział w pracach w ramach grantu NCN w konkursie Harmonia 6.

dr Grzegorz OCHAŁA

Współpraca w ramach grantu NCN w programie Sonata 7: „Monastycyzm nubijski. Rola instytucji religijnych na peryferiach świata bizantyjskiego”, realizowanego przez dr. Artura Obłuskiego. Pracownik naukowy Zakładu Papirologii Uniwersytetu Warszawskiego; na potrzeby grantu opracowuje źródła pisane dotyczące monastycyzmu w Nubii.

Pracownicy naukowo-techniczni (wliczani do liczby 3,,N”)

mgr Ewa CZYŻEWSKA-ZALEWSKA

Projekt w Asjut w Egipcie prowadzony przez egipsko-niemiecką misję archeologiczną z Freie Universität Berlin i Johannes Gutenberg-Universität Mainz we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu, udział w opracowaniu materiału ceramicznego z okresu późnorzymskiego. Projekt El-Zuma w Sudanie stanowiący część Qatar–Sudan Archaeological Project i prowadzony we współpracy z sudańską służbą starożytności National Corporation of Antiquities and Museums, udział w zakresie swojej specjalności jako ceramolog.

mgr Renata KUCHARCZYK

Projekty Centrum w Egipcie realizowane we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu: Kom el-Dikka w Aleksandrii (zastępczyni kierownika projektu) i Marina el-Alamein, polsko-amerykański projekt Berenike

(CAŚ UW i University of Delaware), projekt Marea w ramach grantu NCN nie przy Centrum; współpraca z egipskimi misjami archeologicznymi prowadzącymi badania w Aleksandrii, w tym misją pracującą na terenie świątyni Bubastis. Udział w projektach dotyczy opracowywania i publikowania zabytków szklanych, obejmujących szkła antyczne i islamskie.

mgr Robert MAHLER

Projekty Kom el-Dikka, Aleksandria w Egipcie oraz El-Zuma w Sudanie we współpracy ze służbami starożytności Egiptu i Sudanu, udział w ramach specjalności jako antropolog fizyczny.

mgr Szymon MAŚLAK

Projekty Naqlun w Egipcie i Ghazali w Sudanie (w drugim przypadku wicekierownik), współpraca w projektach Marina el-Alamein w Egipcie i Stara Dongola w Sudanie, udział w ramach swojej specjalności jako specjalista od budownictwa późnoantycznego i średnio-wiecznego, dokumentalista, we współpracy z służbami starożytności Egiptu i Sudanu.

mgr Marta MIERZEJEWSKA

Projekt Kharab el-Desht na wyspie Fajlaka w Kuwejcie we współpracy z kuwejcką służbą starożytności National Council for Culture, Arts and Letters, udział w zakresie specjalności jako ceramolog w projekcie „Comparative study of settlement patterns on Failaka Island” w ramach polsko-kuwejckiej misji archeologicznej.

mgr Anna POŁUDNIKIEWICZ

Projekt Tell Atrib w Egipcie, opracowanie archiwalnej dokumentacji ceramologicznej; projekty misji Francuskiego Instytutu Archeolo-

gii Orientalnej (IFAO) w Bawit (wspólnie z Muzeum Luwru) i Tebtynis (wspólnie z Uniwersytetem w Mediolanie), prowadzonych we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu, udział w zakresie specjalności jako ceramolog. Udział w projekcie badawczym prowadzonym przez Francuski Instytut Archeologii Orientalnej (IFAO): *Contextes et mobiliers, de l'époque hellénistique à la période Mamelouke. Volet Archéologique*. Wymiana danych, konsultacje, warsztaty.

mgr Agnieszka SZYMCZAK

Projekt Bahra 1 w Kuwejcie, udział w pracach badawczych i publikacyjnych w ramach polsko-kuwejckiej misji archeologicznej, we współpracy z kuwejcką służbą starożytności National Council for Culture, Arts and Letters; udział w pracach wykopaliskowych projektu Chhîm w Libanie we współpracy z libańską organizacją starożytności Direction General des Antiquites et Musées.

Dokumentaliści i pracownicy niewliczani do liczby 3,,N”

mgr Marta MOMOT

Projekt Bahra 1 w Kuwejcie we współpracy z kuwejcką służbą starożytności National Council for Culture, Arts and Letters, udział w ramach specjalności jako dokumentalista w ramach polsko-kuwejckiej misji archeologicznej.

mgr Marek PUSZKARSKI

Projekty Deir el-Bahari w Egipcie, Chhîm w Libanie oraz Kharab el-Desht na wyspie Fajlaka w Kuwejcie we współpracy ze służbami starożytności Egiptu, Libanu i Kuwejtu, udział w ramach specjalności jako dokumentalista.

mgr Joanna K. RĄDKOWSKA*

Polsko-amerykański (CAŚ UW i University of Delaware) projekt Berenike we współpracy z Ministerstwem Starożytności Egiptu, kierowanie odcinkiem badań wykopaliskowych. Udział w projekcie badawczym prowadzonym przez Francuski Instytut Archeologii Orientalnej (IFAO): *Contextes et mobiliers, de l'époque hellénistique à la période Mamelouke. Volet Archéologique*. Wykonawca w granie NCN w konkursie Preludium 7.

Członkostwo pracowników Centrum w polskich i międzynarodowych instytucjach badawczych oraz komitetach redakcyjnych

- **Archaeologist Africanist** – dr hab. Mahmoud EL-TAYEB, członek
- **CNRS Orient et Méditerranée UMR 8167 program** (Laboratoire des études sémitiques anciennes) – prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI, członek
- **Fundacja im. Kazimierza Michałowskiego** – dr Artur OBŁUSKI, prezes (od 2008 r.), członek Zarządu od 2016 r., dr Agnieszka PIENKOWSKA, dr Zuzanna WYGNANŃSKA, członkowie Zarządu od 2008 r.
- **Institut de France, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres** – prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI, członek korespondent (2004 r.)
- **Instytut Studiów Grecko-Orientalnych i Afrykańskich** – prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI, członek honorowy (2003 r.)
- **International Association of Egyptologists** – dr Grzegorz MAJCHEREK, dr Franciszek PAWLICKI, mgr Anna POŁUDNIKIEWICZ, mgr Iwona ZYCH, członkowie
- **International Lychnological Association** – mgr Iwona ZYCH, prezes z wyboru (2015 r.), członek Zarządu od 2005 r.
- **International Society for Nubian Studies** – dr Artur OBŁUSKI, członek
- **International Society of Coptic Studies** – mgr Iwona ZYCH, członek
- **Niemiecki Instytut Archeologiczny** – prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI, członek korespondent (1985 r.), dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI, członek (2010 r.)
- **Polish Archaeology in the Mediterranean** – prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI, członek Komitetu Redakcyjnego
- **Societe Archeologique d'Alexandrie** – dr Grzegorz MAJCHEREK, członek
- **Sudan Archaeological Research Society (SARS)** przy British Museum – dr hab. Mahmoud EL-TAYEB, dr Artur OBŁUSKI, członkowie
- **Sudan Archaeology Society** – dr hab. Mahmoud EL-TAYEB, członek
- **Syria** – prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI, członek Komitetu Redakcyjnego
- **Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Egipskiej** – dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI (1998 r.), przewodniczący z wyboru

Seminaria pracowników i stypendystów Centrum

WARSZAWA

W maju 2015 r. została zainaugurowana nowa seria ogólnodostępnych seminariów CAŚ UW, podczas których prezentowane są bieżące projekty badawcze pracowników i współpracowników Centrum. Seminaria odbywają się cyklicznie i uczestniczą w nich nie tylko pracownicy Centrum, ale również goście z zewnątrz. W minionym roku odbyło się 11 spotkań.

Pierwszym spotkaniem w cyklu była sesja zatytułowana „*Oświecone analizy*”: *Archeometryczne badanie glin w kontekście lamp oliwnych odkrytych na stanowisku w Berenike (Egipt)*, prowadzona przez dr Robertę Tomber z British Museum w ramach współpracy w projekcie Berenike (patrz wyżej, konferencje organizowane przez Centrum).

21 maja

dr Katarzyna LACH

Studia nad charakterem kontaktów społecznych w rzymskiej Aleksandrii w oparciu o badania numizmatyczne. Analiza zabytków monetarnych z terenu Kom el-Dikka w kontekście archeologicznym

11 czerwca.

dr hab. Tomasz WALISZEWSKI

Szkoły, centra, instytuty. Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW wśród instytucji archeologicznych basenu Morza Śródziemnego

25 czerwca

mgr Iwona ZYCH

Krajobraz i kultura: zmiany środowiskowe i kulturowe determinujące ukształtowanie i zagospodarowanie miasta i portu w czasach wczesno- i późno-rzymskich

9 lipca.

dr Łukasz RUTKOWSKI

Niech Cię zauważą, niech Cię zacytują! Czym jest Polska Bibliografia Naukowa (PBN)? Jak to działa? Logowanie i dodawanie swoich publikacji

27 sierpnia

mgr Urszula IWASZCZUK

Możliwości badania gospodarki mikroregionów El-Zuma/El-Detti i Tanqasi na podstawie szczątków zwierzęcych znalezionych w kontekście sepulkralnym

10 września

mgr Ewa CZYŻEWSKA-ZALEWSKA

The Asyut Project: horyzont prac misji oraz badania ceramiki

1 października 2015 r.

dr Franciszek PAWLICKI

Sanktuarium Amona-Re w świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari

5 listopada

mgr Robert MAHLER

Pochówki szkieletowe z Kom el-Dikka – świadectwo przemian

17 grudnia

dr Grzegorz MAJCHEREK

Późnoantyczny kompleks edukacyjny w Aleksandrii: bilans prac badawczych

KAIR

Stacja Badawcza w Kairze organizuje seminaria, na których prezentowane są wyniki prac stypendystów Centrum. W 2015 roku odbyło się sześć seminariów naukowych.

14 stycznia

mgr Anastasija GOLIJEWSKAJA

Sceny solarne w kontekście grobowym Nowego Państwa, na przykładzie grobów z Deir el-Medina (TT1 Senedzem, TT359 Inherka)

25 marca

mgr Wojciech EJSMOND

Gebelein w Okresie Predynastycznym – stan badań i perspektywy

29 kwietnia

mgr Alicja WIECZOREK

Funkcja ryb w sztuce okresu protodynastycznego i wczesnodynastycznego w Egipcie

20 października

mgr Piotr MAKOWSKI

Od upadku do zapomnienia. Losy kościołów Transjordanii po ich porzuceniu przez chrześcijan

10 listopada

mgr Julia CHYLA

Digitalizacja jako aspekt konserwacji stanowiska archeologicznego

16 listopada

mgr Katarzyna MICH

Przestrzeń sakralna i wyposażenie wnętrz kościołów w Nubii. Problem rodzimości Kościoła nubijskiego

Udział w konferencjach

W 2015 roku pracownicy Centrum wzięli udział w 26 sesjach i konferencjach naukowych (w porządku chronologicznym):

Séminaire d'histoire de l'art et archéologie, Aix-Marseille Université AMU – Département d'histoire de l'art et archéologie, Aix-en-Provence, 6 stycznia 2015 r.

► mgr Anna POŁUDNIKIEWICZ

Le monastère d'Apa Apollô à Baouit. Les fouilles actuelles. Architecture, peintures, céramiques (wspólnie z: Gisele Hadji-Minoglou, Alexandra Konstantinidou i Helena Rochard)

Signs of Religious Cohabitations in Urban Spaces of the Roman Near East (1st–6th cent. CE), Università Federico II, Neapol, 22–23 stycznia 2015 r.

► prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI

Gods in armour in Roman Syria

„Egyptology Evening” (w ramach Grupy Wyszehradzkiej), Ambasada Czech, Kair, 28 kwietnia 2015 r.

► dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI

Polish archaeological activity in Egypt

„Oświecone analizy”: Archeometryczne badanie glin w kontekście lamp oliwnych odkrytych na stanowisku w Berenike (Egipt), Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW, 8 maja 2015 r.

► mgr Iwona ZYCH

The clay oil lamp collection from Berenike – project objectives and pilot study season

International Conference „**Cultural Property under Threat**”, egipskie Ministerstwo Starożytności, Kair, 13–14 maja 2015 r.

➤ dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI, dyskusje panelowe

Polacy w Libanie. Międzyuczelniana konferencja poświęcona polskim badaniom archeologicznym i działalności konserwatorskiej w Libanie, Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW i Instytut Archeologii UW, Warszawa, 15–16 maja 2015 r.

➤ mgr Agnieszka SZYMCZAK

Wyniki badań w sondażu w pomieszczeniu D23 na stanowisku Jiyeh – Sezon 2014

➤ dr Zuzanna WYGNAŃSKA

Obrządki grzebalne w północnym Lewancie we wczesnym i środkowym brązie

➤ dr Urszula WICENCIAK

Wyniki wstępnych analiz pozostałości organicznych w naczyniach ceramicznych ze stanowisk Jiyeh i Chhim oraz perspektywy dalszych badań fizyczno-chemicznych (z prof. Przemysławem Niedzielskim, UAM; dr. Michałem Kruegerem, IP UAM; mgr Martą Bartkowiak, IP UAM; mgr Zofią Kowarską, OBA UW)

XXII Ogólnopolska Naukowo-Edukacyjna Konferencja Nubiologiczna, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk, 22–24 maja 2015 r.

➤ dr hab. Mahmoud EL-TAYEB i dr Karol JUCHNIEWICZ

Early Makuria Research Project. El-Zuma. Sezon 2015

➤ dr hab. Mahmoud EL-TAYEB i mgr Zofia KOWARSKA

Cmentarzysko w El Detti. Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w sezonie 2015

➤ dr Urszula IWASZCZUK

El-Zuma 2015: szczątki zwierzęce z tumulusów 1 i 7

➤ dr Artur OBŁUSKI

Postępy w badaniach nad monastycyzmem nubijskim

20 lat Polskich Prac Konserwatorskich w Marina, Ministerstwo Starożytności, Muzeum Narodowe w Aleksandrii, Stacja Badawcza CAŚ UW w Kairze, Politechnika Wrocławska, Aleksandria, 26 maja 2015 r.

➤ dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI

Polskie prace konserwatorskie w Egipcie (komunikat)

The Red Sea and the Gulf: Two Alternative Maritime Routes in the Development of Global Economy, from the Late Prehistory to Modern Times, The Seventh International Conference on the Peoples of the Red Sea Region and Their Environment, BFSA, ISMEO, Università degli studi di Napoli 'L'Orientale', Naples, Procida 26–30 maja 2015 r.

➤ prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI

Looking for Leuke Kome

➤ mgr Joanna K. RĄDKOWSKA, mgr Iwona ZYCH

Exotic cults in Roman Berenike? An investigation into two temples from the harbor temenos

➤ dr Joanna THEN-OBŁUSKA

Bead trade in the Roman ports: a view from the Red Sea port Marsa Nakari

„Polacy nad Nilem”, Zakład Archeologii Egiptu i Nubii, UW we współpracy z CAŚ UW, Warszawa, 8–12 czerwca 2015 r.

➤ dr hab. Mahmoud EL-TAYEB

Zuma i Detti, sezon 2015

➤ dr hab. Mahmoud EL-TAYEB

Początki Makurii

➤ dr Artur OBŁUSKI

Ghazali 2015

➤ dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI

Prace w Deir el-Bahari w sezonie 2014/2015

▣ dr Joanna THEN-OBŁUSKA

Gra szklanych paciorków: morfologiczna, technologiczna i chemiczna analiza kolekcji z czerwonomorskiego portu Quseir

▣ mgr Iwona ZYCH

Średnie Państwo w Berenike i inne odkrycia

42nd ARAM International Conference: Religious Offerings and Sacrifices in the Ancient Near East (ARAM Society for Syro-Mesopotamian Studies), Oriental Institute, University of Oxford, 20–22 lipca 2015 r.

▣ mgr Joanna K. RĄDKOWSKA, mgr Iwona ZYCH

The Late Roman Lotus Temple in Berenike: a case study of archaeological evidence for ritual activity of an unidentified cult in the Red Sea area

▣ dr Zuzanna WYGNĄSKA

Equids and young dog burials in the ritual landscape of Syria during the Bronze Age

Seminar for Arabian Studies, British Museum, Londyn, 24–26 lipca 2015 r.

▣ prof. dr hab. Michał Gawlikowski (udział bez referatu)

Fish Osteology, Distributed European School of Taxonomy (DEST) oraz Royal Belgian Institute of Natural Sciences, Bruksela, 26 lipca–4 sierpnia 2015 r.

▣ dr Urszula IWASZCZUK (udział w szkoleniu)

19th International Conference of Ethiopian Studies: Ethiopia – Diversity and Interconnections through Space and Time, Katedra Języków i Kultur Afryki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 24–28 sierpnia 2015 r.

▣ mgr Joanna K. RĄDKOWSKA, mgr Marek WOŹNIAK

Berenike ad Aegyptum: a harbor between the Mediterranean and East Africa

20e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre, Fribourg, Switzerland, l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre, Fribourg et Romont, Suisse, 7–11 września 2015 r.

▣ dr Joanna THEN-OBŁUSKA

Glass bead trade in Northeast Africa in the Roman period – a view according to The Museum of Archaeology University of Stavanger assemblage

Archaeological Bayuda Conference. First Conference on the Archaeology of the Bayuda Desert in Sudan, The Institute of Egyptology and Coptology and the Research Centre 'Old Sudan' of the University of Münster, Münster, 10–12 września 2015 r.

▣ dr hab. Mahmoud EL-TAYEB

Bayuda Desert from Late Antique to present time

Greco-Roman Cities at the Crossroads of Cultures: the 20th anniversary of the Polish–Egyptian Conservation Mission Marina el-Alamein, Politechnika Wrocławska (Wydział Architektury), CAŚ UW, Katedra Studiów Porównawczych Cywilizacji UJ, Wrocław, 17–18 września 2015 r.

▣ prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI

Housing in Palmyra

▣ dr Grzegorz MAJCHEREK

Revival or survival? Architectural design in post-classical Alexandria

▣ mgr Anna POŁUDNIKIEWICZ

A cup of wine in Ptolemaic Athribis (poster)

▣ mgr Iwona ZYCH

From a Hellenistic fort to a Roman trade emporium: the topography of Berenike on the Red Sea

► mgr Iwona ZYCH

Marina el-Alamein: remarks on the architecture contribution of the archaeological part of the American site presentation project

XV International Numismatic Congress, Dipartimento di Civiltà Antiche e Moderne dell'Università degli Studi di Messina, Taormina (Włochy), 21–25 września 2015 r.

► dr Katarzyna LACH

The evidence of use and loss of money in Roman Alexandria. The case of Early Roman structures from Kom el-Dikka

International Congress of Egyptologists XI, International Association of Egyptologists, Florencja, 23–30 sierpnia 2015 r.

► mgr Iwona ZYCH

The harbor of Berenike: reconstructing an ancient port landscape

Money rules! The monetary economy of Egypt, from Persians until the beginning of Islam, IFAO, Orlean, 29–31 październik 2015 r.

► dr Katarzyna LACH

Monetary circulation in the praesidia of the Mons Berenicidis (z H. Cuvigny)

Libyans in Ancient Egypt, Holenderski Instytut w Kairze, Kair, 26 listopada 2015 r.

► dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI

Libyan period tombs at Deir el-Bahari

25 Jubileuszowa Konferencja Sprawozdawcza Instytutu Archeologii UW, Instytut Archeologii UW, Warszawa, 1–4 grudnia 2015 r.

► dr Grzegorz MAJCHEREK

Kościoty i kolumnady. Ostatnie? polskie badania wykopaliskowe w Palmyrze

International Syrian Congress on Archaeology and Cultural Heritage, The Japanese Society for Western Asian Archaeology, Bejrut, 3–6 grudnia 2015 r.

► dr Grzegorz MAJCHEREK

Shaping an urban landscape: church buildings in Palmyra

L'espace sacré en Syrie du Nord à l'époque protobyzantine, Université Paris I Sorbonne, Institut National d'Histoire de l'Art, Paris, 17–19 grudnia 2015 r.

► prof. dr hab. Michał GAWLIKOWSKI

La cave exorcisée. Le mithraeum escamotée sous une église à Hawarté

Konferencja sprawozdawcza Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW za 2015 rok, Uniwersytet Warszawski, CAŚ UW, Warszawa, 14 stycznia 2016 r.

EGIPT I SUDAN

► mgr Ewa CZYŻEWSKA-ZALEWSKA

Egipt i Sudan. Badania nad ceramiką rzymską i bizantyjską z Asjut (Egipt) oraz prace archeologiczne w Zuma/El Detti (Sudan)

► dr hab. Mahmoud EL-TAYEB

Early Makuria Research Project

► dr Urszula IWASZCZUK

Kości zwierzęce z tumulusów w El-Detti, Sudan

► mgr Renata KUCHARCZYK

Szklanym szlakiem przez Egipt

► dr Grzegorz MAJCHEREK

Przed metą: projekt konserwatorski na Kom el-Dikka w Aleksandrii

⇒ mgr Szymon MAŚLAK

Kilka uwag na temat datowania pożaru w klasztorze w Naqlun – próba ustalenia chronologii w kontekście zastosowania cegły w budownictwie zespołu semianachoretycznego

⇒ dr Franciszek PAWLICKI

Badania egiptologiczne w sanktuarium Amona-Re w świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari

⇒ mgr Joanna K. RĄDKOWSKA

Późnoantyczne kultury w Berenike nad Morzem Czerwonym – wnioski z realizacji grantu NCN

⇒ dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI

Prace Polsko-Egipskiej Misji Świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari w 2015 roku

⇒ mgr Anna POŁUDNIKIEWICZ

Raport z działalności naukowej w 2015

⇒ mgr Iwona ZYCH

„Cesarские” Berenike – podsumowanie stanu badań nad założeniem portowym w okresie wczesnorzymskim

BLISKI WSCHÓD

⇒ mgr Marta MIERZEJEWSKA

Późnoislamska ceramika z Kharaiib el-Desht (Kuwejt) – wstępna analiza i perspektywy badawcze

⇒ mgr Katarzyna PAWŁOWSKA

Wstęp do rozprawy doktorskiej – wyposażenie grobów z okresu późnej epoki brązu oraz wczesnej epoki żelaza na podstawie wybranych stanowisk

⇒ dr Agnieszka PIENKOWSKA

Badania w Kuwejcie na stanowisku Kharaiib el-Desht oraz udział w misjach Bahra 1 w Kuwejcie i Qumayrah w Omanie

⇒ dr Łukasz RUTKOWSKI

Architektura grobowa w dolinie Qumayrah (Oman) – pomysły, perspektywy i problemy badawcze

⇒ mgr Agnieszka SZULC-KAJAK

Dokumentacja zabytków metalowych z Chhim i Jiyeh oraz rozważania nad rybołówstwem mieszkańców antycznej Fenicji

⇒ mgr Agnieszka SZYMCZAK

Udział w projektach w 2015 roku

⇒ dr Urszula WICENCIAK

Ceramika Fenicji hellenistyczno-rzymsko-bizantyjskiej

⇒ dr Zuzanna WYGNAŃSKA

Przegląd projektów badawczych związanych z zagadnieniami epoki brązu na terenie Bliskiego Wschodu podjętych w 2015 roku

ANTROPOLOGIA (nauki przyrodnicze)

⇒ mgr Robert MAHLER

Ocena wieku człowieka w chwili śmierci na podstawie zmian powierzchni uchwytanych kości biodrowych – próba rafinacji metody

Publikacje pracowników Centrum i afiliowanych badaczy

Niewielkie grono pracowników naukowych zatrudnionych w Centrum (13 osób) stanowi podstawę działalności naukowej jednostki. Ich dorobek naukowy wiąże się nie tylko z czynnym uczestnictwem w misjach terenowych, ale przede wszystkim z publikacjami i uczestnictwem w konferencjach. Istotny wkład w budowanie dorobku naukowego Centrum mają również pracownicy naukowo-techniczni (siedem osób), którzy w ramach swych obowiązków łączą działania dokumentacyjno-administracyjne Centrum ze swoją aktywnością naukową.

Najważniejsze monografie i artykuły

Monografie wydane przez Centrum

1. Godlewski, W., Dzierzbicka, D. (red.) (2015). *Dongola 2012–2014. Fieldwork, conservation and site management* [=PCMA Excavation Series 3], Warsaw: Polish Centre of Mediterranean Archeology, University of Warsaw

Monografie pracowników Centrum

2. Rutkowski, Ł. (2015). *Tumuli graves and other stone structures on the north coast of Kuwait Bay (Al-Subiyah 2007–2012)* [=KPAM Publications], Kuwait–Warsaw: Kuwaiti National Council for Culture, Arts and Letters; Polish Centre of Mediterranean Archeology, University of Warsaw

3. Bieliński, P., Białowarczuk, M., Kiersnowski, H., Piątkowska-Matecka, J., Reiche, A., Smogorzewska, A., Szymczak, A. (2015). *Bahra 1 Excavations in 2013. Preliminary Report on the Fifth Season of Kuwaiti–Polish Archaeological Explorations*, Kuwait–Warsaw: Kuwaiti National Council for Culture, Arts and Letters; Polish Centre of Mediterranean Archeology, University of Warsaw

Rozdziały w monografii

4. Gawlikowski, M. (2015). Bel of Palmyra [w] M. Blömer, A. Lichtenberger, R. Raja (red.), *Religious Identities in the Levant from Alexander to Muhammed. Continuity and Change* [=Contextualizing the Sacred 4], Turnhout: Brepols, s. 247–254

5. Wygnańska, Z. (2015). Beads, pendants and other ornaments from tumuli graves and the survey in Al-Subiya, Kuwait [w] Ł. Rutkowski (red.), *Tumuli and Other Stone Structures*

on the North Coast of Kuwait Bay (Al-Subiyah 2007–2012) [=KPAM Publications], Kuwait–Warsaw: Kuwaiti National Council for Culture, Arts and Letters; Polish Centre of Mediterranean Archeology, University of Warsaw, s. 487–531

Artykuły pracowników Centrum w czasopismach o międzynarodowym zasięgu

6. Waliszewski, T., Wicenciak, U. (2015). Jiyeh (Porphyreon) dans le territoire de Sidon. Nouvelles découvertes, *Topoi. Orient-Occident*, 13, s. 155–179

7. Zych, I., Herbich, T. (2015). Magnetic prospection in the service of uncovering the Hellenistic and Roman port of Berenike on the Red Sea in Egypt, *Archaeologia Polona*, 53, s. 95–118

8. Then-Obłuska, J. (2015). Cross-cultural bead encounters at the Red Sea port site of Berenike, Egypt, preliminary assessment (seasons 2009–2012), *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 735–778

9. Sidebotham, S., Zych, I., Rądkowska, J., Woźniak, M. (2015) The Berenike Project: Hellenistic fort, Roman harbor and late Roman temple. Archaeological fieldwork and studies in the 2012 and 2013 seasons, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 297–324

10. Kępa, L., Then-Obłuska, J., Otmianowska, M., Wagner, B. (2015). Elemental distribution in archaeometric studies with the use of micro-destructive laser ablation inductively coupled plasma mass spectrometry, *Wiadomości Chemiczne*, 69, s. 719–734

Wykaz pozostałych publikacji pracowników Centrum zamieszczony w PBN (nazwisko pracownika wytłuszczone)

Książki

Meyza, H., Zych, I. (2015). *Nea Paphos 1965–2015: 50 Years of Polish Excavations*, Warsaw: Ambasada RP w Nikozji; Polish Centre of Mediterranean Archeology, University of Warsaw

Rozdziały w książce

Iwaszczuk, U. (2015). O czym mówią kości zwierzęce z wczesnośredniowiecznych grodzisk mazowieckich [w] M. Żurek, M. Krasny-Korycińska (red.), *Grody średniowiecznego Mazowsza. Księga poświęcona pamięci Marka Dulnicza* [=Archaeologica Hereditas 4]. Warszawa–Zielona Góra: IAE PAN; Fundacja Archeologiczna, s. 227–236

Piasecki, K., Stanaszek, Ł., Mahler, R. (2015). Badania antropologiczne w rejonie IV katarakty. Działalność ośrodka warszawskiego – wyniki wstępne [w] M. Ząbek, J. Róžański (red.), *Sudan – archeologia i historia* [=Sudan 3]. Warszawa: Zakład Badań Etnicznych i Międzykulturowych Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, s. 105–118

Szafranski, Z. (2015). King Hatshepsut from the Deir el-Bahari Temple [w] P. Koussoulis, N. Lazaridis (red.), *Proceedings of the Tenth International Congress of Egyptologists, University of the Aegean, Rhodes, 22–29 May 2008*, tom 2 [=Orientalia Lovaniensia Analecta 241]. Leuven: Peeters Publishers

Szymczak, A. (2015). Appendix: additional information on field activities and documentation updates [w] P. Bieliński et al., *Bahra 1 Excavations in 2013. Preliminary Report on the Fifth Season of Kuwaiti–Polish Archaeological Explorations*. Kuwait–Warsaw: Kuwaiti National Council for Culture, Arts and Letters; Polish Centre of Mediterranean Archeology, University of Warsaw, s. 156–173

Szymczak, A. (2015). Excavations in Houses 1 and 2 [w] P. Bieliński et al., *Bahra 1 Excavations in 2013. Preliminary Report on the Fifth Season of Kuwaiti–Polish Archaeological Explorations*. Kuwait–Warsaw: Kuwaiti National Council for Culture, Arts and Letters; Polish Centre of Mediterranean Archeology, University of Warsaw, s. 41–59

Then-Obluska, J. (2015). Oriental Institute Nubian Expedition (OINE) [w] B.B. Williams, A. Tsakos, J. Then-Obluska, *The Oriental Institute 2014–2015 Annual Report*. Chicago: The University of Chicago, s. 130–143

Wicenciak, U. (2015). Kitchen and cooking wares. First remarks [w] R. Chowanec (red.), *Unveiling the past of an ancient town. Akrai/Acrea in south-eastern Sicily*. Warsaw: Institute of Archaeology, University of Warsaw, s. 223–250

Artykuły

Czyżewska-Zalewska, E. (2015). Painted pottery from the so-called “Hogarth Depot” in Tomb IV of the Asyut necropolis [w] J. Kahl et al., *The Asyut Project: Eleventh Season of Fieldwork* (2014), *Studien zur Altägyptischen Kultur*, 44, s. 104–116

Iwaszczuk, U. (2015). Animal remains from the Early Makuria cemetery in El-Zuma. Season 2013, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 425–430

Kucharczyk, R. (2015). Islamic glass from sector U (2012–2013), *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 73–86

Lach, K. (2015). Monetization of Roman Egypt during the Flavian Reign: The case of Alexandria and Berenike, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, 727–734

Mahler, R., Godlewski, W., Danys-Lasek, K., Czaja B. (2015). Crypt 3 in the Northwest Annex of the Monastery on Kom H in Dongola: Report on the exploration in 2012, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 352–368

Mahler, R. (2015). The skeletal remains from the sanctuary of Anna in the monastery on Kom H, appendix to: W. Godlewski, Dongola, excavations in the 2012–2013 seasons, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 340–343

Majcherek, G. (2015). Alexandria. Excavations and preservation work on Kom el-Dikka, seasons 2012 and 2013, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 29–61

Czerner, R., Bąkowska-Czerner, G., Majcherek, G. (2015). Research and conservation in the Roman baths of Marina el-Alamein in the 2012 and 2013 seasons, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 113–138

Mierzejewska, M. (2015). Kharab el-Desht 2013: pottery. Preliminary report, appendix to: A. Pieńkowska, Failaka Archaeological Research Project. Preliminary results after the first season of excavation at Kharab el-Desht site in 2013, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 571–578

Obluski, A., Ochala, G., Bogacki, M., Małkowski W., Maślak, S., Ed-Din Mohamed, Z., Ghazali 2012. Preliminary report, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 431–442

Pieńkowska, A. (2015). Failaka Archaeological Research Project. Preliminary results after the first season of excavation at Kharab el-Desht site in 2013., *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 560–571

Rutkowski, Ł. (2015). Tumulus burial field on the north coast of Kuwait bay. Preliminary excavation report on the spring season in 2012, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 505–528

Szafranski, Z. (2015). Tombs of the Third Intermediate Period on the Upper Terrace of the Temple of Hatshepsut, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/2, s. 159–182

Szafranski, Z. (2015). Kolejny etap rekonstrukcji świątyni Hatshepsut w Deir el-Bahari. *Mazurek. Biuletyn Polonii w Egipcie*, 1, s. 3

Then-Obluska, J. (2015). Beads and pendants from Sedeinga, Nubia, *BEADS Journal of the Society of Bead Researches*, 27, 29–45

Then-Obluska, J. (2015). “Jewels of Ancient Nubia” – a glance through the eye bead from Berenike, *Der Antike Sudan, Mitteilungen der Sudanarchäologischen Gesellschaft zu Berlin*, 26, s. 263–265

Waliszewski, T., Antos, M., Jaworski, P., Makowski, P., Romaniuk, P., Solecki, R., Szymczak, A. (2015). Preliminary report on the 2012 and 2013 excavation seasons at Jiyeh (Porphyreon): Work in sector D (Residential quarter), *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 24/1, s. 453–474

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA

Komitet Redakcyjny Międzynarodowa Rada Redakcyjna

prof. dr hab. Piotr Bieliński, Uniwersytet Warszawski
prof. dr hab. Krzysztof M. Ciałowicz, Uniwersytet Jagielloński
prof. dr hab. Wiktor Andrzej Daszewski, Uniwersytet Warszawski
prof. dr hab. Michał Gawlikowski, Uniwersytet Warszawski
prof. dr hab. Włodzimierz Godlewski, Uniwersytet Warszawski
prof. dr hab. Karol Myśliwiec, Polska Akademia Nauk, Warszawa
dr hab. Tomasz Waliszewski, Uniwersytet Warszawski

prof. Jean-Charles Balty, Université de Paris IV-Sorbonne
prof. Charles Bonnet, Université de Geneve
prof. Giorgio Buccellati, University of California, Los Angeles
prof. Stan Hendrickx, Katholieke Universiteit, Leuven
prof. Johanna Holaubek, Universität Wien

Redakcja

Redaktor naczelny *Polish Archaeology in the Mediterranean*
oraz serii monograficznych
mgr Iwona Zych, CAŚ UW
Redaktorzy serii *Studia Palmyreńskie*
prof. dr hab. Michał Gawlikowski, dr Grzegorz Majcherek
Asystent redakcji d/s procesu recenzyjnego
dr Urszula Wicenciak
Kierownik d/s przygotowania, składu i produkcji
mgr Ewa Czyżewska-Zalewska

Wydawnictwa Centrum

Czasopismo (rocznik o zasięgu międzynarodowym)

POLISH ARCHAEOLOGY IN THE MEDITERRANEAN
rok założenia 1989

Serie (anglojęzyczne)

PCMA EXCAVATION SERIES
rok założenia 2011
PCMA ARCHAEOLOGICAL GUIDES
rok założenia 2013

Serie wydawane wspólnie (od 2006 r.) z Wydawnictwami Uniwersytetu Warszawskiego

PAM MONOGRAPH SERIES
rok założenia 2009
PAM SUPPLEMENT SERIES
rok założenia 2006
STUDIA PALMYREŃSKIE
rok. założenia 1966, do 2013 periodyk

Miscellanea (w tym popularno-naukowe)

Pełny wykaz publikacji znajduje się pod adresem:
www.pcma.uw.edu.pl/publikacje
www.wuw.pl/ksiegarnia/ (dla wspólnych serii)

Publikacje wydane w 2015 roku

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW publikuje czasopiśma i monografie poświęcone rezultatom badań wykopaliskowych oraz prac restauracyjno-konserwatorskich prowadzonych przez misje Centrum. Przygotowywane są również publikacje popularyzatorskie, ulotki, broszury i akcydensy związane m.in. z bieżącą działalnością wystawienniczą Centrum, prezentujące osiągnięcia poszczególnych misji Centrum.

Czasopismo *Polish Archaeology in the Mediterranean* należy do pism uznanych na forum międzynarodowym. W ostatnich latach otwiera coraz szerzej swoje łamy na artykuły o charakterze problemowym prezentujące badania polskich i zagranicznych uczonych, archeologów i specjalistów z dziedzin pokrewnych, koncentrujących się wokół głównych kierunków badawczych instytucji.

Własna redakcja umożliwia nadzorowanie całości procesu redakcyjnego i przygotowawczego publikacji, zapewniając najwyższy poziom merytoryczny i właściwy poziom edytorski.

Wprowadzony w 2014 r. osobny fascykuł *Special Studies* pozwala drukować spójne tematycznie artykuły poświęcone konkretnym zagadnieniom wynikającym z kierunków badań prowadzonych w ramach projektów realizowanych przez Centrum; tematem w roku 2015 były prace Centrum w obrębie świątyni Hatszepsut i doliny Deir el-Bahari w Egipcie.

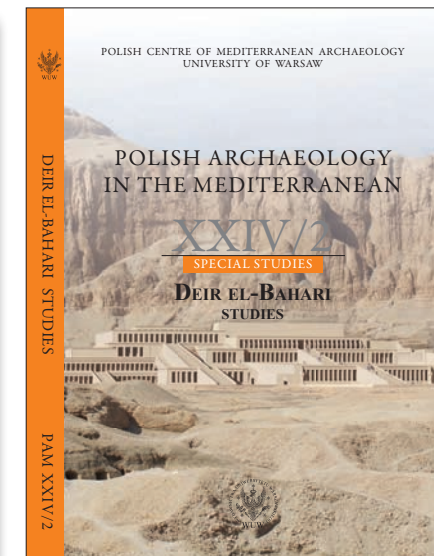
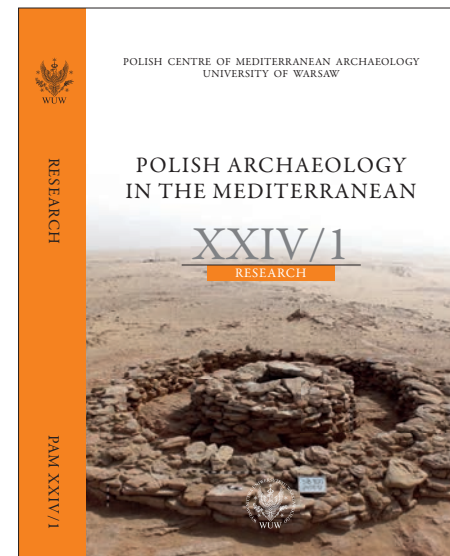
Wysoki poziom pisma odzwierciedla ocenę przyznaną przez MNiSW w ostatniej punktacji z grudnia 2015 – 12 punktów.

Materiały zakwalifikowane do publikacji w ramach wydawnictw Centrum przez Komitet Redakcyjny oraz Międzynarodową Radę Redakcyjną podlegają procedurze recenzji w systemie double blind review.

Numer czasopisma wydany w 2015 roku:

POLISH ARCHAEOLOGY IN THE MEDITERRANEAN 24
fascykuł 1: RESEARCH
część obejmująca studia i raporty wykopaliskowe
(830 str., plansze kolorowe; wydanie internetowe pełny kolor)

fascykuł 2: SPECIAL STUDIES – „DEIR EL-BAHARI STUDIES”
fascykuł tematyczny
(200 str., plansze kolorowe; wydanie internetowe pełny kolor)

Publikacje książkowe wydane w 2015 roku:

Seria PCMA Excavations

Włodzimierz GODLEWSKI, Dorota DZIERZBICKA (red.)
Dongola 2012–2014.
Fieldwork, conservation and site management
 [=PCMA Excavation Series 3], Warsaw: Polish Centre of Mediterranean Archaeology, University of Warsaw, 2015. ISBN 978-83-903796-8-5

Monografie poza seria

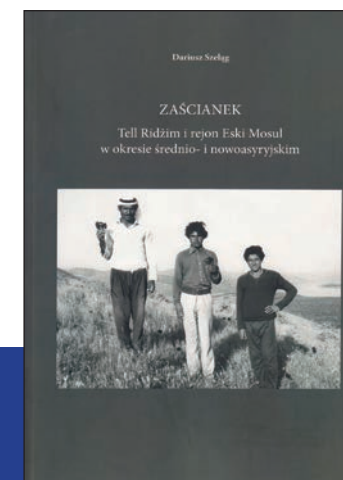
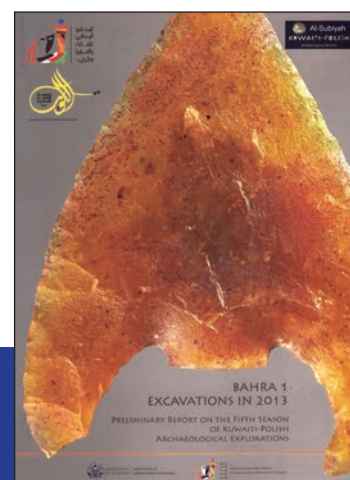
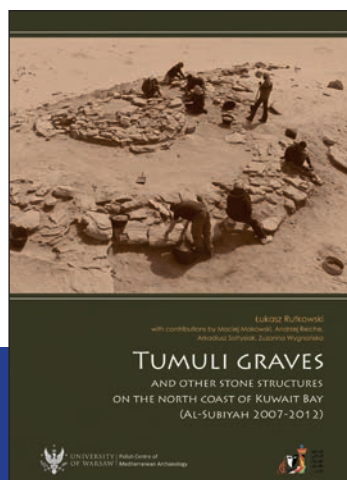
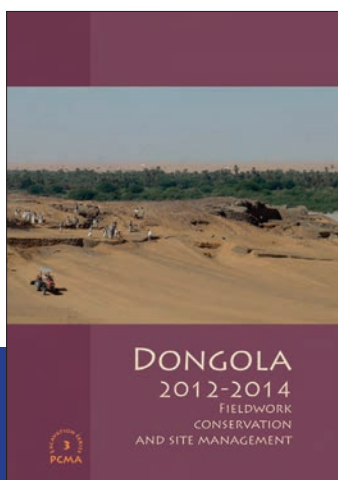
Łukasz RUTKOWSKI
Tumuli graves and other stone structures on the north coast of Kuwait Bay (Al-Subiyah 2007–2012) [=KPAM Publications], Kuwait–Warsaw: National Council for Culture, Arts and Letters, Kuwait; Polish Centre of Mediterranean Archaeology, University of Warsaw, 2015. ISBN 978-83-942288-0-4

Piotr BIELIŃSKI, Marcin BIAŁOWARCZUK, Hubert KIERSNOWSKI, Joanna PIĄTKOWSKA-MAŁECKA, Andrzej REICHE, Anna SMOGRZEWSKA, Agnieszka SZYM CZAK
Bahra 1 Excavations in 2013. Preliminary Report on the Fifth Season of Kuwaiti–Polish Archaeological Explorations [=KPAM Publications], Kuwait–Warsaw: National Council for Culture, Arts and Letters, Kuwait; Polish Centre of Mediterranean Archaeology, University of Warsaw, 2015. ISBN 978-83-942288-1-1

Dariusz SZELAĞ
Zaścianek. Tell Ridżim i rejon Eski Mosul w okresie średnio- i nowoasyryjskim, Warszawa: Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW, 2015. ISBN 978-83-903796-7-8

Publikacje popularno-naukowe i akcydensy

Henryk MEYZA, Iwona ZYCH
Nea Paphos. 50 Years of Polish Excavations 1965–2015, Warsaw: Embassy of the Republic of Poland in Nicosia; Polish Centre of Mediterranean Archaeology, University of Warsaw, 2015.

Wersje on-line publikacji i czasopism

Wersja on-line czasopisma *Polish Archaeology in the Mediterranean*, na bieżąco udostępniająca wyniki badań Centrum, jest dostępna w wersji angielskiej na naszej stronie internetowej www.pcma.uw.edu.pl oraz w internetowej bazie bibliotecznej CEEOL Central and East European Online Library.

Od 2015 roku *Polish Archaeology in the Mediterranean* znajduje się również w Polskiej Bibliografii Narodowej oraz jest indeksowane przez Index Copernicus. Rozpoczęła się współpraca z repozytoriami BazHum oraz Lektorium w zakresie udostępnienia przez te repozytoria całości czasopisma *Polish Archaeology in the Mediterranean*, jak również całości czasopisma *Studia Palmyreńskie*.

Powstała również ogólnodostępna internetowa baza danych <http://elaion.uw.edu.pl/>, dotycząca instalacji służących do wytwarzania oliwy z okresu rzymskiego i bizantyjskiego z terenu Syro-Palestyny. Jest ona uzupełnieniem do książki „**Olive oil production in Roman and Byzantine Syria–Palestine**” (*PCMA Monographs* 6), której autorem jest dr hab. Tomasz Waliszewski, dyrektor Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW.

Na naszej stronie internetowej udostępniono też wersję elektroniczną broszur i publikacji popularno-naukowych związanych z badaniami Centrum:

Dongola – ancient Tungul. Archaeological guide

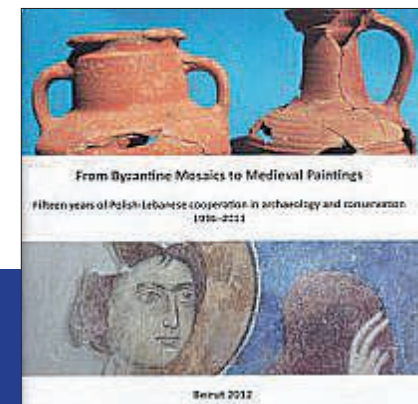
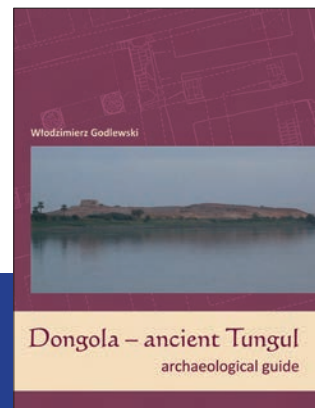
Nea Paphos. 50 Years of Polish Excavations 1965–2015

From Byzantine Mosaics to Medieval Paintings. Fifteen years of Polish–Lebanese cooperation in archaeology and conservation 1996–2011

Deir el-Bahari – Kompleks Kultu Solarnego w Świątyni Hatszepsut (folder wystawowy)

Nea Pafos. 50 lat polskich wykopalisk archeologicznych 1965–2015 (folder wystawowy)

<http://www.pcma.uw.edu.pl/pl/materialy-dodatkowe/ksiazki-i-broszury/>

DYDAKTYKA I UPOWSZECHNIANIE

*Na zdjęciu:
Otwarcie wystawy „Nea Paphos. 50 lat polskich
wykopalisk archeologicznych 1965-2015”
w Muzeum Cypryjskim w Nikozji,
25 maja 2015 r.*

Dydaktyka

Centrum jest placówką naukową bez wpisanych obowiązków dydaktycznych, jego pracownicy podejmują się natomiast działalności dydaktycznej w ramach swoich możliwości i w odpowiedzi na konkretne potrzeby. Dotyczy to przede wszystkim roli, jaką pełni Centrum wobec partnerów regionalnych – służb starożytności oczekujących od polskich specjalistów wkładu w szkolenie miejscowego personelu.

Szkolenia dla pracowników służby starożytności w Egipcie i Sudanie

dr Grzegorz MAJCHEREK
(kierownik misji w Aleksandrii w Egipcie) oraz
dr hab. Mahmoud EL-TAYEB
(kierownik misji w El-Zuma w Sudanie)

Na prowadzonych przez siebie stanowiskach prowadzili szkolenia dla pracowników i archeologów Służby Starożytności odpowiednio Egiptu i Sudanu (z zakresu archeologii i metodyki pracy na stanowisku, dokumentacji terenowej oraz pozyskanych zabytków archeologicznych i ich konserwacji).

Szkolenia i wykłady indywidualne

dr Łukasz RUTKOWSKI

Wykład: *Kultura i sztuka starożytnego Bliskiego Wschodu ze szczególnym uwzględnieniem zabytków plastyki i rzemiosła z obszaru dzisiejszej Syrii i Iraku jako potencjalnych przedmiotów przemytu* (8 października 2015 r.) w ramach szkolenia dla koordynatorów ds. ochrony dóbr kultury, Centrum Edukacji Zawodowej Resortu Finansów, Ośrodek w Krakowie.

dr Zbigniew E. SZAFRAŃSKI

Wykłady na terenie świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari dla studentów uczestniczących w pracach misji, z Uniwersytetu w Budapeszcie, Uniwersytetu w Madrycie, Uniwersytetu w Granadzie, Sorbony IV, Kore University Enna (na Sycylii), Uniwersytetu w Chicago, Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku, Uniwersytetu w Monachium.

dr Zuzanna WYGNAŃSKA

Prowadzenie wykładów i seminariów, opieka merytoryczna nad licencjatami studentów Instytutu Archeologii i Muzeologii, katedry Archeologii prehistorycznego Bliskiego Wschodu Uniwersytetu im. Masaryka w Brnie.

Upowszechnianie

Działalność popularyzatorsko-naukowa prowadzona jest w Centrum na kilku niwach. Cały zespół jest zaangażowany w przygotowanie i wykonanie różnych przedsięwzięć z zakresu popularyzacji, takich jak wystawy i wykłady dla szerokiej publiczności, wydarzenia w rodzaju otwarcia do zwiedzania części świątyni Hatszepsut po zakończeniu prac konserwatorskich, audycje radiowe i telewizyjne, artykuły w prasie i w doniesieniach agencyjnych.

Obsługą tej działalności w Centrum zajmują się:

Organizacja i koordynacja konferencji i wystaw

dr Zuzanna Wygnańska

Dział upowszechniania nauki

mgr Agnieszka Szymczak

Działalność w mediach i na portalach społecznościowych

mgr Agnieszka Szymczak (opieka merytoryczna)

mgr Marta Mierzejewska (Warszawa)

mgr Alicja Wieczorek (Kair)

mgr Marta Momot (grafika)

mgr Robert Mahler (wsparcie informatyczne)

Wykłady popularnonaukowe pracowników i współpracowników Centrum – Kair

Stacja Badawcza Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze organizuje ogólnodostępne wykłady z dziedziny archeologii śródziemnomorskiej, na których prezentowane są najnowsze wyniki badań polskich misji archeologicznych w Egipcie oraz wyniki prac stypendystów Centrum. W 2015 roku zorganizowane zostały cztery wykłady.

dr Nabil Swelim

Royal Substructures in the Old Kingdom (part one)

(13 stycznia 2015 r.)

dr hab. Tomasz Waliszewski

Recent Archaeological Project of the Polish Centre of Mediterranean Archaeology in Lebanon. From Roman Villages to Medieval Churches

(3 marca 2015 r.)

prof. dr. inż. Rafał Czerner

20 years of the Egyptian-Polish Conservation Mission Marina el-Alamein

(2 czerwca 2015 r.)

dr Nabil Swelim

Third Dynasty Substructures: reminders and remarks (part two)

(9 czerwca 2015 r.)

Na zaproszenie British Council w Kairze odbył się wykład otwarty w ramach serii prezentacji brytyjskiego Egypt Exploration Society:

mgr Iwona ZYCH

Berenike full of surprises. Recent excavations at a Ptolemaic and Graeco-Roman harbor on the Red Sea

(1 marca 2015 r.)

Wykłady popularnonaukowe – Polska

dr hab. Tomasz WALISZEWSKI

Produkcja oliwy w rzymskiej i bizantyńskiej Syro-Palestynie.

1000 lat tradycji

wykład otwarty w Centrum Badań nad Historią i Kulturą Basenu Morza Śródziemnego i Europy Południowo-Wschodniej im. prof. Waldemara

Cerana, Ceraneum Uniwersytet Łódzki

(11 marca 2015 r.)

mgr Iwona ZYCH

Czekając na statki! Życie i handel w porcie Berenike nad Morzem Czerwonym w I w. n.e.

wykład otwarty w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu

(2 grudnia 2015 r.)

Cykl wykładów otwartych „Tajemnice Antycznego Świata” w Służewskim Domu Kultury:

mgr Joanna K. RĄDKOWSKA i mgr Marek WOŹNIAK

Berenike – rzymska brama do Indii i „Arabii Szczęśliwej”

(17 listopada 2015 r.)

mgr Joanna K. RĄDKOWSKA i mgr Marek WOŹNIAK

Berenike i Pustynia Wschodnia – życie na dalekich archeologicznych misjach

(8 grudnia 2015 r.)

Wydarzenia

Otwarcie Kompleksu Kultu Słońca w świątyni Hatszepsut (22 lutego 2015 r.)

Kompleks Kultu Słońca na górnym tarasie świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari w Tebach Zachodnich w Egipcie został otwarty w 2015 r. po zakończeniu programu konserwacji. Oficjalnym organizatorem otwarcia dla zwiedzających było Ministerstwo Starożytności Egiptu we współpracy ze Stacją Badawczą Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze, przy udziale Ambasady RP.

Obecność egipskiego Ministra Starożytności, dr Mamdouha El-Damaty'ego, podkreśliła doniosłość wydarzenia i znaczenie zabytku dla dziedzictwa światowego. Stronę polską reprezentowali Ambasador RP Michał Murkociński, dyrektor Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW dr hab. Tomasz Waliszewski oraz ówczesny dyrektor Stacji w Kairze dr Zbigniew E. Szafrąński.

Na zdjęciu:

Dr Zbigniew E. Szafrąński podczas otwarcia Kompleksu Kultu Słońca; obok, Ambasador RP Michał Murkociński i goście egipscy

Wystawy

Nea Pafos. 50 lat polskich wykopalisk archeologicznych 1965–2015 (25 maja–30 listopada 2015 r.)

Pięćdziesięciolecie polskich badań w Nea Pafos na Cyprze uczczono wystawą w Muzeum Cypryjskim w Nikozji. Organizatorami wystawy byli Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW i Departament Starożytności Republiki Cypryjskiej. Na ekspozycji zaprezentowano blisko 250 zabytków odkrytych podczas polskich wykopalisk.

Wystawa została przedłużona do końca roku. Później ekspozycja ma zostać przeniesiona na stałe do muzeum w Pafos, a jej uroczyste otwarcie odbędzie się w 2016 r., kiedy to Pafos będzie Europejską Stolicą Kultury.

Na zdjęciu:

Rektor UW prof. dr hab. Marcin Pałys na otwarciu wystawy w Muzeum Cypryjskim w Nikozji, 25 maja 2015 r.

Marina el-Alamein – wystawa w Muzeum Narodowym w Aleksandrii (26 maja–8 czerwca 2015 r.)

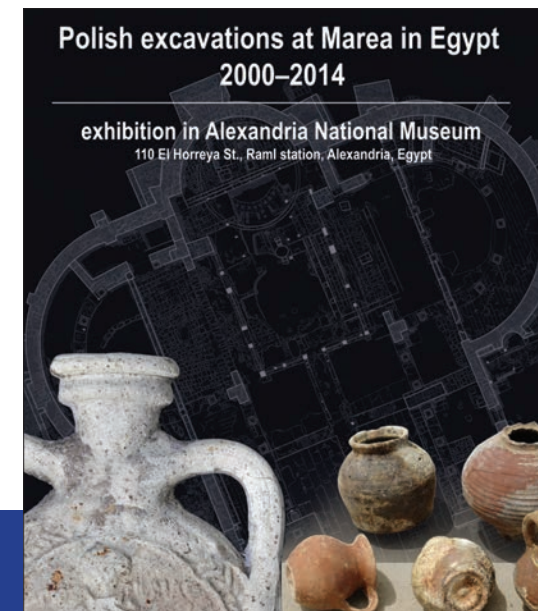
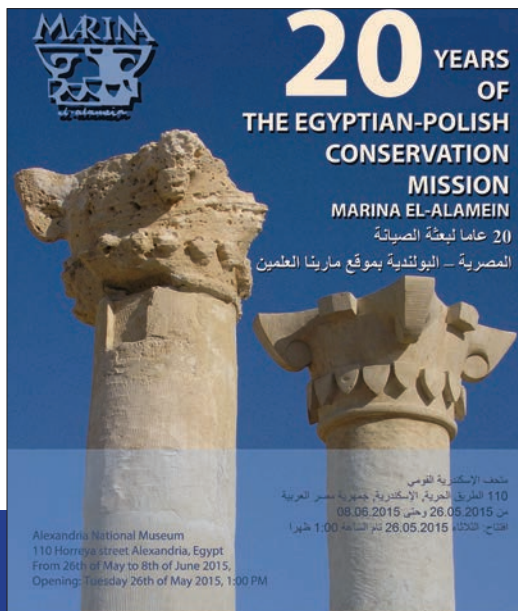
Dwudziestolecie pracy Polsko-Egipskiej Misji Konserwatorskiej Marina el-Alamein uczczone zostało wystawą w Muzeum Narodowym w Aleksandrii. Wystawę zainaugurował Minister Starożytności Egiptu, dr Mamdouh El-Damhaty. Wystawa prezentowana była także w Polsce, we Wrocławiu, podczas trwania międzynarodowej konferencji naukowej „Greco-Roman Cities at the Crossroads of Cultures” we wrześniu 2015 roku.

Od lewej:

Plakaty promujące: wystawę 20-lecia misji Marina w Muzeum Narodowym w Aleksandrii; konferencję we Wrocławiu; wystawę z okazji 15-lecia wykopalisk w Marea w Muzeum w Aleksandrii

Wystawa z okazji 15-lecia polskich badań w Marei (15 listopada–6 grudnia 2015 r.)

W Muzeum Narodowym w Aleksandrii otwarto wystawę prezentującą wyniki 15 lat pracy polskiej misji archeologicznej w Marei. Organizatorem wystawy było Muzeum Archeologiczne w Krakowie oraz Ambasada RP w Kairze przy współpracy Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW. Na wystawę składa się kilkadziesiąt plansz przedstawiających kolejne odkrycia i najważniejsze zabytki. Wystawa została przeniesiona do Kairu i tam prezentowana w styczniu 2016 r.

Działalność w mediach i na portalach społecznościowych

Strona internetowa Centrum

Strona www Centrum prezentuje aktualne wydarzenia związane z działalnością Centrum (w 2015 r. opublikowano 69 polskojęzycznych i 41 anglojęzycznych informacji). Zamieszczane są tu też publikacje naukowe i popularnonaukowe Centrum.

www.pcma.uw.edu.pl

Profil Centrum na portalu społecznościowym Facebook powstał w celu informowania szerokiej publiczności o wydarzeniach związanych z pracami wykopaliskowymi Centrum oraz przekazywania informacji o najnowszych osiągnięciach polskiej nauki w dziedzinie archeologii. W 2015 r. opublikowano tam ponad 100 informacji (w językach polskim i angielskim). Profil obserwuje ponad 830 osób.

Profil Stacji Badawczej w Kairze na portalu społecznościowym Facebook został założony w 2015 r. Zamieszczane tam informacje w języku angielskim dotyczą przede wszystkim wydarzeń związanych z działalnością Stacji, w tym projektów stypendystów Centrum, misji Centrum w Egipcie oraz Sudanie. Profil obserwuje ponad 300 osób.

www.facebook.com/pcma.uw
www.facebook.com/pcma.uw.cairo

Strony i profile internetowe misji Centrum

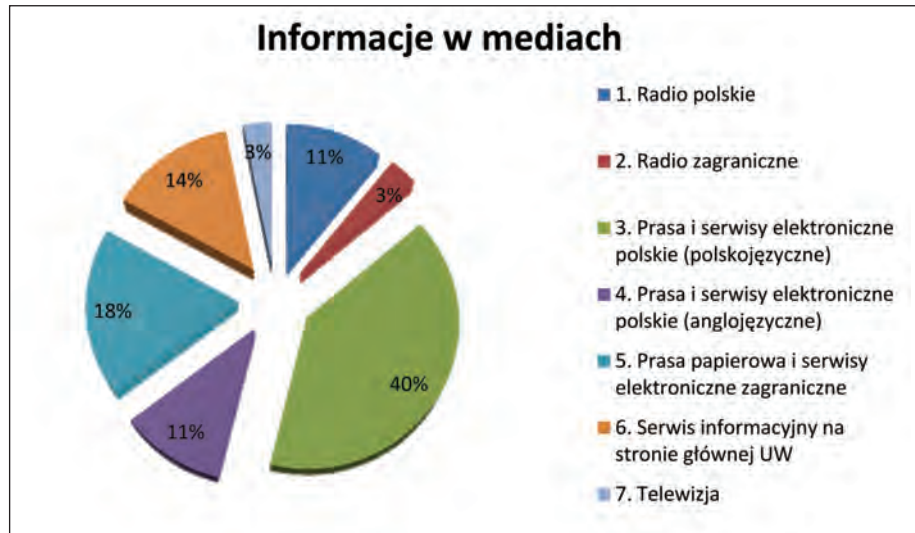
Własne strony internetowe i profile FB misji Centrum:

- Polsko-egipska archeologiczna i konserwatorska misja w Świątyni Hatszepsut w Deir el-Bahari:
www.templeofhatshepsut.uw.edu.pl
- Polsko-syryjska misja archeologiczna w Tell Arbid:
www.tellarbid.uw.edu.pl
- Polska ekspedycja archeologiczna do północno-wschodniej części Deltę Nilu (Tell el-Murra):
www.murra.pl
- Polsko-amerykańska misja The Berenike Project:
www.facebook.com/theberenikeproject
- Misja polsko-libańska:
www.facebook.com/excavatelebanon
- Misja polsko-gruzyńska:
www.facebook.com/gonioapsaros

O Centrum w mediach

Pracownicy i współpracownicy Centrum, czyli kierownicy i członkowie misji prowadzonych pod auspicjami Centrum, opowiadali o badaniach prowadzonych w ramach misji Centrum i komentowali bieżące wydarzenia i najnowsze odkrycia na antenie stacji radiowych, na łamach prasy i w doniesieniach agencyjnych. Artykuły na temat polskich badań ukazywały się nie tylko w prasie polskiej, ale i zagranicznej.

Artykuły w prasie i mediach elektronicznych

Media zagraniczne:

Astonishing archaeological discoveries help rewriting the history of the Ancient Egyptian harbour

<http://luxortimesmagazine.blogspot.co.uk/2015/07/astonishing-archaeological-discoveries.html>

4,000-Year-Old Egyptian Reliefs Unearthed

<http://archaeology.org/news/3503-150722-egypt-berenice-relief>

Nea Paphos: 50 Years of Polish Excavations, 1965-2015 at the Cyprus Museum

<http://barbaricum.net/news/1075830711420241375>

Excavations on show

<http://cyprus-mail.com/2015/05/23/excavations-on-show/>

A case of „love at first site”

<http://cyprus-mail.com/2015/05/24/a-case-of-love-at-first-site/>

Cyprus marks 50 years of Polish Excavations in Paphos

<http://famagusta-gazette.com/cyprus-marks-years-of-polish-excavations-in-paphos-p28217-69.htm>

Another season of Polish archaeological excavations in Kuwait

http://www.timeskuwait.com/Times_Another-season-of-Polish-archaeological-excavations-in-Kuwait#photogallery/gallery/1/

Dyrektor Centrum dr hab. Tomasz Waliszewski komentuje zniszczenia w Palmyrze:

http://www.huffingtonpost.com/entry/syria-isis-destroys-more-ancient-artifacts-in-palmyra_us_55e9534de4b03784e2758371

http://www.telegraphindia.com/1150905/jsp/foreign/story_40931.jsp#.VrzEpVLwLtQ

<http://www.trtworld.com/mea/isis-blows-up-ancient-towers-in-palmyra-7331>

Wywiady dla gazet sudańskich i Sudańskiej Agencji Prasowej:

dr hab. Mahmoud EL-TAYEB na temat wykopalisk w El-Zuma i El-Detti

Media krajowe

Czy da się uratować Palmyrę – klejnot starożytności z pustyni syryjskiej.

Córka Wschodu i Zachodu

<http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/1636173,1,czy-da-sie-uratowac-palmyre-klejnot-starozynosci-z-pustyni-syryjskiej.read>

Polacy odtworzyli nową część słynnej świątyni Hatszepsut w Egipcie.

„To prawdziwe cacko”

http://wyborcza.pl/1,75400,17467560,Polacy_odtworzyli_nowa_czesc_slynej_swiatyni_Hatszepsut.html

Polacy nad Nilem, czyli archeologia ekstremalna

<http://www.polskieradio.pl/7/161/Artykul/1462642,Polacy-nad-Nilem-czyli-archeologia-ekstremalna>

IAR: Dżihadyści z Państwa Islamskiego wysadzają w powietrze starożytną Palmirę

<http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1466935,Dzihadysty-z-Panstwa-Islamskiego-wysadzaja-w-powietrze-starozytna-Palmire>

Zniszczenie Palmyry zniweczyło wieloletnią pracę naukowców

<http://historia.newsweek.pl/panstwo-islamskie-zniszczylo-starozytna-palmyre,artykuly,369392,1.html>

Polish archaeologists discover ‘prehistoric’ site in Oman

<http://www.thenews.pl/1/11/Artykul/229199,Polish-archaeologists-discover-prehistoric-site-in-Oman>

Polscy archeolodzy w Omanie

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,407291,polscy-archeolodzy-w-omanie.html>

Polskie wykopaliska na wystawie w Aleksandryjskim Muzeum Narodowym

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,407282,polskie-wykopaliska-na-wystawie-w-aleksandryjskim-muzeum-narodowym.html>

W Poznaniu wykład o polskich badaniach grobowców egipskich dostojników

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,407203,w-poznaniu-wyklad-o-polskich-badaniach-grobowcow-egipskich-dostojnikow.html>

„Bene Merito” dla polskiego egiptologa

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,407012,bene-merito-dla-polskiego-egiptologa.html>

Polacy odkryli nieznaną świątynię Hatszepsut

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,406887,polacy-odkryli-nieznanaswiatynie-hatszepsut.html>

Faraoński port w Berenike – coraz więcej zagadek

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,406570,faraonski-port-w-berenike-coraz-wiecej-zagadek.html>

20-lecie prac Polsko-Egipskiej Misji Konserwatorskiej w Marina el-Alamein

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,406450,20-lecie-prac-polsko-egipskiej-misji-konserwatorskiej-w-marina-el-alamein.html>

Największe autorytety bezinwazyjnych badań archeologicznych w Warszawie

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,406347,najwieksze-autorytety-bezinwazyjnych-badan-archeologicznych-w-warszawie.html>

Wieloletni badacz Palmyry o aktualnej sytuacji starożytnego miasta

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,406251,wieloletni-badacz-palmyry-o-aktualnej-sytuacji-starozynnego-miasta.html>

(in English): <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,406348,longtime-researcher-of-palmyra-on-the-current-situation-of-the-ancient-city.html>

Nowy dyrektor jedynej polskiej placówki naukowej w Afryce i na Bliskim Wschodzie

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,406092,nowy-dyrektor-jedynej-polskiej-placowki-naukowej-w-afryce-i-na-bliskim-wschodzie.html>

(in English): <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,406191,new-director-of-the-only-polish-research-institution-in-africa-and-the-middle-east.html>

Archeolodzy odkryli mozaikę sprzed 2 tys. lat

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405856,archeolodzy-odkryli-mozaike-sprzed-2-tys-lat.html>

(in English): <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,405957,archaeologists-have-unearthed-a-2-thousand-years-old-mosaic.html>

Rzadkie znalezisko polskich naukowców w Egipcie

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405559,rzadkie-znalezisko-polskich-naukowcow-w-egipcie.html>

(in English): <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,405745,rare-find-of-polish-scientists-in-egypt.html>

Unikatowy pochówek sprzed 6,5 tysiąca lat odkryli Polacy w Egipcie

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405548,unikatowy-pochowek-sprzed-65-tysiaca-lat-odkryli-polacy-w-egipcie.html>

(in English): <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,405679,poles-discovered-a-unique-65-thousand-years-old-burial-in-egypt.html>

Polacy badają w Egipcie zwierzęcą nekropolę sprzed 5 tys. lat

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405537,polacy-badaja-w-egipcie-zwierzeza-nekropole-sprzed-5-tys-lat.html>

W Warszawie o dokonaniach polskich badaczy przeszłości nad Nilem

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405302,w-warszawie-o-dokonaniach-polskich-badaczy-przeslosci-nad-nilem.html>

Polscy konserwatorzy od 20 lat w Marina El-Alamein

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405295,polscy-konserwatorzy-od-20-lat-w-marina-el-alamein.html>

50-lecie polskich badań archeologicznych na Cyprze

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405141,50-lecie-polskich-badan-archeologicznych-na-cyprze.html>

Polacy od niemal 20 lat ratują i badają dziedzictwo Libanu

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,405063,polacy-od-niemal-20-lat-ratuja-i-badaja-dziedzictwo-libanu.html>

Polscy badacze przeszłości w zapomnianej stolicy starożytnego Egiptu

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,404013,polscy-badacze-przeslosci-w-zapomnianej-stolicy-starozytnego-egiptu.html>

Uroczyste otwarcie kolejnej części świątyni Hatszepsut

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,403889,uroczyste-otwarcie-kolejnej-czesci-swiatyni-hatszepsut.html>

(in English): <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,403996,opening-ceremony-of-another-part-of-the-temple-of-hatszepsut.html>

Słynny egiptolog patronem szkoły w Podkowie Leśnej

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,407736,slynnny-egiptolog-patronem-szkoly-w-podkowie-lesnej.html>

Na zdjęciu:

Uroczystość nadania imienia Prof. Kazimierza Michałowskiego szkole podstawowej w Podkowie Leśnej, gdzie profesor mieszkał do końca życia

Wywiady radiowe

RMF 24:

Grob Nefretete odnaleziony? „To teoria, nie mamy dowodów”

<http://www.rmf24.pl/news-grob-nefretete-odnaleziony-to-teoria-nie-mamy-dowodow,nld,1869706>

POLSKIE RADIO:

Ich Świat – Nasz Świat. Ofensywa Państwa Islamskiego

<http://www.polskieradio.pl/130/4212/Artykul/1450731/>

POLSKIE RADIO:

Wielki sukces polskich archeologów w Egipcie

<http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1410147,Wielki-sukces-polskich-archeologow-w-Egipcie>

POLSKIE RADIO:

„Oszołomstwo”, czyli niszczenie zabytków na Bliskim Wschodzie

<http://www.polskieradio.pl/9/396/Artykul/1487313,Oszolomstwo-czyli-niszczenie-zabytkow-na-Bliskim-Wschodzie>

POLSKIE RADIO:

Grecy i Rzymianie w grobowcu Ramzesa VI

<http://www.polskieradio.pl/13/22/Artykul/1558905,Grecy-i-Rzymianie--w-grobowcu-Ramzesa-VI>

TOK FM:

Bilans zniszczeń archeologicznych ISIS

<http://audycje.tokfm.pl/odcinek/Bilans-zniszczen-archeologicznych-ISIS-Rozmowa-z-prof-Tomaszem-Waliszewskim/29423>

TOK FM:

Antyczne oliwki i antyczna oliwa z oliwek

<http://audycje.tokfm.pl/audycja/OFF-Czarek/67>

oraz

wywiady dr. hab. Mahmouda El-Tayeba w radio Regionalnym, Prowincja Północna Dongoli oraz głównym radio Omdurman na temat polskich wykopalisk w El-Zuma i El-Detti

Telewizja

TVN24:

W sobotnie południe pokażemy bezcenne skarby historii niszczone przez dżihadystów. Księgi w płomieniach, zabytkowe posągi w gruzach, bo fanatycy uznali je za sprzeczne z regułami Islamu. Czy skarby kolebki cywilizacji można ochronić? Opowiedzą prof. Piotr Bieliński z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW i specjalista ds. Bliskiego Wschodu, dr Wojciech Szewko.

<http://tvn24bis.pl/ze-swiata,75/weekend-w-tvn24-biznes-i-swiat-jak-pomoc-ukrainie,519503.html>

TVP:

O badaniach w Gebelein

<http://www.tvp.pl/historia/v4tvp-historia/v4patronaty-tvp-historia/początek-drugiego-sezonu-badan-w-gebelein-poludniowy-egipt/19096347>

Serwis informacyjny na stronach UW:

Pocztówka z Marei

<http://www.uw.edu.pl/pocztowka-z-marei/>

Archeolodzy w Omanie

<http://www.uw.edu.pl/archeolodzy-w-omanie/>

Bene Merito dla archeologa

<http://www.uw.edu.pl/bene-merito-dla-archeologa/>

Mozaika z Gonio

<http://www.uw.edu.pl/mozaika-z-gonio/>

Wystawa Nea Pafos

<http://www.uw.edu.pl/wystawa-nea-pafos/>

Nagroda dla „Faras 3D”

<http://www.uw.edu.pl/nagroda-dla-faras-3d/>

„Krzyżacy” w Kairze

<http://www.uw.edu.pl/krzyzacy-w-kairze/>

Rekonstrukcja w świątyni Hatszepsut

<http://www.uw.edu.pl/rekonstrukcja-w-swiatyni-hatszepsut/>

2000 lat temu nad brzegiem Morza Czerwonego

<http://www.uw.edu.pl/2000-lat-temu-nad-brzegiem-morza-czerwonego/>

Na zdjęciu:

Dyrektor Centrum, dr hab. Tomasz Waliszewski, przemawiający na otwarciu Dziedzińca Kultu Słońca w Deir el-Bahari, 22 lutego 2015 r.

Koncepcja, opracowanie i redakcja **Iwona Zych**

Współpraca **Marta Mierzejewska, Łukasz Rutkowski, Agnieszka Szymczak**

na podstawie tekstów sprawozdawczych kierowników misji **Krzysztof Babraj, Rafał Czerner, Andrzej Ćwiek, Mahmoud El-Tayeb, Michał Gawlikowski, Włodzimierz Godlewski, Tomasz Górecki, Krzysztof Jakubiak, Radosław Karasiewicz-Szczypiorski, Grzegorz Majcherek, Henryk Meyza, Jolanta Młynarczyk, Karol Myśliwiec, Piotr Osypiński, Agnieszka Pieńkowska, Łukasz Rutkowski, Sławomir Rzepka, Zbigniew E. Szafranski, Iwona Zych, Bogdan Żurawski** oraz **Artur Obłuski**

Szata graficzna, przygotowanie materiałów i skład **Tomasz Szmagier**

Korekta **Marta Mierzejewska, Anna Południkiewicz, Agnieszka Szymczak, Aleksandra Zych**

Fotografie **Otto Bagi, Dorota Bielińska, Rafał Czerner, Jarosław Dąbrowski, Włodzimierz Godlewski, Mateusz Iskra, Grzegorz Majcherek, Krzysztof Jakubiak, Maciej Jawornicki, Adam Kamrowski, Jakub Kaniszewski, Emanuela Kulicka, Szymon Lenarczyk, Grzegorz Majcherek, Henryk Meyza, Adam Oleksiak, Piotr Osypiński, Agnieszka Pieńkowska, Marcin Polak, R. Rabekova, Joanna K. Rądkowska, Sławomir Rzepka, Steven E. Sidebotham, Tomasz Skrzypiec, Agnieszka Szymczak, Daria Tarara, Marek Truszkowski, Alicja Wieczorek, Dawid Wieczorek, Piotr Witkowski, Abdullah Al Zahrani, Piotr Zambrzycki, Iwona Zych, Bogdan Żurawski** oraz **Pracownia Dokumentacji Naukowej CAŚ UW i Archiwum rodzinne Krysi Polaczek**

Rysunki, wykresy i mapy **Marta Mierzejewska, Marta Momot, Marek Puzkarski, Łukasz Rutkowski, Dawid Wieczorek, Łukasz Wojnarowicz**

ISBN 978-83-942288-2-8

© Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016